

TURUL

Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

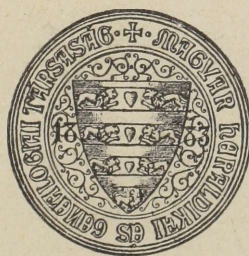
ÁLDÁSY ANTAL

MÁSODELNÖK

ÉS

HOLUB JÓZSEF

JEGYZŐ.

HARMINCZHATODIK KÖTET.

1918–21-İK ÉVI FOLYAMOK.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MCMXXII.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

DÖRY FERENCZ	I. Ulászló magyar király pecsétje	32
	Helyreigazítás	36
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ	Csoma József emlékezete	I
GÁBOR GYULA	Péterfalvi Nagy Albert ugoccai alispán nemessége	11
GHYCY PÁL	A hesseni címér történetéhez	33
HÓMAN BÁLINT	A magyar címér történetéhez	3
REISZIG EDE	A Mezőszegedi Szegedy-család ősei	20
TÓTH LÁSZLÓ	A Kossuth-család lengyelországi ága	35
SZENTPÉTERY IMRE	Egy oklevél két levéltárban	35

II. Kisebb rovatok.

TÁRCZA.

Társaságunk története 1917—1921.	37
Géresi Kálmán †	42
Óvári Lipót †	42
Sörös Pongrácz †	41
Wertner Mór †	42

SZAKIRODALOM.

Fejérpataky-Emlékkönyv. Ism. — <i>th.</i>	43
SZENTPÉTERY IMRE. A borsmonostori ap. Árpádkori oklevelei. Ism. <i>Hajnal István</i>	44
— Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Ism. <i>Hajnal István</i>	45
CZÉBE GYULA. A veszprémvölgyi oklevél görög szövege. — HÓMAN BÁLINT. Szent István görög oklevele. — DARKÓ JENŐ. A veszprémvölgyi apácza-monostor alapítólevelének 1109-iki másolatáról. Ism. <i>Hajnal István</i>	45
JANZSÓ TIHAMÉR. Szent László király oklevelei. Ism. <i>Hajnal István</i>	46
HORVÁTH SÁNDOR. Magyarország címere. Ism. <i>Döry Ferencz</i>	46
ÁLDÁSY ANTAL. Csoma József emlékezete. Ism. <i>X.</i>	48
VERESS ENDRE. A gróf Kornis-család anyakönyve. Ism. — <i>b.</i>	48
FÖGEL JÓZSEF. II. Ulászló udvartartása. U. a. II. Lajos udvartartása. Ism. <i>H.</i>	49
FONTES RERUM HUNGARICARUM. I. Ism. <i>Iványi Béla</i>	49
BERCHEM E. Siegel. Ism. <i>Tóth László</i>	49

CSOMA JÓZSEF EMLÉKEZETE

1848–1917.

Olvastatott a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1918. június 27-én tartott nagygyűlésén.

Utolsó nagygyűlésünk óta, a világháború nagy veszteségei között, nemzeti heraldikánk nekropolisa is egy nagy halottal lett népesebb. Másodelnökünk, Csoma József, 1917 márczius 1-én elköltözött a magyar címertudomány megalapítói, br. Nyáry Albert, Nagy Iván, Csergheő Géza mellé. Mind a négyen jelentős nevek a magyar heraldika történetében, mindegyiküknek a kezdeményezés és a tudományos továbbfejlesztés dicsősége jut osztályrészül, mind a négynek előkelő szerepe volt társaságunk vezetésében, három közülük társaságunk másodelnöke, és valamennyi azon fáradozott, hogy a nemzeti heraldikát valódi tudományos színvonalra emelje. A négy közül fejlesztés és igazi heraldikai érzék szempontjából a legszebb eredményeket Csoma József érte el. Méltó tehát, hogy ma, mikor az ő halála óta először gyűlünk egybe, az első szó, mely társaságunk nagygyűlésén elhangzik, az ő emlékének legyen szentelve.

A magyar címertudomány művelői régebben inkább gyakorlati célokból, genealogiai tanulmányok kiegészítéseképp foglalkoztak a történelem ez érdekes disciplínájával. Ennek művelődéstörténeti, művészeti vonatkozásait, a magyar heraldika fejlődési folyamatát, törvényeit, sajátos felfogását, a természetes ábrázolás felé való törekvését kevesebb figyelemben részesítették. Általános volt a nézet, hogy a magyar heraldika alkotásai szépség, stilizálás tekintetében messze mögöttes maradnak a nyugati szép példáknak. Ha áll is ez a Habsburg-korszaktól kezdve keletkezett

czímereink legtöbbször, de nem találó középkori címeres emlékeinkre nézve, mert ezek, a míg egyrészt a legszebb külföldi címerképek mellé állíthatók, addig másrészt művelődéstörténeti vonatkozásaiknál, további fejlődési folyamatuknál fogva a magyar heraldikai felfogás, az igazi magyar címerstílus visszatükrözői. Az nem esetleg, hanem a magyar heraldika törvénye, hogy a Gutkeled-nemzetség ékvágásából a XVI. század folyamán a Báthoriak címerében fogas állkapocs lesz, hogy a Győr nemzetség stilizált lilioma az Imreffyek címerében virágos, leveles liliomággá válik, hogy a Ratold genus hárslevele a Lorántffyknál leveles ággá zöldül. Ez a természetes ábrázolás felé való törekvés törvénye, a mit legelőször Csergheő Géza ismert föl, s a mit annyi jellemző példával, annyi utánjárással Csoma József bizonyított be.

Annak, a ki az igazi magyar heraldikai felfogással meg akar ismerkedni, a magyar középkor címeres emlékeihez kell fordulnia, ezeket kell felkutatnia és tanulmányoznia. Csoma József is ezt tette. Címeres sírkő-tanulmányai, a magyar genusok címereinek felkutatása és megállapítása, középkori armálisok címerképeinek vizsgálata, középkori címeres pecsétek ábrázolásának beható tanulmányozása vezette őt arra az eredményre, a mit legjelentősebb művében, a magyar heraldika korszakaiban foglalt össze. Ezzel egyúttal jeleztem azt a négy irányt, a melyben Csoma József kutatásai jelentőséggel teljesek a magyar címertudomány történetében. Természetes, hogy e címertani eredményeket kiegészítik a genealogiai

téren végzett kutatások, a mint hogy a heraldikának a genealogia a legtermészetesebb segítője és viszont.

Csoma Józsefnek a heraldika régóta kedvenc tudománya volt. Értékes szakkönyvtárt hozott össze, melyben a világirodalom legjelesebb termékei nemcsak megvoltak, hanem azokat ő valósággal áttanulmányozta. A címertan legértékesebb forrásaiból, az armálisokból is tekintélyes sorozat volt birtokában, köztük középkoriak is. Csak mikor a heraldika minden szövevényében jártassá lett, mikor címeres emlékeinket másoknál jobban megismerte, csak akkor lépett fel egy útirajz kiadása és némi archaológiai kísérletek után a heraldikai szakirodalom terén. Szerénységére jellemző, hogy ekkor is jó barátjának Csergheő Gézának bátorítására, az ő társaságában lépett a nyilvánosság elé. Az a régi sírkörsorozat, melyet együtt az Archaológiai Értesítőben és a Turulban ismertettek, s melyet azután 1890-ben külön kiadványban is közzétettek, művészettörténeti, genealogiai, de főleg címertani tudásunkat messze előre vitte. De ez még csak kezdete volt annak az eredményekben gazdag munkásságnak, melyet elköltözött másodelnökünk a magyar heraldika terén kifejtett.

A magyar genusok ősi címereinek megállapítása már e sírkörsorozatban megindult. A mit Csoma Gagyí László sírkövével kapcsolatban az Aba-nemzetség címeréről, vagy a Bebekék sírkövei során az Ákos-nemzetségről mond, hogy t. i. a hatalmi jelvény, mely valami országos méltóság viselése révén kerül a pecsétre, utóbb kiszorítja az ősi címert, később számos dolgozatában kerül megvitatás alá. Garai Radoszláv XIII. századi sírkövének címere, a lépcsős vágással jobbháránt osztott pajzs, arra a feltevésre készíti, hogy a Dorosma-nemzetségnek ez lehetett ősi címerképe, melyből a magyar heraldika naturalisztikus irányzata folytán a többszörösen hajlott kígyó fejlődhetett ki. E tanulmányok, melyekhez folyóiratunkban még több sorakozik, új világosságot derítettek nemzeti címereinkre, ezek további átváltozásaira és egyáltalában a nemzeti heraldika sok homályos kérdésére. Ismételten foglalkozott, külön dolgozatokban, az Abák, a Hunt-Pázmánok, a Dorosma, Becse-Gergely, Bő, Buzád-Hahold, Pécz stb. nemzetségek címerének megállapításával. Akadémiai székfoglalója is e fontos

heraldikai kérdésnek van szánva. Ebben nemcsak a követendő módszer irányát szabja meg, hanem különösen két genusnak, a Pókiaknak és Katyzoknak címerkérdését alapos vizsgálat tárgyává teszi.

Ezen széleskörű előtanulmányok után vállalkozhatott Csoma arra, hogy megírja mindazt, a mit a magyar genusok címereiről felkutatnia és megállapítania sikerült. Erre az alkalmat a M. Tud. Akadémiának egy nagyérdékű pályakérdése adta meg. Még 1891-ben Akadémiánk jutalmat tűzött ki a magyar nemzetségek történetének megírására. A pályát két év múlva Karácsonyi János és Csergheő Géza, ez utóbbi a heraldikai részzel, nyerte el. A pályamű ki nyomtatása, a még feldolgozásra váró anyag bősége miatt, csak közel tíz év múlva volt megkezdhető. Időközben Csergheő Géza is meghalt. Több mint tíz év előtt írt heraldikai műve, a főleg Csomának köszönhető újabb eredmények miatt, a nagyérdemű szerző által hátrahagyott formában nem volt kiadható. A nagy munkára, összefoglalni mindazt, a mit e tárgyról tudunk és ezt kiegészíteni új kutatásokkal, új eredményekkel, az arra leghivatottabb, Csoma József vállalkozott. 1903-ban jelent meg «A magyar nemzetségi címerekről» szóló könyve, mely most is alapvető. Tizenkilencz nemzetségnek címerét sikerült minden részletével együtt megállapítania, tizenegyet pedig legalább körvonalai-ban. Igaz, hogy e mennyiség alig valamivel több tíz százaléknál a Karácsonyi tárgyalt nemzetségek számához képest, s talán egyben-másban a Csoma adta eredmény változni fog, de megelőző tudásunkhoz képest nagy a haladás.

Középkori címeres leveleink, a magyar heraldika e legbecsesebb emlékeinek felkutatása körül Csoma sokat fáradt. Ezekről írt ismertetései rendkívül tanulságosak. Igazi heraldikai érzék, nagy tudás és szerencsés kombinációk jellemzik minden egyes tanulmányát. Társaságunknak az a törekvése, hogy mennél teljesebbé tegyük ismereteinket mohácsi vész előtti armálisainkról, Csoma Józsefben igaz megértésre, a legbuzgóbb előmozdítóra talált. Neki köszönhetjük nagyrészt, hogy immár kétszázánál több középkori magyar armálisról van tudomásunk, holott Bárczay Oszkár 1897-ben megjelent heraldikai kézikönyvében csak 151-ről tud, és e számból is tekintélyes a mennyisége azoknak, a melyeket társaságunk folyóirata tett ismertté.

Azon kitünő emlékbeszéd után, melylyel Áldásy Antal elnöktársam a M. Tud. Akadémiában áldozott Csoma József tudományos érdemeinek, nem szükséges részletesen kiterjeszkednem elköltözött másodelnökünk széleskörű tanulmányaira, melyeket a régi magyar sphragistikai czímeranyag vizsgálata, címertani kérdések tisztázása, új anyag felkutatása érdekében végzett. Nevét minden időkre megőrzi az a nagy heraldikai forráskiadvány, melyet a magyar Siebmacher pótkötetként Csergheő Gézával kezdett meg 1891-ben és a következő évben befejezésre juttatott. De megőrzi emlékét szaktudományunk történetében utolsó nagyobb munkája, az 1913-ban megjelent «A magyar heraldika korszakai» is.

Kevés nemzet szakirodalmának van ily kitünő ismertetése nemzeti heraldikájáról, mely korszakról-korszakra ismertetné a címeralkotás jellemző sajátságait kompozícióban, stílusban, a választott címerképekben egyaránt. Az a széleskörű címertani tudás, melyről Csomára ismerünk, az igazi vérbeli heraldikus helyes érzéke, az anyagnak teljes ismerete sajátja e műnek, melyet egyes részeiben folyóiratunk is közölt. Lehet, hogy jövő kutatások egynémely megállapítását ki fogják egészíteni, az általa adott képet teljesebbé

tenni, de alig hiszem, hogy az abban elért eredményeken valamikor lényeges változás történjék.

A kép, melyet Csoma Józsefnek három évtizedet meghaladó tudományos munkásságából magunknak alkothatunk, egy tiszteletreméltó, szerényen munkálkodó, de következetesen új igazságokat kutató, szaktudományának mennél több új eredményére törekvő tudósak a képe. Társaságunkhoz való ragaszkodása közismert volt. A hol csak tehette, igyekezett anyagi és szellemi javunk előmozdítására. Folyóiratunknak legbuzgóbb munkatársa, mások által a szaktudomány terén elért eredményeknek legigazabb elismerője, a heraldika és genealogia munkásainak legőszintébb barátja volt mindig. Ha távoli lakása miatt nem is vehetett élénk részt társaságunk vezetésében: kevés van tagjaink között, ki élénkebb figyelemmel kísérte társaságunk belső életét és tettel, tanácscsal hamarabb jött volna segítségünkre, ha erre szükség volt.

Minden tekintetben rászolgált arra ez a kitünő férfiú, hogy társaságunk hálás kegyelettel őrizze meg nagyérdemű másodelnökének emlékét, mint a hogy a magyar címertudomány évlapjaira is Csoma József neve kitörülhetetlenül van belévésvé.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

A MAGYAR CZÍMER TÖRTÉNETÉHEZ.

A magyar államczímer kialakulásával s az egyes címerrészek eredetének kérdésével foglalkozó heraldikusok és történetírók a címeres pecsétek mellett kevés figyelemre méltatják a címeres érmekeket. Az érmekeket másodrendű forrásokként használják fel s ha ezek címerábrázolása a pecsétekének ellentmond, a felett — többnyire minden indokolás nélkül — napirendre térnek. Pedig a középkori címertörténetnek a pecsétekkel teljesen egyenrangú forrásai a címeres pénzdarabok s a címerek numizmatikai ábrázolásának vizsgálatával értékesen egészíthetjük ki heraldikai ismereteinket. A magyar heraldikában még nagyobb jelentőséghez jutnak a numizmatikai források azáltal, hogy az Árpád-házi királyok korából aránylag kevés címeres pecsét jutott korunkra.

A következőkben a numizmatikai források felhasználásával igyekszem a magyar címertörténet néhány homályos kérdését megvilágítani.¹

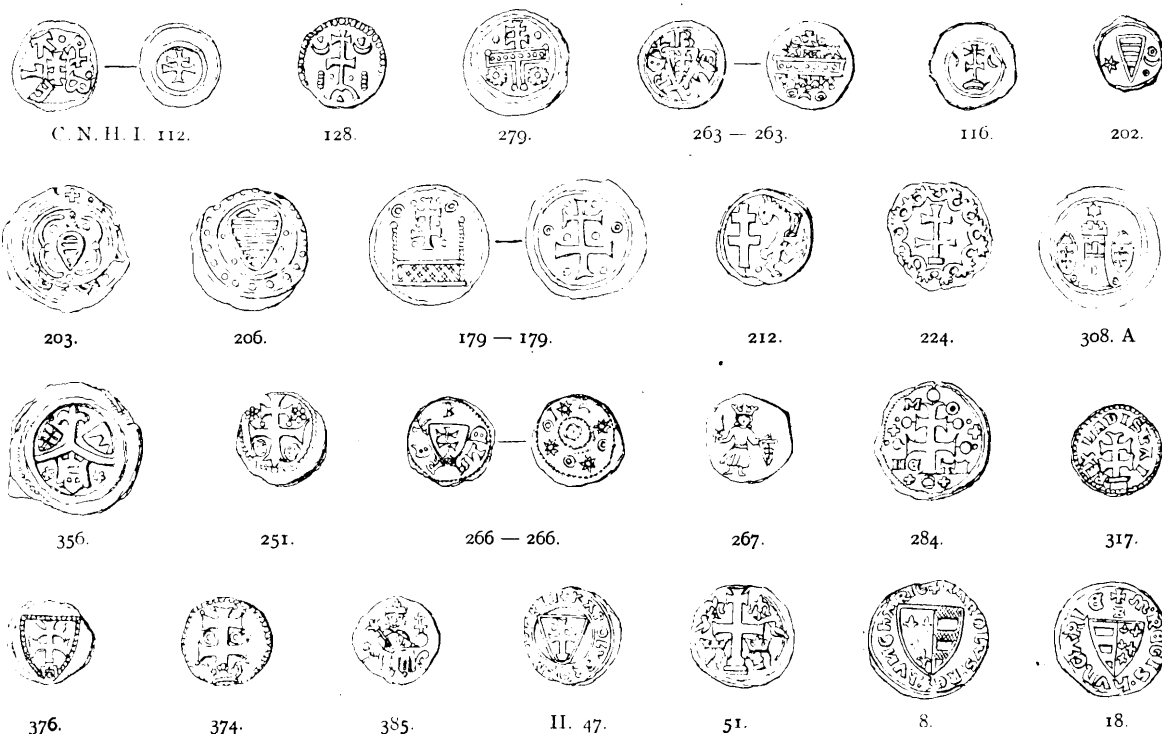
A középkori magyar pénzek első csoportján — Szent Istvántól II. Gézáig (C. N. H. I. köt. I—VI. sorozat) címeres ábrázolással nem talál-

¹ Az érmekeket Réthy: *Corpus Nummorum Hungariae* (= C. N. H.) alapján idézem. A chronológiára lásd az újabb szakirodalmat, a leletbizonyítékok, tipológiai és metrológiai sajátságok együttes vizsgálatával megállapított, Réthyétől sokban eltérő éremchronológiai eredményeimet: *Magyar pénztörténet*. 1916. 236—254., 299—301., 318—321., 332., 335—338., 346—348. l.; II. *András és IV. Béla-kori szlavón denárok*. Numizm. Közlöny. 1919—20. 33—42. l. A pecsétekre vonatkozó adatokat és a régebbi irodalmat l. *Döry Ferencz: Magyarország címerének kialakulása*. Turul, 1917. 17—33. l.

kozunk. Az éremrajzok nem nagyon változatosak; valamennyiük, három a XI. században kialakult, illetőleg meghonosodott típusos rajzra (kereszt karjaiban jegyekkel; három magas hordozható kereszt; koronás fő) vezethető vissza.¹ Csak II. Géza óta találkozunk változatosabb éremrajzokkal. A XII. század második felében és a XIII. század legelső éveiben kibocsátott finomabb technikájú érmeiken² (VIII—X. sorozat) a régi rajzok erősen módosult változatai mellett a bizánczi és arab pénzverők működésére visszavezethető, keleti

III. Béla. Több — metrologiai és typologiai okból egyaránt első veretei közé sorolandó — éremfaján, mint az egyik vagy mindkét lapot betöltő főéremrajz (C. N. H. I. 128, 127, 163, 164: előlap, Pótlék 112 B.: hátlap, 112: mindkét lap) fordul elő a kettős kereszt.

Közvetlenül ehhez az éremcsoporthoz csatlakoznak III. Béla lemezpénzei (C. N. H. XV. sorozatból: 271—281. sz.) és kettős keresztet címert ábrázoló, «*Bela rex*» feliratú pénze (263. sz.). A kettős kereszt a brakteáták egyikén, mint az

motivumokkal ékes ornamentális ábrázolásokat, latin és kufikus betűkre emlékeztető jegyeket találunk. Az éremrajzok képzésében a megelőző kor konzervativizmusával szemben szubjektivebb elemek érvényesültek. Ez éremcsoport rajzai közt találkozunk először a kettős kereszttel. Első királyunk, ki pénzeire kettős keresztet veretett,

éremrajz része (279.), az 1190 táján vert 263. sz. éremfajon pedig pajzsba foglalva, mint valódi címmerkép szerepel.¹

¹ Id. művem 242—246. l.

² Id. m. 236—258. v. ö. még *Harsányi* cikkét (Közlemények a M. Nemz. Múzeum érem- és régiségtárából. I. 1916. 43—44. l.) *Réthy* e csoportot tévesen III. Béla, Imre és II. András nevével jelölte, holott annak időrendben utolsó darabja András legelső verete. (116. sz.)

¹ V. ö. id. m. 238—239., 253—254., 258., 267. l., hol *Réthy*vel szemben s a régebbi numizmatikusok — *Schönwisner*, *Weszerle*, *Rüpp* — helyes megállapításához csatlakozva, ezek III. Béla-kori eredetét mutattam ki. *Réthy*t, midőn ez érmeiket IV. Béla korára tette, a 263. sz.-on látható címert felvételét IV. Bélának tulajdonító heraldikusok (v. ö. *Réthy* megjegyzéseit a kettős keresztről: *Arch. Ért.* XII. 96. és C. N. H. I. 30. l.), továbbá ugyanez éremnek IV. Béla korában vert, amannál fejlettebb technikájú utánzata, a C. N. H. I. 266. sz. érem

A magyar címér másik alkotórésze, a pólyás vagy csikolt címerpajzs, a XII. és XIII. század fordulóján, egyidőben tűnik fel Imre király pecsétjén és András herceg szlavóniai denárján (C. N. H. I. 203.). II. András korában mind a pecséteken, mind a Szlavóniában vert denárokon (C. N. H. I. 201., 202., 204., 206., 207., 303., 304., 307., 308. sz.) állandóan szerepel.¹

A pólyás címér mellett a kettős kereszttel is találkozunk ugyanez időben. Imre királynak heraldikai szempontból eddig nem méltatott nagy viaszpecsétjén a király jobbában kettős keresztes országalmát tart.² II. András pénzein is gyakran fordul elő a kettős kereszt, mint az éremrajz része (C. N. H. I. 173., 174., 175., 189., 191., 212., 213., 221., 222. sz.), mint az egész lapot betöltő éremrajz (116., 224., 225., 179., 180. sz.), az egyik szlavóniai denáron és a hozzátartozó oboluson (C. N. H. I. 309. és Pótlék 308/A. sz.) pedig pajzsba foglalva.

Báni denár.

Ugyancsak pajzsba foglalt kettős kereszt van Gutkeled István bán, styriai kapitány (1254–1258.) Styria részére vert címére (C. N. H. I. 356.) előlapjának jobboldalán, míg baloldalt a bán nemzetségének — a Gutkeled-nemnek — címere látható. Ugyanő a szlavóniai Pekreczen 1255 óta

(v. ö. Arch. Ért. VI. 1886.) vezették félre. Az előállítási technikából, a betűk és pajzs alakjából vont következtetései (Arch. Ért. VI. 1886. 40., XI. 1891. 42., XII. 1892. 96. l.) határozottan tévesek és tévedése még nagyobb méretet öltött, mikor II. Géza primitív lemez-pénzét (C. N. H. I. 269.) és a II. András-kori friesachias veretű brakteátákat (282., 283. sz.) is IV. Bélának tulajdonította.

¹ Id. m. 299–301., 332. l. és Numizm. Közl. 1919–1920. 33–42. l. E pénzek egy részét — C. N. H. I. 299–309. sz. — Réthy kideríthetetlen okból, de talán a 309. sz. érmen szereplő, pajzsba foglalt kettős kereszt miatt, tévesen V. István korára teszi, noha maga emelte ki, hogy ezek István és apja pénzeitől minden tekintetben különbözök.

² Pray: Syntagma. 58. l. VIII. t. 3. sz., Knauz: Mon. Strigon. I. 5. tábla. A Bécsi udv. levéltárban levő pecsét, melyről Knauz a rajzot készítette, Szekfü Gyula barátom szíves közlése szerint, ma már annyira kopott, hogy rajta a kereszt második ágát egyáltalában nem lehet kivenni. A M. Nemz. Múzeum pecsétgyűjteményében levő, más oklevelek pecsétjéről vett viaszlenyomatok egyikén azonban egész világosan, egy másikon homályosan látszik a kettős kereszt.

vert báni denárok hátlapjára is a kettős keresztet alkalmazta, az egész lapot betöltő éremrajzként, alsó vízszintes szára alatt két egymással szembenéző koronásfővel. E rajz jellemző maradt a báni pénzekre, melyeknek előlapján a későbbi szlavón címér főalakja — futó nyest — és a *Moneta regis* (v. *ducis*) *pro Sclavonia* körirat látható.

Az utolsó Árpádok pénzein épp úgy, mint pecséteiken a pólyás címerpajzsokkal nem találkozunk. A kettős kereszt viszont IV. Bélától III. Andrásig, mint az egész lapot betöltő émerajz (C. N. H. I. 248., 251., 284., 317., 318., 323., 373., 374., 375.), mint az émerajz része (344., 345.), mint a királyi alak kezében tartott jelvény (315.) és pajzsbafoglalva, mint valódi címerkép (266., 267., 363., 376., 377.) gyakran fordul elő az érmeiken. Venczel érmein a király kettős keresztes országalmát tart kezében.

Károly Róbert korában a kettős kereszttel már csak a báni denárokon s az ezek mintájára vert királyi bániakon (banales regales: C. N. H. II. 51–55. sz.), valamint az úgynevezett keresztes denárokon (cruciti: C. N. H. II. 47., 49., 50.) — az egyiken pajzsbafoglalva — találkozunk. Többi pénzein, köztük az aranyforint egyik típusán és az összes garasokon ismét a II. András óta használatból ment pólyás címér tűnik fel, de már nem egyedül, hanem az Anjouk lilimos címérével hasított pajzsban egyesítve (C. N. H. II., 1–III. tábla.).¹

A numizmatikai és sphragistikai források együttes vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a kettős kereszt, mint magyar királyi vagy országos jelvény negyedszázaddal előbb tűnik fel a pólyás címernél s már 1190 táján pajzsba foglalva, mint valódi címerkép fordul elő. Ez idő óta az Árpádok kihaltáig a kettős kereszt, mint királyi jelvény és címér állandóan használatos, még Imre és II. András korában is, mikor a pecséteken az újabb, pólyás címernek adott helyet. A pólyás címerpajzs — Imre és II. András korát kivéve — az Árpád-korban sem pecséteken, sem érmeiken, sohasem volt használatos.

E tények megállapítása címertörténeti szempontból igen nagyjelentőségű, mert heraldikusaink,

¹ Az Anjouk lilimos címere már István ifjabb királynak egy valószínűleg 1269-ben vert obolusán is szerepel. V. ö. Numizm. Közl. 1916. 1–3. l.

keresztünk kettős keresztet.¹ A patriarchai kettős és a még később előforduló pápai hármas kereszt a késő középkorban címereken, pénzekben és képeken itt-ott már előfordul, de szimbolikus jelentőséghez még nem jutott.² A legtöbb egyházi archæologus meg sem emlékezik róluk, noha a

Pápai bulla.

kereszt változó formáival lapokon keresztül foglalkoznak.

A kettős kereszt nyugaton a XIII. századig egyszerű heraldikai és numizmatikai ábrázolás volt, de mint ilyen is szokatlan. A Karoling-kori, valamint a X–XII. századi itáliai, francia- és németországi pénzekben a kereszt igen nevezetes szerepet tölt be.

Alig van éremfaj, melyen a kereszt akár mint főrajz, akár mint mellékjegy vagy díszítő motívum ne szerepelne. Kettős alakjával azonban a XII. század végéig nem igen találkoztunk.³ Kivételesen fordul elő egy-egy pénzen, az egyházfők érmei közül a X. században VII. Benedek pápa (974–983.) ezüst denárján s a

XII. és XIII. század fordulóján Ludolf magdeburgi érsek (1192–1205.) pénzén.⁴

A nyugati heraldikában is teljesen alárendelt szerepet játszik. A heraldikusok a *patriarchai kereszt* elnevezés mellett *lotharingiai* és *magyar keresztnek* nevezik.⁵ Ez is mutatja, mennyire szokatlan heraldikai alakzat volt. A lotharingiai címberbe a XV. században a magyar címberből került³ s valószínűleg az arragoniai uralkodóház is II. András leánya révén kezdte a kettős keresztet címber-jelvényül használni.⁴

Nyugaton a XII. századig a kettős kereszt sem mint egyházi szimbólum, sem mint uralkodói jelvény nem használatos s a mennyiben itt-ott előfordul, egyszerű díszítő ábrázolás. II. Sylvester pápa nem ajándékozhatott Szt. Istvánnak kettős keresztet és nem jogosíthatta fel ilyennek használatára, mert ő maga s vele korának egyetlen nyugati egyházfejedelme sem használt jelvényül kettős, hanem igenis hosszú nyélre tűzött, *hordozható, apostoli keresztet*.

XII–XIII. századi forrásainkból kétségtelenül bizonyítható, hogy a magyar királyokat megillette — a hagyomány szerint Szt. István óta s a pápa adományából — az apostoli kereszt használatának joga, melyet ünnepélyes alkalmakkor előtte hordoztak.⁵ Ez a kereszt történeti, archæológiai és numizmatikai emlékeink tanúsága szerint csupán a hordozható egyes kereszt lehetett.

A Gizella királyné környezetében hímzett koronázási paláston, a XI–XII. századi összes pecséteken és Salamon egyik érmén (C. N. H. I. 22. sz.) a király egyszerű

Salamon pénzei.

¹ V. ö. *Serafini* Camillo: *Le monete e le bolle plumbee pontificie*. I. Milano, 1910.

² *Kraus*: *Kreuz* (Real-Encycl. d. christl. Altertümer. II. Freiburg i. B. (1886. 236. l.); *Barbier de Montault*: *Traité d'iconographie Chrétienne*. 1890. I. 328., 329., II. 258. l.; *Wetzer-Welte's Kirchenlexikon*. 2. Aufl. VII. 1080. has.; *Thurston*, Herbert: *Cross*. (The Catholic encycl. IV. 1908. 533–534. l.)

³ V. ö. *Prou*: *Les monnaies Carolingiennes*. 1896.; *Serafini* id. m.; *Blanchet-Dieudonné*: *Manuel de numismatique franç.* I–II. Paris, 1912–1916.; *Dannenberg*: *Die deutsche Münzen*. I–IV. Berlin, 1876–1905. közzölt éremrajzokat, melyeken a kettős kereszt egyáltalában nem szerepel.

⁴ *Schlumberger*: *L'épopée Byzantin, à la fin du X^es.* 1896. 273. l. és *Luschin*: *Allg. Münzkunde*. 50. l.

⁵ V. ö. egyebek közt: *Biedermann*: *Die Kreuze in der Heraldik*. (Adler. I. 1874. 65. l.); *Stockbauer*: *Kunstgesch. d. Kreuzes*. 1870. 123. l.; *Bárczay* id. m. 117. l.

³ *Maier*: *Das Lothringer Kreuz*. (Im Süden von Metz. Ein Erinnerungsblatt. Metz, 1917. 64–66. l.)

⁴ V. ö. *Römer Flóris*: *A kettős kereszt*. Arch. Ért. IV. 1870. 298–300 l.

⁵ IV. Béla 1238: *Item ut intra Ungariam, super terram Asoani procedentes, crucem nobis et nostro exercitui anteferre liceat. Fejér IV/1 114. Hartvik leg.: Crucem insuper ante regi ferendam velut in signum apostolatus*

keresztel díszített országalmát tart a kezében. A kettős kereszt országalma először Imre nagy pecsétjén tűnik fel, használata csak IV. László óta folytonos. A koronázási jelvények közt levő kettős kereszt országalma az Anjou-korban készült, a koronázáskor használt apostoli kereszt azonban ma is egyszerű hordozható kereszt. Sem Hartvik, sem IV. Béla oklevele nem mondja a király előtt hordozott keresztet kettősnek, a mit — ha ilyen lett volna s a kettősségnek bárminő jelentőséget tulajdonítottak volna — semmiesetre sem mulasztanak el. Bizonyos az is, hogy ha királyaink III. Béla előtt kettős keresztet használtak volna jelvényül, annak legalább itt-ott a változó rajzú pénzek is szerepelnie kellene, melyeken Szent

Szent László denárjai.

István óta az egyes kereszt állandó, Szent László, sőt már Salamon óta a hordozható apostoli kereszt is (Szt. László: C. N. II. I. 33., 34., Kálmán: 42., II. István: 53., II. Béla:

56. sz.)¹ állandóan visszatérő éremrajz volt.

Forrásaink alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar királyi hatalom jelvénye a XI. század közepe óta kimutathatóan — tehát minden bizonnyal Szt. István óta — a nyélre tűzött, hordozható egyes apostoli kereszt volt, melyet III. Béla cserélt fel a kettős kereszttel.

*

A kettős kereszt a XII. században nyugatról nem kerülhetett hozzánk. Figyelmünket tehát kelet felé kell fordítanunk.

A római, majd a bizánczi császárok hatalmi jelvénye a hosszú nyélen csüggő hadilobogó, a labarum volt, nyelén a római sassal, majd Nagy Konstantin óta Jézus Krisztus monogrammjával.

A bizánczi császárok arczképes pénzein az

misit (t. i. papa). Hartvik a XII. sz. elején írta művét s a legendának ezt a részét a legskeptikusabb kútfőkritikusok is legkésőbb a XII. század végén vagy a XIII. sz. elején (1213–1230 közt) keletkezettnek mondják.

¹ A chronológiára id. művem 246., 249–252. l. E pénzek három hordozható kereszt látható, minek eddig numizmatikusaink nem tudták magyarázatát adni. Nyél nélküli hordozható keresztet látunk már Salamon C. N. H. I. 21. sz. érmén is a királyi fő mellett.

V. századig rendszeresen a labarumot látjuk a császár kezében.¹ Más pénzek — a hordozható kereszt és a kereszttel ellátott országalma is előfordul.² A labarum használata az V. század első felében gyérülni kezd és I. Leó császár (457–474.) utódai alatt teljesen eltűnik. Helyét a kereszt foglalta el, mely korábban egyházi szimbolumként szerepelt a császári érmeiken. Ez időtől a IX. századig az egyes kereszt legtöbbször lépcsőzetes talapzatra állítva fordul elő. A császári alak kezében is rendszerint hosszúnyelű, hordozható kereszt vagy kereszttel ellátott országalma látható.³ Az országalma és hordozható kereszt a pénzek e korban már nem egyházi szimbolum, hanem a keresztény császári hatalom jelvénye, a divatjátmult labarum helyett.⁴ A keresztet gyakran díszesebben, kettős vonalakkól alkotva ábrázolták. I. Leó, II. Leó, Zeno és I. Anasztáz (457–518.) pénzein a labarumra emlékeztető, kettős vonalakkól alkotott keresztet látunk.⁵ Néha a kettős vonalakkól rajzolt kereszt, a közbülső vonalak eltűnével, a kettős keresztet hasonlít,⁶ sőt I. Leó egyik pénzén már valószínű kettős kereszt alakult.⁷ I. Justinianus (527–565.) óta azonban e díszesebb kereszt nem fordul elő. Annál gyakoribb III. Konstantin (641–642.) óta a vízszintes szárára merőleges vonalakkal díszített kereszt, mely a VII–IX. században, Theophil idejéig állandóan használatos.⁸ A labarumot I. Mihály (841–813.) pénzén látjuk ismét viszont⁹ s ez idő óta használata általánossá vált.

Theophiltól (829–842.) Komnenosz Manuelegg (1143–1180.) az összes bizánczi császárok verettek pénzeket, melyeken a kezében labarumot tartó császári alak látható,¹⁰ s a császári pecséteken is megjelenik a labarumot tartó császári alak.¹¹

¹ Stockbauer id. m. 90. s köv. és 114–115. l. Sabatier Description générale des monnaies Byzantines. 1862.

² Sabatier: IV–VII. t.

³ Sabatier: IX–XLIII. táblák. V. ö. Schlumberger: Sigillographie. 81. l.

⁴ V. ö. Stockbauer id. m. 103–104. l.

⁵ Sabatier: VI. 22., VII. 12., 16., 18., VIII. 14., 19. 20., 25. sz. érem.

⁶ U. ott. VIII. 23.

⁷ U. ott. VI. 20.

⁸ U. ott. XXXIV–XLIII. tábla.

⁹ Sabatier: XVII. 1. sz.

¹⁰ Sabatier: XLIII–LVII. tábla.

¹¹ Schlumberger: Sigillographie. 418., 419., 423. l.

Ugyanekkor tűnik fel újra és állandósul a pénzeken és pecséteken a *kettős kereszt*. Legtöbbször a *császár kezében*, ha két kép van az érmen vagy pecséten, az *uralkodótársak kezében*, vagy *arczképeik közé állítva látjuk a hosszuszárú, hordozható kettős keresztet*.¹ Ugyanily alakban fordul elő egy XI. század elejéről való mozaikon Krisztus kezében² és egy X. századi kéziratnak bolgár czárt ábrázoló miniatüreljén.³ Más pénzeken a császár kezében, de országalmára tűzve látjuk.⁴ Önállóan, mint egész lapot betöltő rajz, császári pénzeken ritkán fordul elő,⁵ de ily alakban szerepel a IX—XII. századi császári tisztviselők, különösen a kardhordók (spatharius, protospatharius) pecsétein.⁶ A kettős kereszt a császári numizmatikában és sphragistikában ez időben már teljesen

semminő külső jelentőséggel nem bírt. A pénzverőbéliyek és pecsétnyomók készítőinek vésője alatt, talán egészen öntudatlanul alakult ki a kereszt díszesebb formáiból, melyek kétségtelenül a *labarum* hatása alatt öltöttek díszesebb alakot. Nem lehetetlen az sem, hogy a kettős kereszt közvetlenül a *labarumból* alakult. Keletkezésének vizsgálatára itt nem terjeszkedhetünk ki. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a *kettős kereszt Bizánczban tűnik fel; speciálisan bizánczi jelvény*¹ s a IX—XII. században a *labarumhoz* és a *korábban használatos hordozható, egyes keresztet* hasonlóan a *kelet-római császárság hatalmi jelvénye volt*. A császárok kezdetben bizonyára az általánosan és közönségesen használt egyházi szimbólumtól való megkülönböztetés végett használták jelvé-

Bizánczi pénzek.

háttérbe szorította az egyes keresztet, mely Theophil óta csak kivételképen fordul elő.⁷

A kettős kereszt kezdetben valószínűleg

nyúl a kettős keresztet, mely azután a keleti egyházban mint egyházi szimbólum is elfoglalta az egyes kereszt helyét.

A nyugati egyházi férfiak a XII. században, kereszties hadjáratok idején ismerkedtek meg a bizánczi császárok kettős keresztjével s azt, mint valami kitüntető egyházi szimbólumot, az egyszerű keresztnél magasabbrangú jelvényt fogták fel. A pápák és érsekek, nem akarván a bizánczi császár mögött maradni, bár egyházi jelvényül továbbra is az egyszerű hordozható keresztet használták, a XII. század vége óta pénzeikre, címereikbe néha kettős keresztet alkalmaztak, melyet a késő-középkorban — téves okoskodással — a magasabb egyházi hatalom, a patriarchátus,

¹ Sabatier: XLIII., XLIV., XLVI., XLVII., L., LII., LVII. t.

² Diehl: Études Byzantines. 1905. 381. l. E mozaik utánzata a velencei Szt. Márkus-templomban látható. l.d. u. o. 275. l.

³ Schlumberger: Un empereur: Nicéphore Phocas. 1890. 341. l.

⁴ Sabatier: XLIV., XLV., XLIX., LV., LVI. t.

⁵ Sabatier: XLV., XLVIII. V. ö. még III. Alexis és a latin császárok pénzeit. U. ott. LVIII., LIX. t.

⁶ Schlumberger: Sigillographie. 385., 393., 493., 504., 539., 596. l.

⁷ U. ott. 23., 81. l. — Hazai archaeologiai emlékeink közül az esztergomi főszékesegyház XI. századi bizánczi művi ereklyetartóján díszes kettős kereszt látható. Czobor—Beszédes: Az esztergomi főszékesegyház kincstára. I. tábla. V. ö. még Századok. 1901. 1032. l.

¹ V. ö. Stockbauer id. m. 123. l.; Kraus: Reallexikon. 236. l.; Wetzler—Wette: VII. 1080. has.

majd az érsekség szimbolumaként kezdtek tisztelni.¹

A kettős kereszt IX–XII. századi bizánczi használatát és III. Béla bizánczi összeköttetéseit ismerve, nem lehet kétségünk a felől, hogy előtte, midőn a magyar királyi hatalom hagyományos jelvényét — a hordozható apostoli keresztet — a kettős kereszttel cserélte fel, semmiféle egyházi szimbolum nem lebegett. Csupán a görög császárt utánozta, kinek családjával közel rokonságban volt, kinek udvarában töltötte élete legszebb éveit s kinek kettős keresztes jelvényét, mint a bizánczi trónnak hosszú ideig hivatalosan elismert örököse, a császár veje s őt rangban közvetlenül követő *deszpotesz*, majd Manuel fiának születése után: *caesar* — más méltóságviselőkhöz hasonlóan — már a görög udvarban jelvényként használta. A kettős keresztet ifjú kora óta az uralkodói hatalom szimbolumaként ismerte. Nem csodálhatjuk, hogy király korában is ragaszkodott hozzá. *A magyar királyság hagyományos jelvényének, a keresztnek megkettőzése kétségtelenül bizánczi hatásra vezethető vissza.*

Lehetséges, hogy a kettős kereszt használatában bizonyos tendencia is megnyilvánult a bizánczi hatalmi törekvésekkel szemben. A kettős kereszt a császári hatalom szimboluma volt s mikor Béla ezt a magyar királyság jelvényévé, majd címérévé tette, ezzel a magyar királyi hatalmat a bizánczi császári hatalom *mellé* állította. Ha e feltevés helyes, a kettős keresztes címer a magyar királyság III. Bélától oly féltve őrzött önállóságának is szimboluma volt.²

*

¹ A VII. Benedek pápa (974–983) említett pénzén elszigetelten szereplő kettős kereszt is bizonyára a II. Ottó császár és felesége révén a nyugati egyházban érvényesült bizánczi kultúrhatásra vezethető vissza.

² A magyar kettős kereszt bizánczi eredetére a császári pénzek alapján először az éles iudiciumu *Schwarz Gottfried* mutatott rá ezelőtt száznyolcvan esztendővel (Initia religionis Christianae. 1740. 47–48. l.). Ő azonban a magyar kereszténység keleti eredetét vitatva, Szt. István-korára teszi annak átvételét. Ez volt az oka, hogy véleményét ellenlábasai — köztük *Palma* — könnyűszerrel megcáfolták s mainapig sem igen fordítottak rá figyelmet. Ujabban *Anthony von Siegenfeld* szintén a bizánczi eredet mellett szól, de az átvételt IV. Béla korára teszi. (Forschungen z. Verwaltungsgesch. d. Steiermark. III. 12. l.)

A magyar címer másik főalkotórésze, az Imre és II. András idején — s az Árpád-korban csakis akkor — használatos *pólyás címer* a kettős keresztes jelvéynél negyedszázaddal, a kettős keresztes címernél kb. egy évtizeddel később tűnik fel. Felvételét heraldikusain többnyire Imre királynak,¹ mások azonban III. Bélának tulajdonítják.²

A kettős címerhasználat okát és a pólyás címer eredetét kutatva, mindenekelőtt tisztáznunk kell a két címer viszonyát. *Döry* szerint a IV. Béla óta használt kettős keresztes és az Imre, II. András használta pólyás vagy csíkos címer közt közjogi jelentés tekintetében határozott különbség nincs. Használatukban csupán chronologiai különbségek állapíthatók meg. A két címer különböző korban «egyaránt a magyar királyság jelképe volt, értve alatta úgy a királyi hatalmat, mint annak substratumát az országot (regnum Hungariae)».

Ezt a felfogást teljes egészében nem fogadhatjuk el, mert a két címer chronologikus egymás utánjának feltevésén alapszik. Kimutattuk, hogy a két címer Imre és II. András korában egyidőben volt használatos s hogy a pólyás címer sem III. Béla korában, sem IV. Bélától az Árpádok kihaltáig pecséten vagy pénzen nem fordul elő s bár Imre és II. András-korában háttérbe szorította, a használatból kiszorítani sohasem tudta a XI–XII. századi királyi jelvény, a hordozható apostoli kereszt helyébe lépő és III. Béla óta folytonosan használt kettős keresztes címert. Ezek a körülmények kétségtelenné teszik, hogy a két címer közt bizonyos közjogi különbség volt.

A kettős kereszt, illetőleg a kettős keresztes címer, mint korábban az egyszerű, de hordozható apostoli kereszt III. Béla óta *a keresztény magyar királyság — a királyi hatalom és az ország — jelvénye volt*. Viszont a másik címer, bár Imre és András pecsétnyomóikba vésették — III. András hercegekori címérének az Anjouk igénycímérének és Anjou királyainak lilimokkal egyesített

¹ Legutóbb *Döry*. Turul. 1917. 18. l.

² *Jakubovich Emil* a M. Herald. és Geneal. Társ. 1916 decz. 16-iki ülésén a nápolyi igénycímerről tartott felolvasásában, mely — sajnos — mindeddig nem jelent meg nyomtatásban, a III. Béla-kori eredetet vitatta. V. ö. *Forster: III. Béla emlékezete*. 1., 57. l. s ezzel szemben *Döry* ellenvetéseit (id. h.).

pólyás címerének tanúsága szerint ¹ — az Anjou-korig sohasem volt országos címer, hanem az Árpád-ház *családi címere*, mely később a kettős kereszttel egyesítve országos, királyi címerre lett ugyan, de mint családi címer második helyre került a királyi hatalmat jelképező kettős kereszt mellett.

E családi címer felvétele épp úgy, mint a királyi hatalom jelvényének, a kettőssé lett apostoli keresztnek pajzsra alkalmazása, vagyis címerre alakítása természetes következménye volt a kornak és környezetnek, melyben III. Béla élt. A XII. század harmadik negyedében kezdik a keresztes vitézek a családi jelvényeket a hadilobogók mellett a pajzsra is alkalmazni. Béla a bizánczi udvarban állandóan érintkezett a címerviselő francia fejedelmi és főúri családok keletre szakadt tagjaival. Felesége, Chatillon Anna, is egy ilyen család, az antiochiai uralkodó hercegek ivadéka volt. Természetesnek kell tartanunk, hogy a külsőségekre, a szertartásokra oly nagy gonddal vigyázó bizánczi udvarban felnőtt magyar király már prestige-kérdésből is szükségesnek tartotta a királyi jelvénynek pajzsra alkalmazását és a külön családi címer felvételét, ha nem akart felesége rokonságánál alábbvalónak látszani.

Imre és II. András a régi királyi jelvény rovására újításképpen használták pecsétükön és pénzükön a családi címet. A második címercseré IV. Béla konzervatív politikájában leli magyarázatát. Nagypapjáról reámaradt hagyományokhoz ragaszkodva, helyezkedett szembe a II. András-

¹ V. ö. *Döry* id. h. 29—32. l.

korában tért hódító újtó törekvésekkel. Nagypapa példája lebegett szeme előtt, mikor a királyi hatalom régi fényének, a királyi vagyon régi teljességének visszaállítására törekedett. A címerkérdés rendezésében is hű maradt magához. Elvetette a nagybátyja és apja által használt családi címet s visszahelyezte jogaiba az első országos címet, III. Béla királyi hatalmának jelvényét, a kettős keresztet.

IV. Béla óta a pólyás címer többé nem szerepel, mint a királyi hatalom s az ország jelvénye. Csak az Árpád-ház tagjai s különösen az Árpád-házi származás alapján a magyar trónra igényt tartó, külföldön élő hercegek, III. András és az Anjouk használták.

A két címer közjogi különbsége a magyar Anjouk-korában, kik mindkettőt használták, halványodni kezd, de teljesen csak Zsigmond halála után tűnik el. Ez idő óta a két címer egyenrangú része a magyar királyi vagy országos címernek. Zsigmond-korában, a konstanzi zsinat krónikájában négyelt pajzsot látunk, első és negyedik negyedében a kettős kereszttel, második és harmadik negyedében a pólyákkal, ¹ I. Ulászló pénzein és pecsétein pedig már a mai címet: hasított pajzsban jobbról a nyolcz pólyát vagy csikot, balról a kettős keresztet. ²

HÓMAN BALINT.

¹ Das Concilium, so zu Constanz gehalten. . . . etc. 2. kiadása: Augsburg, 1536. CXLII. b) lap. — V. ö. *Bárczay* id. m. 460. l.

² *Döry* id. h. 22—23. l. és jelen füzet 32. l., a hol I. Ulászló általa azóta felfedezett hasított pajzsos címerét ismerteti.

PÉTERFALVI NAGY ALBERT UGOCSAI ALISPÁN NEMESSÉGE (1514.)

I.

Közvetlenül a mohácsi vész előtt Ugocsa megye főispáni tisztjét Perényi Gábor töltötte be. ¹ Ez a nagytudású férfi, a ki hazánk nagy kárára Mohács-

nál hősi halált halt, az ugocsamegyei alispáni székbe egy ignobilis embert, Péterfalvi Nagy Albertet, ültetett be. Törvénytelen dolog volt ez, mert alispánnak csak nemes embert lehetett megválasztani, ¹ de azért nem lett belőle semmi baj, mert mellette Veres György is működött, mint társ-

¹ Perényi Gáborra nézve v. ö. Fögel: II. Ulászló udvartartása, 69. l. és Fögel: II. Lajos udvara, 50. l. (tévesen 1521-re teszi ugocsai főispánsága kezdetét.) 55., 57. és 73. ll.

¹ Az 1290: IV. t.-cz.

alispán, a ki valódi nemes ember volt. A megye nemessége elfogadta a megválasztást és nem is emelt kifogást ellene egy darabig, de később új választást rendezett Perényi Gábor főispán, s mikor ezen egyedül Nagy Albertet ültette az alispáni székbe, egyszeriben kitört a zivatar. Azaz, hogy a restauráció még csak lefolyt békében — úgy látszik, Perényi Gábor személyesen jelen volt a megye közgyűlésén és így nem mertek tiltakozni stante sessione — vagy talán még nem felejtették el a jó ugocsaiak azt a parázs verekedést (*praelium et conflictum*), a mit 1484-ben rendeztek a sedrián,¹ tüntetésképpen Perényi János főispán ellen. Perényi Gáborral is állandóan háborúskodásban állott a nemes vármegye.² Az említett restauráció után összeült egy pár ugocsai nemes, Sasvári Veres György, a kibukott alispán, azután Sasvári Veres Gergely és Benedek, Sasvári János, Fánscikai Ferencz és Máté, Ujhelyi Boldizsár, Parlaghi László és Werbőczy Ferencz, a nagy Werbőczy István fivére és Ulászló király előtt panaszt emeltek Perényi Gábor főispán ellen.³ Elmondták a panaszukban, hogy Perényi Gábor törvényellenesen tartja Nagy Albertet az alispáni székben, mivel ez, mikor az előírt hivatali esküt letette, az esküformából ezt a szót: «timore»⁴ kihagyta; továbbá felpanaszolták, hogy az alispán a megyei nótáriussal együtt a megye székén kiadott okleveleket tilalmas időben («in hora suspecta») pecsételte meg; végül pedig kifogásolták Nagy Albert alispánságát különösen azért, mert hogy nem nemes ember, tehát nem is lett volna megválasztható.

Perényi Gábor és Perényi István ellen a máramarosi és ugocsai nemesség özönével zúdította a

panaszokat,¹ minélfogva II. Ulászló király Bellyén Albert személynöki ítélőmester és Pogány Zsigmond kir. zászlós személyében kiküldött bírakat rendelt ki, hogy csináljanak rendet a két vármegyében.²

Ki is szállott a két delegált bíró Sasvárra, Ugocsa megye akkori székhelyére és egybehíván a feleket, a panaszosok előadták fent ismertetett keresetüket. Felállott erre Daróczy Márton, a Perényi Gábor prókátora és előadta, hogy a kereset teljesen alaptalan. Mert igaz, hogy Nagy Albert az eskü letétele alkalmával először kihagyta a «timore» szót, de azután nyomban újra megesküdött és akkor már hozzátette a «timore» szót is. A mi a Nagy Albert nemessége, helyesebben ignobilitása tárgyában emelt kifogást illeti, az szintén alaptalan, mert Nagy Albert a *jelesége után, meg az anyja után nemes ember és azonfelül pénzen nemességet vásárolt magának*.³ Nem is mondott ellen senki sem a választás idején Nagy Albert alispánságának, hanem az egész nemesség őt valóságos alispánul elfogadta és hivatala gyakorlásában az ő okleveleit úgy használta, mint más nemesekét, miáltal kifejezését adták annak, hogy Nagy Albert bíráskodásával és hivatalviselésével egyetértenek.⁴

Az úgy a királyi személyes jelenlét bírósága elé jutván, ott a felek megismételték előterjesztéseiket, s miután úgy a panaszosok, mint Perényi Gábor ügyvédje a maguk igazának bizonyítására köztudományt (*communis inquisitio*) ajánlottak fel, a bíróság a bizonyítási eljárást el is rendelte és annak 1514 május 19-én leendő foganatosítására a leleszi konventet utasította, a bizonyítás, illetőleg az *inquisitio* tárgyaúl a következő kérdéseket

¹ Leleszi konv. orsz. levéltára: Actor. anni 1484. (Fasc. 9.)

² Kun Rosáli János panaszára 1500-ban Perényi Gábor ellen vizsgálatot foganatosít a leleszi konvent, a melyen a panasz teljes alaptalansága derül ki. (Perényi-csal. lev. N. Múz.)

³ A tanuvallomások bizonyítják, hogy csak a panaszosok és csak a perindítás után tiltakoztak Nagy Albert megválasztatása ellen.

⁴ Az ú. n. bírói esküről van szó (*iuramentum iudicum regni*), melynek szövegét az 1492: XXXIII. t.-cz. közli. A bíró arra tesz esküt, hogy az előtte perlekedőknek «prece, prämio, favore, *timore*, odio, amore et complacentia remotis et postpositis», igazságot fog szolgáltatni. Ebből az esküformából hagyta ki a «timore» szót Nagy Albert.

¹ «Quia multae et variae ac multiplices differentiae et controversiae... exortae et concitatae sunt», — mondja a király 1513 nov. 4-én kelt bíróságot delegáló parancsa. (Leleszi convent lvt. Actor. anni 1514. Nr 10. Proth. F. pag. 735. et. ssqu.)

² Megbízásuk volt az ügyet «fine debito determinare», de ők az ügyet nyilván az alperes személyére való tekintetből a királyi személyes jelenlét bírósága elé terjesztették.

³ «... quoniam idem vicecomes tam post uxorem, quam etiam post matrem suam esset *nobilis*... etiam pecuniis nobilitatem pro se emisset», — mondja Perényi prókátora.

⁴ «... litteris eiusdem *instar ceterorum nobilium* ipsius [comitatus Ugocsa] usi fuissent et per hoc iudicatu et honori officiolatus ipsius consensissent.»

jelölve meg : 1. vajjon igaz-e, hogy Perényi Gábor az alispánt és a megyei jegyzőt a törvény rendeletei ellenére tartja?¹

2. Igaz-e, hogy az alispán és a jegyző a megyei széken kelt ítéletleveleket tilos órában és nem a megszokott időben pecsételte meg?

3. Igaz-e, hogy az alispán nem valódi nemes, hanem ignobilis?

4. Igaz-e, hogy az esküformából ezt a szót : «timore» kihagyta?

A tanukat ki is hallgatták.² A vallomások felől felvett jegyzőkönyvek közül, sajnos, csupán a conprovincialis nemesekkel, számszerint 30-czal felvett jegyzőkönyv került eddigelé napfényre. Kétségtelen azonban, hogy már ezen jegyzőkönyvet megelőzőleg is vétetett fel egy jegyzőkönyv, mert a fennmaradt jegyzőkönyv első tanujáról az van mondva, hogy az alispánválasztás felől úgy vallott, mint az «első» tanu (fassus est, sicut *primus testis*), míg az oklevelek pecsételése dolgában úgy vallott, mint a «hatodik» tanu. Ennek a korábbi jegyzőkönyvnek az elveszése annál sajnósbabb, mert az ottani tanuk vallomásában bizonyára részletesebben körül voltak írva a fennforgó jogi kérdések.

A tanuvallomások Perényi Gábort teljesen tisztázták. Beigazolást nyert,

ad 1. hogy Nagy Albertet kétizben választották meg alispánnak. Elsőizben Veres György volt az alispántársa. Akkor nem emelt kifogást senki. De második megválasztatása is a nemesség aka-

ratával és beleegyezésével történt, az ellen senki sem tiltakozott s maguk a felperesek is már csak ezen per megindítása után tiltakoztak ;

ad 2. hogy az okleveleket a megye székén nappal, a szokásos időben, az esti harangszó táján¹ pecsételték meg. Megtörtént ugyan egyizben, hogy gyertyavilág mellett pecsételték, de ez nem este történt, hanem nappal, csak hogy köd támadt, a mi sötétséget okozott, a nótárius pedig be lévén rúgva, nem látott olvasni ;²

ad 3. hogy az alispán apja paraszt volt ugyan, de ő maga az anyja és a felesége után nemes, mert mind a kettő nemes asszony volt ; hogy az anyja után Szatmár megyében öröksége van és Ugocsa megyében a felesége után bír egy nemesi sessiót.³ Különben mindig a megye nemesei között forgolódott, mint a ki a nemesek közül való ;

ad 4. végre beigazolást nyert, hogy az eskütétel alkalmával Nagy Albert el kezdett scrupulizálni ; arra meg mer esküdni, hogy senkit sem fog gyűlölni, senkit sem fog favorizálni stb., de már arra, hogy senkitől sem fog félni, bizony nem esküszik, mert úgymond : «A félelem nagy dolog!» De azután újra letette az esküt és akkor mégis bele vette esküjébe a «timor» szót is.⁴

A kihallgatott harmincz conprovincialis nemes közül még csak említést sem tesz egyetlen egy sem Nagy Albertnek II. Ulászló király által történt nemesíttetéséről.

¹ «... quod fuisset sigillatio ipsa in bono tempore, circa *pulsum* vesperarum», vallja a 4-ik tanu ; — «... non tamen vespere, sed *ante pulsum* vesperarum» (22-ik tanu.)

² «... quod lumen candeles accendissent ex eo, quia notarius sedis fuisset vino inebriatus et litteras legere non videbat». (22-ik tanu.) «... quod licet penes lumen candelae sigillasset, propter obscuritatem nubium, non tamen hora suspecta et vespere tempore, sed in die et hora debita». (12-ik tanu.)

³ «... post matrem esset nobilis» (2-ik tanu) ; «... post consortem suam esset nobilis» (8-ik tanu) ; «... quod fuisset ignobilis, nunc vero post consortem suam esset nobilis» (13-ik tanu) ; «... quod in comitatu Zathmariensi haberet aliqua bona et iura hereditaria, in isto autem comitatu (t. i. Ugocsában) post consortem suam esset nobilis» (23-ik tanu) ; «... quod post patrem fuisset ignobilis, post consortem vero nobilis et unam sessionem nobilitariam rehabilitasset» (24-ik tanu.)

⁴ «... licet ipse vicecomes illud verbum *timore* exmiserit, dicens, quod timor est magna res, sed exposit notarius sedis eundem in debita forma iurari fecit,» (16. és 25-ik tanu.)

¹ Az oklevél nem elég szabatosan írja körül a kérdőpontot : «de eo, utrum tempore in praescripto prefatus Gabriel de Peren vicecomitem et sedis iudiciariae notarium non iuxta contenta decreti tenuerit». Nincs megmondva, hogy a dekrétum melyik sérelméről van szó? Miután a nemesség kérdése külön kérdőpontnak van fenntartva, úgy látszik, hogy az első kérdőpont arra vonatkozott, hogy az alispán megválasztatása ellen a megyei nemesség tiltakozott-e? Az alispánra nézve értjük. De hogy a jegyző választása mennyiben ütközött a dekrétumba, az nem világlik ki. Az első conprovincialis tanu «de electione et de constitutione vicecomitis et *notarii*» examináltatik, de vallomását, sajnos, nem ismerjük. Komáromy András (Jobbágynemesítés, Nagy Iván : III. köt. 4. l.) azt véli, hogy a jegyző is paraszt volt és ezt panaszolják a felperesek.

² N. Múzeum levél., Törzsanyag, XVI. sz. év nélkül. Ezt a jegyzőkönyvet Komáromy András még nem ismerte. Azért írja fentidézett munkájában, hogy a tanuvallatás a pórlázadás miatt elmaradt.

Ime, ennyi az eddig felderített peranyag. Mi lett a per befejezése, hozatott-e benne egyáltalán érdemleges döntés, azt nem tudjuk. Legvalószínűbb feltevés, hogy a felek megbékültek. Nagy Albert nemesíttetésével a per tulajdonképpeni substratuma megszűnt,¹ annál is inkább, mivel a panaszolt egyéb szabálytalanságok nem nyertek bizonyítást. Feltevésünket leghatékonyabban támogatja az a körülmény, hogy Nagy Albert még 1524-ben is viseli Ugocsa megye alispáni tisztjét.²

II.

Végezván ekként a pertörténeti megállapításokkal, vonjuk le a peranyagból meríthető tanulságokat.

Processuális szempontból nem nyújt az eset túlsok érdekes adatot. A személyes jelenlét bíróságának hatásköre megfelel a per tárgyának, mely a megye bíráskodási hatáskörét meghaladta. A bírák delegálása elég ismert és gyakori intézkedés már a XVI. század elején. Felperesek actoratusát megállapítja az a körülmény, hogy ugocsai nemesek.

Némi érdekességet nyújt az alperesség kérdése. Modern felfogás szerint Nagy Albertnek kellene az alperesnek lenni, hiszen az ő hivataláról van szó. Ámde a középkor felfogása más. Az alispán nem a megye hivatalnoka, hanem a főispán megbízottja, a ki közfunctiót végez ugyan, de magánmegbízás alapján. Nem a megye választja őt, ha-

¹ «... s ezen ügy úgy intéztetett el, hogy Nagy Albertet Ulászló király megnemesítette.» (Doby Antal id. m.)

«1513. et 1514. Ignobilis quispiam per supremum comitem subtrusus exponitur §. 21. in querela provincialium, qui indubie Albertus Nagy esse videtur, velut arcis Nyalabiae Pereniorum prefectus et ideo favore eorum ad hunc honorem eluctatus, deinde vero, ut postulatio provincialium de eo tollatur, in nobilem ordinem adlectus». (Szirmay : Notit. comit. Ugocs. pag. 52.)

² Lajos király 1524. feria 5-a post festum beate Anne matris Marie virginis idéző parancsot intéz a leleszi konventhez Bekényi Benedek panaszára Hethényi Feyes László és Péterfalvi Nagy Albert alispánok s a szolgabírák ellen, bizonyos hatalmaskodási ügyben. Az idéző parancson olvasható a konvent kiküldöttjének feljegyzése: «1524. sabbatho in festo beati Stephani regis executio facta est. Alberthum Nagh de Petherfalwa vicecomitem ex domo habitationis suae, in eadem Petherfalwa...» beidézte. (Leleszi conv. Prot. H. pag. 27. Anni 1524. nr. 10. A.) — 1521 július 14-én és 1524 márt. 15-én Hetényi Fejes László társalispánnal együtt adnak ki okleveleket. D. L. 38464., 38466. (Újhelyi-t.)

nem a főispán, s a megyének csak ahhoz van joga, hogy a főispán választásához hozzájáruljon vagy az ellen tiltakozzék.³ Innen van az, hogy a per nem az alispán ellen indul, mivel az a törvényes qualificatioval nem bír, hanem a főispán ellen, a ki nem qualificált helyettest «tart magának».⁴

A bizonyítási eljárásnak a felek által felajánlott és a bíróság által elrendelt módja, t. i. a köztudomány (communis inquisitio) az 1., 2. és 4. pont alatti kérdések tekintetében egészen perrendszerű. Másként áll azonban a dolog a 3. kérdőpont tekintetében. Feltűnő ugyanis, hogy azt a kérdést, vajjon nemes ember-e Nagy Albert, tanuvallatás útján óhajtják tisztázni, holott nyilvánvaló, hogy nem ősrégi, hanem a lehető legfiatalabb nemességről van szó, annyira fiatal nemességről, hogy a megye közönsége még nem is tudhatott róla,⁵ s a mint láttuk, nem is tettek róla említést. Ilyen esetben a legbiztosabb bizonyítási módszer az okirat általi bizonyítás lenne. A címeres levél felmutatásával a vitás kérdés el lett volna döntve s csodálatos, az alperes prókátora, a ki pedig maga allegálja, hogy Nagy Albert időközben nemességre tett szert, ezt az egyszerű bizonyítási eszközt fel sem ajánlja, holott ebben a korban az okiratok általi bizonyítás hazai perjogunkban teljesen ott-honos.⁶ A dolognak az lehet a magyarázata, hogy az armális még nem készült el a tárgyalások során. Az első tárgyalás ugyanis, a melyen Perényi Gábor, illetve prókátora a nemesítést felhossa, 1513 december 16-án tartatott,⁵ míg a címeres levél dátuma 1514 január 23.⁶ A második tárgyalás a

³ Az 1504 : II. t.-cz. 3. §-a elrendeli, hogy a főispán az alispánt a megye igazi nemesei sorából válassza (eligat), a mihez a 4. §. hozzáteszi : «Quem tamen absque consensu et voluntate nobilium illius comitatus eligere nusquam valeat, neque possit.» Természetes azonban, hogy a tiltakozás csakis az iktatáskor történhetett meg. V. ö. Holub : i. m. 25. l.

⁴ A mint az oklevelek mondják : «Quod ipse Gabriel de Peren vicecomitem juxta contenta decreti teneret». (V. ö. 1290 : IV. t.-cz.)

⁵ Az armálisoknak egy év alatti kötelező kihirdetését csak az 1630 : XXXIII. t.-cz. 5. §-a írta elő.

⁶ Hajnik : Perjog. 341. és köv. ll.

⁷ Feria quinta proxima post festum beate Lucie virginis et martiris.

⁸ «sub dato Budæ, feriæ 2-dæ proximæ ante festum conversionis beati Pauli apostoli, anno dni 1514.» (Investigatio nobilium comitatus Ugocsa. B. 1725. Orsz. Lev.)

kir. táblán 1514 április 11-én folyt le.¹ Az első tárgyaláson tehát legfeljebb a király kieszközölt nemesítő ténye, esetleg ígérete volt meg, de az oklevél kiállítása, a címér megfestése és a címereslevél registrálása a királyi könyvekbe, valamint az expeditio a kir. cancelláriáról 1514 április 11 utánra tolódott ki, s ezért nem ajánlotta fel a prókátor a felmutatását.

Sokkal tartalmasabb a peranyag materiális szempontból. Eltekintve a dolgozat tárgyát közelebbről nem érdeklő helyhatósági szokásjogtól, hogy az est beállta után a megye székén tilos az okleveleket megpecsételni,² két igen érdekes jogi kérdés merül fel a per során:

1. van-e alapja az alperesi ügyvéd s a kihallgatott tanúk egybehangzó abbéli kijelentésének, hogy Nagy Albert, noha apja ignobilis, az anyja és felesége után nemes ember?

2. mit kelljen érteni a nemesítésnek azon módja alatt, melyet Perényi Gábor ügyvédje allegál, mondván, hogy Nagy Albert pénzen nemességet vásárolt magának?

A mi az első kérdést illeti, kétségtelen, hogy a szóbanforgó kijelentések határozottan ellenkeznek az ország jogával. Nemességet a magyar jog szerint születés révén csak nemes apától való törvényes leszármazás útján lehet megszerezni.³ A kinek nem nemes az atyja, az maga sem nemes, még ha az anyja nemes asszony volna is. Ez Werbőczy tanítása,⁴ mely a mai napig is érvényes. A Tripartitum nem létezett ugyan még akkor, mikor ez a per folyt, de a jogszabálynak léteznie kellett, különben Werbőczy nem vehette volna fel a Hármaskönyvbe.

És mégis fel lehet-e tételeznünk, hogy a közép-

¹ FERIA tertia proxima post dominicam Ramis palmarum.

² Valószínűleg azért, hogy a sötétség leple alatt valami csalást el ne kövessenek az oklevelekkel. Törvényeinkben nincs efféle rendelkezés, az csak helyhatósági szokás lehet. Talán csakis Ugocsa megyében volt elfogadva. Ilyetén partikuláris szokásjogra v. ö. Gábor.: A megye Nagy Lajos alatt.

³ «Item illi, qui ex nobili duntaxat matre et rustico patre sunt propagati, veri nobiles non dicuntur.» Hk. I. R. 7. cz. — V. ö. Quadripartitum I. R. 15. cz. — Ezen szabály alól egyedüli kivétel az, ha a nő *praelecta*.

⁴ Frank: Közigazság. I. 111. l.; Kelemen: Tanítások. I. 143. l.; Kövy: Elementa. 15. l.; Wenzel: Magy. magánjog. 275. l. és a közkézen forgó magánjogi és közjogi tan-
könyvek.

kor végén, mikor a nemesi minőségnek, mint az állampolgári jogok teljessége symbolumának akkora fontossága van, egy egész vármegye nemessége egybehangzóan tájékozatlan lett volna a nemesség megszerzésének ezen legtermészetesebb módja felől? Azt sem tételezhetjük fel a megye nemességéről, hogy a parasztságnak való kedvezési vágy vezette volna őket, mert hiszen éppen azokban a napokban dühöngött legborzalmasabban a pórlázadás.

A kérdés mélyebb megvizsgálást igényel. Lásuk tehát, ki is volt ez a Péterfalvi Nagy Albert, perünk hőse? Azok után, a miket Szekfü Gyula «Serviensek és familiarisok»¹ című alapvető munkájában és Holub József «A főispán és alispán viszonyának jogi természete» cz. dolgozatában² megállapított, egész kétségtelenül kijelenthetjük, hogy Nagy Albert Perényi Gábornak, a király főkamarásmesterének és Ugocsa megye főispánjának a — familiarisa volt.³ Ezen minőségében a Perényiek birtokai közé tartozó Nyaláb várának várnagyi tisztében látjuk szerepelni.⁴ Hogy a várnagy nem más, mint a földbirtoknak és népcinek az úrhoz személyes viszonyban álló kezelője és felügyelője; hogy urával, mint más familiaris, szerződéses viszonyban áll; hogy ura nevében a jobbágyok felett bíraskodik s hogy a XIV. századtól kezdve mind több és több szerepet hárít reá a dominus — nemcsak tisztán magánjogiakat, hanem mindinkább közjogiakat is — azt Szekfü Gyula fentidézett munkájában teljesen megvilágította.⁵ Hozzájárul ehhez a várigazgatás, mint

¹ Szekfü Gyula: Serviensek és familiarisok. Értek. a tört. tud. köréből. XXIII. köt. 3. sz.

² A Fejérpataky-Emlékkönyvben (Bp., 1917. 186—211. ll.) és különlenyomatban.

³ Valószínű, hogy már Perényi Gábor főispánsága előtt is a Perényi-család szolgálatában állott.

⁴ Hogy mikor lett nyalábi várnagy, nem tudjuk. Szirmay (Not. com. Ugocsa. pag. 144.) forrás megjelölés nélkül említi, hogy Albertus Magnus nyalábi várnagy 1514-ben. Ugyanő (pág. 51.) 1510- és 1514-ről «castellanus de Nyalab»-nak említi. Forrását (Prot. 1740. pag. 30.) nem sikerült feltalálnom. Nyalábvár régen a Perényieké volt (Anjou: I. 149.), de per alatt állott. (V. ö. Pallas Lexicon. XIII. köt. 275. l.) Nyaláb nova doniatóját 1492-ből átírja és megerősíti Perényiek részére II. Ulászló 1505-ben. (Perényi-cs. lev. N. Múzeum.) Nyaláb fontosságát kiemeli Csánki: Földr. I. 430. V. ö. Komáromy: Nyalábvár és uradalma. Századok. 1894.

⁵ Szekfü: i. m. 41. és 42. l.

fontos hadi szolgálat.¹ Kétségtelen tehát, hogy Nagy Albértnek bőséges alkalmá nyílt személyes képességeit érvényesíteni. Így nyeri meg Perényi Gábor bizalmát, a ki őt teszi meg a vármegye megbízottjának, a mikor valami fontos ügyről van szó. Abból a fentemlített vizsgálatból, a mit Kun Rosáli János panaszára 1500-ban foganatosított a leleszi convent, kitűnik, hogy a megye valaminő pénzt küldött a királynak. Ezt a pénzt és a kísérőlevelet Nagy Albertre bízta a vármegye, ő viszi fel a királynak és pedig az egész vármegyei közönség hozzájárulásával.² Nem alispán még, de már «megyei ember» (*homo comitatus*),³ a kiben a közbizalom összpontosul.

Ezután emelkedik az alispáni székbe. De még mint ilyen is benne maradhatott Perényi Gábor familiárisai körében.⁴ A főispánoknak érdekükben volt, minél inkább tőlük függő, kezükben tartható egyént nevezni ki alispánnak⁵ s így esik Perényi választása Nagy Albertre.

A vármegye közönsége ilyen körülmények között annál érthetőbben tekint el az alispán ignobilis voltától, mivel nemesi birtok van a kezében.⁶ Kettő is. Az egyik az anyja révén Szatmármegyében, a másik a felesége révén, Péterfalván.⁷ Ez a

két asszony ugyanis nemes asszony volt s természetben hozta magával férjhezmenetelekor az őt illető quartalitiumot. Ezt a módját a nemesi birtok átszállásnak parasztkézzre, a törvény és joggyakorlat egyaránt ismerte és megengedte.¹ Ez a

elkoboztatni rendelte. A leleszi konventnek az iktató parancsra vezetett feljegyzése: «Item porcionis Alberty Nagh in eadem Peterfalwa habite, solus ipse Albertus in persona domine Margarethe consortis sue contradixisset». (Proth. 13. pag. 571. Lelesz.)

¹ A kérdés mélyebb tanulmányozásra volna érdemes. Az okleveles anyag kétségtelenül fennálló törvényes gyakorlatról tesz tanulságot. Pl. az egri káptalan előtt 1390-ben Lévai László fiai: «... quia præfata domina Anna soror eorum annotato Petro, homini advenæ et impossessionato, matrimoniali copula interveniente tradita esset, ex eoque ipsa nobilis domina quartam suam puellarem iuxta huius regni consuetudinem cum possessione posset rehabere», ennél fogva a negyed birtokot «dederunt, donaverunt atque contulerunt, memoratæ dominæ Annæ sorori ipsorum et per eam dicto Petro, domino et marito suo, ac utriusque sexus heredibus eorum». (Fejér: X. 3. 108.) További példák: Sztáray-oklt. I. 307., 503. «... quia dictus Andreas... filias suas... hominibus impossessionatis et ignobilibus... copulasset», a testvérek a negyedet «jure nature et de huius regni consuetudine debentem», természetben kiadják. — Különösen érdekesen indokolja ezt a jogszabályt Miklós nádornak 1346-ban kelt ítéletlevele: «Verum quia regni consuetudine requirente, ymo et sacrorum canonum sancione exposcente, nobilium puellarum seu dominarum ignobilibus et impossessionatis matrimonialiter copulatarum, ne heredes, quos propagacio nobilitatis in lucem produxit, degeneres efficerentur, quarte puellares pecunia redimi non posse dinoscebantur, sed ut ipsa nobilitas super heredes nobilium puellarum seu dominarum ignobili conjugio copulatarum, semper persistere valeret, in possessionibus quarte talium nobilium puellarum seu dominarum dari debere videbantur...» miért természetben ítéli meg a leánynegyedet. (Hazai okmánytár. I. 191. l.) Nyilvánvaló a törekvés, hogy a nemesi vért, még az ignobilis férfival való keverődés után is bizonyos kiváltságban kívánja a joggyakorlat részesíteni.

Kevésbé világos a kérdés törvényhozási szabályozása. A leánynegyed kihatási módját első ízben az 1435: XX. t.-cz. szabályozta. Ez a czikkely elrendeli, hogy a leánynegyed pénzben adandó ki a férjhezmenetel alkalmával. Ha azonban a leány testvéreinek, avagy rokonainak beleegyezésével birtoktalan emberhez menne férjhez (homini impossessionato maritata fuerit), akkor ki kell adni neki a negyedrészt természetben. Ugyanígy intézkedik az 1486: XXVI. t.-cz. 11. és 12. §-a is. (Saját-szerűleg fejezi ki a törvény az örökül adást: «nobilitetur». Vagyis nemesi jognon adassék ki a leánynegyed!), továbbá az 1492: LXIII. t.-cz. 7. §-a is.

A most idézett három törvény egyike sem beszél

¹ A várnagyi tisztség előkelőségét mutatja, hogy a királyi várakban a magyar vártartás szerint udvarbíró (egyértelmű a várnagygyal) csakis jónevű és birtokos nemes ember lehetett. (Takáts: Rajzok a török világból. II. 93.) Rangban a várkapitány után következett.

² «... ac Albertus Nagh de Peterfalwa homo ipsius comitatus erga vestram Majestatem fuisset electus»; — másik tanu: «... de homine autem, quem in legacionem misissent, dixisset, ut homo eorum, cui comitatus pecunias dedisset, Albertus de Petherfalwa fuisset»; — másik tanu: «... communitas tota præfatum Albertum de Petherfalwa, elegisset et ipsi Alberto pecunias dedissent, cum litteris sigillo comitatus consignatis.» (Perényi-cs. lev. N. Múzeum. 1500.)

³ A megyei emberre nézve v. ö. Gábor: i. m. 88. l.

⁴ Példákat l. Holub i. m. kny. 30—31. l.

⁵ Szekfű: id. m. 108. l.

⁶ Érdekes, hogy a leleszi konvent Nagy Albertet egy 1491-ben kelt fassio perennálisban s egy 1512-ben kelt inhibitióban «nobilis»-nak nevezi. (Leleszi Elenchusok. IV. Litt. N. Protoc. 2. és Litt. P. Protoc. 2.) Az eredeti bejegyzéseket, sajnos, nem volt még alkalmam megtekinteni.

⁷ A fentidézett tanuvallomásokon felül abból a jelentésből tudjuk ezt, amelyet a leleszi konvent 1499-ben a királynak felterjeszt, mikor is a király Perényi Gábort beiktatni rendeli több olyan nemes birtokába, a kiknek a birtokát egy hatalmaskodási ügyből kifolyólag a király

nemesi birtok azután átszállván az ignobilis utódokra, megteremt egy különös társadalmi osztályt, melynek tagjai — a mint Nagy Albert esetében is láttuk — nemesi foglalkozást üznek, a vármegye nemesei között mozognak, a jobbágyi röghözkötöttség alól fel vannak oldva, nemesi birtokon gazdálkodnak, otthonukban a nemes úrasszony révén nemesi családok tagjai fordulnak meg, a nélkül, hogy ők maguk a «populus Werbőczyanus» zárt keretébe tartoznának. Egy szóval, előttünk áll az Ulászló korabeli félnemes, az — agilis.¹

«nem nemes»-hez (ignobili), hanem «birtoktalan ember»-hez (domini impossessionato), férjhezment leányról. T. i. a törvények szövegét értem. Az egyes cikkek rubrikája, címe nem a törvényhozás munkája, azokat a Corpus Juris Hungarici compilatorai fűzték az egyes cikkek elé (V. ö. a millennaris törvtár fordítóinak észrevételét. I. 130. l.), azok tehát nem is hitelesek.

Werbőczy a Hk. I. R. 29. cím alatt szóról-szóra közli az 1435: XVII—XX. t.-cz.-eit, mint az általa használt forrást. E helyütt maga is híven «impossessionatus»-ról szól. Már a következő cím alatt (tit. 30. §. 2.), a hol t. i. magyarázza az előző titulust, az «impossessionatus» kifejezés helyére «ignobilis» kerül. Ezen semmiképpen nem indokolt szövegváltoztatás hatása alatt a Corpus Juris compilatorai az 1435: XX. t.-cz. elé egy a szöveget nem fedő rubrikát írtak: «De filiabus nobilium, homini rustico nubentibus». És ilyen módon nyert látszólag törvényhozási szabályozást a paraszthoz férjhezment nemes leány quartalitiuma.

Tartalmaz ugyan még az 1514: LXII. t.-cz. is egy *speciális* rendelkezést a parasztok által meggyilkolt nemesek leányairól, a kik paraszthoz mennek férjhez. Ezek büntetésből *csak* a leánynegyedét kapták meg, holott különben az egész birtok rájuk szállott volna.

Ha ezek szerint helyreigazítjuk Werbőczy változtatását és az 1435: XX. t.-cz. rubrikáját, akkor megállapíthatjuk, hogy Werbőczy előtt a paraszthoz férjhezment nemes leány quartalitiumának kérdése törvényhozásiilag nem volt szabályozva, hanem csupán a joggyakorlatban élt, mint jogszokás, hogy a birtoktalan paraszt felesége természetben követelhetette a leánynegyedét. Werbőczy után és különösen a Corpus Juris Hungarici első kiadása után (1584) a gyakorlat úgy fejlődik, mintha a fentidézett törvény tényleg a paraszthoz férjhezment leányokra vonatkoznék. Ebben a gyakorlatban sok a kontroverzia, de ennek fejtegetése nem tartozik többé ezen dolgozat keretébe.

¹ Agilis = szabados, félnemes, nönemes. Vagyis olyan egyén, a kinek az anyja nemes. V. ö. Komáromy András: Jobbágy-nemesítés. 10. l. Kövy szerint (Elementa. 35.): «Libertini alias Agiles vocantur, quod libere abire possunt, quo volunt». Valószínűbb, hogy az elnevezés abból a megszólításformából eredt, a mivel őket illették: «Providi et agiles» = gondos és serény. (V. ö.

Hogy az agilis, másként libertinus alatt mit kell érteni, mik az ő jogai, hogyan helyezkedik el a gleba adstrictus jobbágy és a nemes ember között, arra Werbőczynél hiába keresünk választ. Werbőczy nem ismer mást, mint nemes embert, városi polgárt és jobbágyot, holott maga a röghözkötöttséget kimondó 1514: XIV. t.-cz. is különböztet bűnös parasztok és olyanok között, kik a pórlázadásban részt nem vettek. Az élet azonban ismert, 1514 előtt is, utána is. A későbbi jogfejlődés kialakítja a helyzetüket. A XIX. század iróinál divat volt a libertinusok szabadságainak megállapításánál a Tripartitumra hivatkozni, de ezek az utalások mind tévesek. Így az I. R. 113. címére szoktak utalni annak igazolására, hogy Werbőczy szerint a libertinusra az anyja útján jutott nemesi jószág a nemtelen ivadékra is leszáll, holott Werbőczy, a ki a libertinus szót az egész Tripartitumban egyszer sem használja, az említett jogszabályt *minden* parasztra érti. Hiszen a házasságkötés egyházjogi szabályoknak volt alávetve. Nem kellett ahhoz sem a király, sem a földesúr beleegyezése. Manumittálás nélkül is feleségül vehetett a paraszt nemes asszonyt is. Ugyanilyen téves az utalás a III. R. 29., 30., 31. címekre, az I. R. 10. címére stb.

Hogy azután ebből a joggyakorlatban és jogi irodalomban milyen confusiók támadtak, annak elég bizonyítékul fog szolgálni néhány példa:

1. Azt a kérdést, lehet-e a libertinusra anyai részről reászallott nemesi jószágra contributiót kivetni, a hány megye volt, annyiféleképpen oldotta meg. Kelemen panasolja, hogy sokszor még két határos megyének sem egyforma a praxisa.¹

2. Frank Ignác szemrehányással illeti a régi Curiát, hogy az ignobilis által örökölt nemesi jószág jogi természetét illetőleg nem világos törvényekre támaszkodik és tévesen utal a Hk. III. R. 29. és 30. címekre.²

3. Wenzel megtámadja Kelemen és a XVIII. század azon «balvéleményét», mely a nem nemesek

még: Bartal: Gloss. 21. l. Ugyanott tévesen van idézve Georch. Honny törv. 271. «nemes anyától *ízült*» (szült helyett.). Általában a libertinust értették alatta. (Libertini, seu agiles. Kelemen, I. 244/5.) Agilis = gyorsalkodó. (Magyar Nyelv, 1915. XI. köt. 130. l.); gyorsaságos. (N. Múzeum Törzsanyag. 1559.).

¹ Kelemen: i. m. I. 248. l. * jzet.

² Frank: i. m. I. 205. l. k) jzet.

birtokképtelenségét tanítja s többek között azt mondja, hogy Kelemen utalása a H. K.-re téves, továbbá felhossa, hogy «Werbőczy Hármaskönyvének azon helye (III. 30.) . . . a melyet e végett idézni szoktak, egészen mást bizonyít.»¹

De ne bocsájtkozzunk disputákba. Elégedjünk meg annak a leszzegezésével, hogy az élet és a Tripartitum nem egészen fedik egymást. Igenis létezett már II. Ulászló korában is «agilis» és miután az előkelő főurak udvarán szolgálatot tevő «agilis-familiaris» már csak egy lépcsőfokkal áll az igazi nemes alatt, az ugocsa nemesek kijelentését bátran minősíthetjük menthető elnevezésbeli tévedésnek, csak Moklai Gergely diák, a prókátor, a ki Perényi Gábort a második tárgyaláson képviselte, tévedett erősen, a mikor azt állította, hogy Nagy Albert az anyja és felesége révén «valódi nemes» (verus nobilis).

A mi a második kérdést illeti, kétségtelen, hogy jogilag a nemességnek pénzért való vásárlását hazánk soha sem ismerte. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy társadalmilag sem létezett. Sőt igen is többször találkozunk olyan panaszokkal, hogy némelyek hazafias érdemek helyett pénzen szerzik meg a nemességet.² Ha tehát az ellenfél állítaná Nagy Albertről, hogy pénzen szerezte az armálisát, akkor egyszerűen gúnyolódásnak, köztözködésnek, lekicsinylésnek tekinthetnők s napirendre térhetnénk felette. Ámde a Nagy Albert, illetőleg Perényi Gábor prókátora maga teszi a kijelentést s a bíróság a hivatalos okiratba is felveszi, kell tehát, hogy annak valami mélyebb jelentősége is legyen.

A nemesség eredeti (originaria) megszerzési módja Werbőczy szerint kétféle: egyszerű nemesség adományozás, fekvő jószágok és birtokado-

mányozás nélkül, a mi rendszerint címeradományozás mellett történt (armalista nemesség), de még a címer sem volt lényeges kellék, mert ez utóbbi a nemességnek «nem szükséges kelléke, hanem csak ékessége»,³ míg a másik módja a nemesi birtok adományozása a király által, a mely adomány ipso facto nemesítő erejű.² A Quadripartitum tovább megy. A nemesi jószágnak akár vétel, akár bármi más törvényes címen való megszerzése nemessé tette a birtokszerzőt, ha a király a vételhez vagy a más jogcímen való átruházáshoz a consensust megadta és a törvényes birtokbaktatás (statutio legitima) bekövetkezett. Ezen utóbbi mód tulajdonképpen csak látszólag forog fenn. Ebben az esetben, t. i. nem magában a birtokszerzésben, hanem a királyi consensusban kell a nemesítő actust keresnünk.³ Innen van az, hogy a paraszthoz férjhezment nemes asszony leánygyedének a paraszt-örökösre való átszállása — noha teljesen jogszerű vagyonáthárulási jogcím — nem nemesített, ehhez ugyanis, mint fentebb említettem, királyi hozzájárulás nem volt szükséges s illetőleg a király meg sem akadályozhatta a quartalitium átszállását.

Az első kérdés, a mit tisztáznunk kellene, hogy Nagy Albert csakis armális levelet kapott-e, vagy birtokot is? Előre bocsájtom, hogy a ma élő generáció ezt a címeres levelet sohasem látta. Péterfalván és Tivadar községben élnek ugyan hét-szilvafás nemesek, a kik azt állítják, hogy ők Nagy Albert ivadékai, de a címeres levél nincs a kezükben. Leleszen sincs nyoma a protocollumokban.

A Péterfalvi Nagy-család armálisát utoljára kihirdették 1714-ben és 1720-ban Ugocsa megyében, de Komáromy András, a ki vérszerinti ivadéka Nagy Albertnek (mert dédanyja Péterfalvi

¹ Wenzel: Magyar és erdélyi magánjog. I. 349. l.

² «Az én szegény atyám, édes Thurzó uram, a mi házámban nagy főember vala, s legközelebb való sógora az ő ideje után igen hamar lett palatinusnak; e mellett édes hazájának hasznos szolgája, s fia, kinek nemzetsége ezelőtt negyedszáz esztendővel is szép nemességben fénylett, kit még akkor vérekkel és hazájoknak szolgálva nyertek, nem pénzen vettek, mint sokan. S nem is valami idegen és jövevény nemzetből, hanem hazájában igaz magyar vérből való volt.»

Merényi — Bubits: Herczeg Esterházy Pál Nádor. 9. l. Lásd még Komáromy: «Jobbágnemesítés» cz. dolgozatát, melyben említi, hogy az armális vásárlás már Ulászló korában társadalmilag szokásos volt.

³ HK. I. R. 6. cz. 1. §.

² HK. I. R. 4. cz.

³ Maga a nemesség mindazonáltal kényes a nemesség megszerzésének minőségére. Így kikötik az esküre kötelezett perfelek, hogy az eskütársak «... nobiles, non tamen jobagiones castri, nec per mercationem, sed vera nobilitate» nobilitáltak legyenek. (Zichy-okmt. II. 587.) Máskor pedig egyenesen címeres nemességhez kötik az eskütársi minőséget. Így Ung megyének egy 1498-ban kelt ítéletében olvassuk, hogy alperes «25-o se nobilibus, certis armorum insigniis ab antiquo privilegiatis et decoratis, vulgari sermone címeres nuncupatis» köteles az esküt letenni. (Magy. orsz. lev. Dl. 20492.)

Nagy Erzsébet volt), mindezt maga is hasztalanul nyomozott utána.¹

Szirmay Antal azt állítja, hogy Nagy Albert a királytól «nemességet és nemesi birtokot» nyert.² Forrásul «Prot. 1740. pag. 30.» jelzetet használ. Hogy miféle Protocollumról van szó, azt nem mondja meg. Az ő adata tehát — ha ugyan van valami tényleges alapja, mert Leleszen nincs nyoma — arra utal, hogy birtokot is kapott.

Megerősíteni látszik ezt a feltevést a Nagy-család részére 1750 június 7-én Királyfalván kelt nádori új adomány.³

¹ Dr. Komáromy András úr szíves közlése.

² Not. Ugocs. 51. l.

³ Orsz. Lev. Protoc. Donationum palatinalium ab anno 1744 usque 1750. Lad. 23. Prot. 2. pag. 747. «Donatio nova super portionibus possessionaris in possessionibus Péterfalva, Tivadar, Forgolan... cottui Ugocsiensi adjacentibus.» Az adományosok között említvük: Stephanus senior Nagy, Johannes senior Nagy, Johannes junior Nagy, Sigismundus Nagy, Nicolaus Nagy és Stephanus junior Nagy. A családnak már a nádori új adomány felkérésekor nincsenek az ősi adományozást igazoló okiratok a kezében. Sőt a donatáriusok azt állítják, hogy ezek az oklevelek a tatárok betörésekor elpusztultak. (A tatárok a XVIII. század elején tényleg betörték Csíkszékbe s onnan felkalandoztak Ugocsába is.) A felkérők csupán az emberemlékezetet meghaladó folytonos és békés birtoklásra tudnak hivatkozni: «... in quarum nimirum pacifico usu et quieto dominio ab immemorabili tempore absque ulla interruptione antenatos suos utriusque sexus præextitisse, seseque in parte actu existere, in parte vero per extraneos titulo pignoris possideri, litteras nichilominus et litteralia instrumenta desuper habita injuria et vicissitudine temporum, præsertim vero Tartarica irruptione et ignis voragine periisse assererent, perhiberentque...» mondja a nádori adománylevél. A felkérők ezen előadását azonban óvatosan kell kezelni. A tatárok pusztításai után oly tömegesen kértek hasonló jogcímen nova donatiót a nádortól, hogy az idézett passus tisztán «formula» értékű. A jelen esetben megfontolandó, hogy nem a felkérők vannak birtokban, hanem Nagy Miklós, a ki az iktatás ellen tiltakozott s a ki ennél fogva a kir. táblára perbe idéztetvén, az idéző levél: «generoso domino Nicolao Nagy in facta possessione Péterfalva in domo sua residentionali personaliter reperto die eadem 12-a Decembris» kézbesítettett. (Processus tabulares, 4—1437. Orsz. Lev.) Felperesek azonban nem szorgalmazták a pert s így az nem is nyert érdemleges befejezést. — Az itt említett Nagy Miklós, a ki a nemesi ház birtokában van 1750-ben, még 1725-ben birtokában volt az armálisnak is. Ő mutatta fel azt az investigáló bizottság előtt: «Series investigationis dominorum nobilium armalistarum cottus de Ugocsa, quam ex gratioso mandato Excelsi

Nem szól a birtokadomány feltevése ellen az a körülmény, hogy a mohácsi vész után Péterfalván «Nagy» nevű család nem szerepel a birtokosok között. Az Országos Levéltárban őrzött dicális conscriptiók szerint Péterfalva csak részirtok (portio), mindössze hat nemesi sessióval, de birtokosaik között Nagy-család nem említettik. Ennek azonban érthető magyarázatát adják a mohácsi vész utáni zavaros állapotok. Maga Nagy Albert minden valószínűség szerint szintén elesett Mohács mezején, gazdája, Perényi Gábor oldalán. Mint várnagy valószínűleg maga is kivonult a várkatonasággal s tudjuk, hogy Perényi Gábor az első csatarendben harczolt. Lehetséges tehát, hogy idegenek occupáltak a péterfalvi curiát vagy elzalogosították az örökösök.

Ha már most elfogadjuk a birtokadományozás tényét, akkor a fennforgó kérdést az Ulászló korabeli birtokadományozási rendszerbe úgy illeszthetjük be, ha azt tételezzük fel, hogy Nagy Albert úgynevezett «vegyes adományt» (mixta donatio) nyert a királytól. Werbőczy ismeri a vegyes adományt, mely abban áll, hogy az adományosnak az érdemeken felül még fizetnie is kellett valamit.¹ A mohácsi vész előtti oklevelekben nem találtam

Regii Locumtenentialis Consilii et intuitu taxæ limitationis sensu articuli 6-ti novissimæ dietæ in generalibus congregationibus nostris, diebus videlicet 28. novembris 1724. itidem die 2. januarii anno 1725. binis vicibus in possessione Péterfalva, necnon cum continuatione laboris in possessione Fancsika, tertia vice die 22. januarii 1725. consimiliter in particulari congregatione nostra taliter, ut sequeretur peracta et instituta est investigatio.» Következik 28 oldalon át az investigatio leírása. A 28-ik oldalon a következő feljegyzés:

«NB. Nicolaus et Michael Nagy de Péterfalva produxerunt foelicis memoriae Vladislai regis Hungariae in originalibus benigne elargitas litteras armales, prædecessori eorum nobili Alberto Nagy, attum hujus cottus vicecomiti et castellano arcis Nyaláb sub dato Budae, feriae 2-dae proximæ ante festum conversionis beati apostoli, anno domini 1514. emanatas.»

¹ HK. I. R. 13., 3. §. A vegyes adomány hatásáról Werbőczy nem szól, de a későbbi kor okleveleiből tudjuk, hogy ez abban állott, hogy az adományos férfiág kihaltával a fiscus a leányágtól a birtokot csak a befizetett összeg visszafizetésével válthatta magához. (Példák: Lib. Reg. III. 1082. lap. 1574-ből; III. 619. l. 1560-ból.) A későbbi korban egészen bevett intézménnyé válik. (Kelemen: i. m. II. 97., 98. ll.) Formulákat címeradományozással kapcsolatosan közöl Kassich: Praxis polit. 197. és köv. ll.

ugyan eddig példát a mixta donatióra és feltűnő, hogy az Ulászló-kori formuláriumokban sem találunk vegyes adományra vonatkozó formulát, de viszont az 1608. évi kor. el. 15. t.-cz. bizonyára nem ok nélkül rendeli el, hogy a király a fekvő javakat «non pecuniis (prout antea factum)», hanem jól érdemesült személyeknek ingyen adományozza.

A kérdést mindazáltal nem tekintem lezártnak.

Ha alkalmam lesz Leleszen személyesen kutatásokat végezni, be fogok számolni az eredményről.¹

Dr. GÁBOR GYULA.

¹ A fenti dolgozatban említett rendkívül érdekes és tanulságos okleveleket tartalmazó függelék közléséről, sajnos, ez alkalommal le kellett mondanunk, de a viszonyok javultával, reméljük, visszatérhetünk reá.

Szerk.

A MEZŐSZEGEDI SZEGEDY-CSALÁD ŐSEI.

A Dunántúl virágzó Mezőszegedi Szegedy-családban szinte nemzedékről-nemzedékre átszállott az a hagyomány, hogy a család Szegedről származik.¹

Bár a család tagjai a XVIII. század folyamán rendkívül sok oklevelet gyűjtöttek egybe, részben hiteles helyi másolatokban, főleg abból a célból, hogy a Szegedy-család egyes tagjai által a mohácsi vész előtti korszakban bírt jószágokat megszerezék, oly adat, mely e hagyományt csak némiképp is támogatta volna, nem állott rendelkezésükre.

Sőt a dunántúli Mezőszegedi Szegedyek a dunáninneni vármegyékben (Pozsony, Nyitra, Komárom) a XVII.—XVIII. századokban virágzó Mezőszegedi Szegedyekkel való vérségi kapcsolatot sem voltak képesek igazolni, bár a hermáni családi levéltárban őrzött egykorú levelek tanúsítják, hogy e két család tagjai rokonságot tartottak fenn, bár e rokonság a családnév és az előnév azonosságán kívül, mivel sem volt igazolható.

De azért a dunántúli Szegedyek között is akadnak egyesek, a kik ezen állítólagos vérségi kapcsolatban kételkedtek.

Helyesen jegyzi meg tehát a dunáninneni Szegedyekről, Szegedy Pálnak, Vas, Zala és Somogy vármegyék alispánjának fia : Szegedy János a tudós jezsuita, hogy ez a család a dunántúli Szegedyekkel semmiféle összeköttetésben nincs.²

A XVIII. század első felében ugyan a Chernel-

házi Chernel, az Acsády- és a Palkovith (Palkovics)-családokkal való összeházasodás által tényleg vérségi kapcsolatba jutott e két család, de éppen ezen összeházasodás következtében keletkezett perekben a dunáninneni Szegedy-család prókátora már éles megkülönböztetést tesz e két család között, sőt egy alkalommal szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy a dunáninneni Szegedy-család az igazi Mezőszegedi Szegedy-család, mely Szegedről származik és az a Szegedy Ferencz kassai hadbíró, a ki Kassáról menekült a Dunán túlra, ezzel a családdal vérségi kapcsolatban nem állott.¹

Az Országos Levéltárban őrzött iratok, valamint a család által Vas vármegye levéltárában letétbe helyezett családi iratok is tanúsítják, hogy a XVIII. század folyamán mily sok kísérletet tettek e két család egybekapcsolására, persze eredmény nélkül. A két család közti vérségi kapcsolat ugyan ma sem mutatható ki, annyi azonban kétségtelen, hogy mind a két család Szegedről származik, honnan a török hódoltság őket világgá üldözte.

★

Szeged városa — mind a két család ősi fészke — a XV. század második felében, a Hunyadiak korában a virágzás tetőpontján állott.

Ez a város, mint a kereskedelem és az ipar góczpontja, egyike volt a XV. században a legvagyonosabb városainknak.

¹ Nagy Iván: Magyarország Családai. X. 547. l.

² Nagy Iván: Magyarország Családai. X. 550. l.

¹ Országos Levéltár, Ügyvédek után maradt iratok. 20—146.

Lakosai eredetileg kézművesek, sószállító-hajósok, fuvarosok voltak, de később, különösen a XV—XVI. századokban, leginkább kereskedelemmel foglalkoztak s a rendelkezésünkre álló legrégibb adatok szerint mindenkor a közülök választott bírótól függöttek és sohasem állottak a csongrádi vár ispánjának hatósága alatt.¹

A város eddig ismert legrégibb adománylevelét 1247-ben IV. Béla királytól nyerte.

II. Endrétől, majd úgy látszik, IV. Béla királytól nyerte Székesfehérvár és Buda kiváltságait, a melyeket Mátyás király is megerősített.²

A későbbi kiváltságlevelek különösen Zsigmond király kora óta, leginkább a szabad kereskedelmet biztosították a város polgárainak.

Mátyás király, a Hunyadi-háznak tett nagy szolgálatokért, hálából több ízben különös kedvezményben részesítette a város polgárait, 1464-ben átírja és megerősíti IV. Béla király 1247. évi adománylevelét, 1475-ben megvédelmezi a szegedi polgárság vásárvámmmentességi jogát a budai káptalannal szemben, 1459-ben heti vásárnapot engedélyez, 1462-ben a Duna—Tisza köz pusztáit szabad legeltetésre a városnak átengedi.³

A város fejlődésére jelentékeny kihatással volt az a körülmény, hogy Szeged már a tatárjárás előtti korszakban főszóráktára volt az országnak. A szegedi királyi szóráktárból kifejlődött sókamara ügyköre a XV. század folyamán mind egyre nagyobbodott s a korona összes délmagyarországi haszonvételeit kezelte. A XV. században Szeged volt a tiszai halászat legjelentékenyebb állomása. A Tisza és a Maros mentén a XV. században mintegy 3—4000 ember élt csupán a halászatból. A tiszai halat is leginkább a szegedi kereskedők szállították szét az országban.

E mellett a marhatenyésztés is jelentékenyen fellendült, a nagy kiterjedésű szabad legelőkön és a város terjedelmes birtokain.

A nagy kiterjedésű legelőkön kívül a szegedi polgároknak jelentékeny szőleik is voltak, az 1522. évi adólapjstrom adatai szerint a szegedi polgárok Kamenicán, Péterváradon, Szalánkemenben (Slankamen), Karomban stb. helyeken voltak szőlőbirtokosok.

¹ Czimer Károly: Szeged Monographiája (bírálat). Budapesti Szemle. 1901. 133. l.

² Csánki D.: Magyarország tört. földrajza. I. 677. l.

³ Csánki D.: i. m. I. 677. l.

A híres szerémi borokat főleg ők szállították a budai kereskedőkkel együtt szerte az országban.

Ennyi kiváltság és ily kedvező gazdasági viszonyok mellett a XV. század folyamán egy gazdag, öntudatos polgárság fejlődött ki Szegeden, a melynek lakosai könnyen elláthatták magukat élelemmel s e tekintetben nem voltak az őket környező vidékre ráutalva, jólétben éltek s mentek voltak mindennemű terhes szolgálmányok alól.

A gazdag, előkelő szegedi polgár, a főurak körében is szívesen látott vendég volt. Többen előkelő családokba házasodtak, mint Lelei Pál, Ferencz fia, a ki nejének, Kürtösi Dorottya asszonynak, Kürtösi János leányának, rokoni összeköttetéseinél fogva a Héderváriakkal, a Szekcsői Herceggel, a Szécsényi, a Kölkedi, a Léthai és a Laki Thuz családokkal volt atyafiságban.⁴

Valószínűleg egy Szegedről Pestre átszármazott család sarja volt az a Szegedi Pál, a ki 1492—1498. években Pest város bírása volt s a kinek jelentékeny birtokai is voltak, vagyis nemesi kiváltságokat is gyakorolt. A mohácsi vész előtti korszakban élt Szegedi-család nevűek közül csupán ő érdekel bennünket közelebbről, mert a XVIII. század folyamán úgy a dunáninnen, mint a dunántúli Szegedy-család sarjai tényleg kísérletet tettek arra, hogy a vele való vérségi kapcsolatot kimutassák, azonban eredmény nélkül.

Szegedy Pál (Paulus Zegedy) 1492. évi február hó 7-én szerepel első ízben, mint Pest város bírása.⁵ 1497. évi április hó 19-én, mint Pest város bírása egy házvétel ügyében állított ki oklevelet.³ 1498. évi január hó 2-án még mint Pest város bírása a budai káptalan előtt megszerzi Ecser és Üllő helységekben levő birtokrészeket.⁴

1514-ben, már csak mint pesti polgár, egyezséget kötött Szent-Iváni Jakabbal, mely alkalommal az utóbbinak visszaadja a fejérvármegyei solti székhez tartozó Szent-Iván nevű pusztát, viszont Szent-Iváni Jakab a Délegyháza nevű (Soroksártól délre fekvő) pusztai birtokát zálogosította el Szegedy Pálnak.⁵

Ez az utolsó adat Szegedy Pálról, utódait a

¹ Wenzel Gusztáv: A Hédervári Ferencz jószágai fölötti per. Magy. Tört. Tár. 1859. VI. 44. és 64. l.

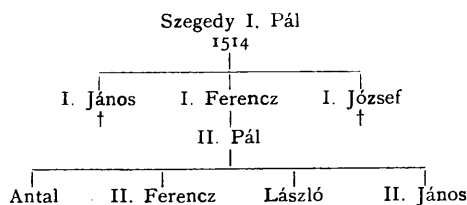
² Századok. 1873. 511—512. l. Károlyi-okl. III. 2. l.

³ Römer Flóris: A régi Pest. 229—230. l.

⁴ Orsz. Levéltár Dl. 20,635.

⁵ Orsz. Levéltár N. R. A. F. 311. Nr. 48. Folio 67.

Mezőszegedi Szegedy-család által Vas vármegye levéltárában letétbe helyezett iratok között található leszármazási tábla a következőleg tünteti fel:¹

E leszármazási tábla hitelességét nem áll módomban ellenőrizni, kétségtelen azonban, hogy a leszármazási táblán feltüntetett családtagokat, sem a dunáninneni, sem pedig a dunántúli Szegedyk őseivel nem lehet egybekapcsolni, mindkét család őseit tehát másutt kell keresnünk.

*

A mohácsi vész előtti korszakban Szeged város polgárai között előkelő szerepet játszott a Kalmár-család.

E család, miként neve is mutatja, kereskedéssel foglalkozott, tagjai közül Márton már a XV. század közepén a város főbírája (principalis iudex). Ugyane családból származhatott az a Kalmár Máté, a ki 1481-ben a város esküdt polgára volt.²

A XVI. század elején több ily nevű család élt Szegeden. Az 1522. évi tizedlajstromban nem kevesebb, mint 37 Kalmár nevű szegedi lakost találunk, a kik legnagyobbbrészt nem adtak terménybeli tizedet, hanem készpénzzel adóztak, tehát nem voltak földművelők, hanem valószínűleg kereskedők, de találunk közöttük szőlőbirtokosokat és juhosgazdákat is.³

Az 1522. évi tizedlajstromban felsorolt Kalmár nevű szegedi lakosok egyikétől származik Szegedi, másként Kalmár János a dunáninneni Mezőszegedi Szegedy-család őse.

Ama élénk kereskedelmi összeköttetés következében, mely a XVI. században Szeged és Kassa között még fennállott, Szegedi Kalmár János is gyakran megfordult a Felvidék eme kereskedelmi gócpontján. Egy ily útja alkalmával ismerkedhetett meg Ambrus kassai polgár leányával, Anná-

val, a kit nőül vett, míg ennek nővére, Margit, az ugyancsak Szegedről származó Paysgyárhó Márton házastársa lőn.⁴

Szegedi Kalmár János valószínűleg még az 1542. év első felében hozta haza mátkáját Szegedre, de az ifjú házasságok nem sokáig maradhattak új otthonukban, mert az 1542. év őszén a törökök Szeged városát megszállották.⁵

Szegedi Kalmár János ifjú nejével, a ki ekkor már szíve alatt hordta elsőszülöttjét, valószínűleg még a megszállás előtt Makóra költözött, hol elsőszülött fia, Márton, született.⁶ Közel egy évtizeden át lakott Szegedi Kalmár János Makón, hova Szegedről több rokona és jóismerőse is átköltözött.⁷ Itt élt remény és kétség között a kis család, midőn egy váratlan esemény következtében tovább kellett bujdosniok.

Tóth Mihály, a vitéz hajduvezér, Szeged város volt főbírája, 1552 február havában a szegedi várat éjjeli támadással akarta a törököktől visszafoglalni. Kisérlete azonban meggyusult. A budai basa ugyanis még idejében értesülvén Szeged szorongatott helyzetéről, a vár felmentésére sietett.

Miután az elővigyázat nélkül táborozó keresztény hadat Szeged alatt márczius 1-én szétverte,

¹ Orsz. Levéltár. N. R. A. F. 311. N. 48. és 310. N. 50. Az 1522. évi tizedjegyzékben a Paysgyárhó-családból Péter szerepel, a ki ugyanabban az utcában, a «nagy utcában» lakott, a hol az összeírás szerint a Kalmár-család öt tagja volt megtelepedve. Ambrus kassai polgár szinte kereskedő volt. Halála után nejétől: Anna asszonytól született leányai, Szegedi Kalmár Jánosné és Paysgyárhó Mártonné 1562-ben pert indítottak Vas István özvegye ellen 200 arany miatt, a melyet még atyjuk kölcsönzött néhai Vas Istvánnak. A periratokból azt is megtudjuk, hogy Ambrus kassai polgár özvegye másodszor Hobics Gergelyhez ment nőül.

² Czimer Károly szerint (Budapesti Szemle 1901. 213. l.): Szeged városa 1542. év őszén önként adta meg magát a törökök ellenállás nélkül szállották meg a várost.

³ Szegedy Márton végrendelete. Orsz. Levéltár. Táblai perek. 4—1402. 57. melléklet.

⁴ Szegedy Márton végrendeletében említést tesz Kalmár Boldizsárról, a ki atyjával Kecskemétre, majd onnan Nagyszombatba költözött. Kalmár Boldizsárnak Keneresi (Kenyeresi) Katalinnal kötött házasságából származott Szegedy János, a kiről az 1612. évi június hó 13-án Nagyszombatban megtartott tanuvallomások során azt állították, hogy Szegedy Márton közeli rokona volt. Orsz. Levéltár. N. R. A. F. 311. N. 48. 15 mell. és F. 310. N. 50.

¹ Szegedy-család iratai: 58. csomó, 3. szám. Beödi Balogh Gyula szíves közlése.

² Reizner János: Szeged története. IV. 78. l.

³ U. o. IV. 97—128. l.

a városba nyomult, azt kirabolta és felgyújtotta.¹

A Makóra menekült szegedi polgárok alig tértek magukhoz ama rémülettől, a melyet Szeged pusztulása keltett, midőn ugyanazon év nyarán híre futott Temesvár elestének (július 26), melyet csakhamar ama újabb rémhír követett, hogy Lippa és a közeli erődök is török kézbe jutottak.

E rémhírek hatása alatt a Marostól északra fekvő vidék lakossága elmenekült. Szegedi Kalmár János rokonaival együtt szintén elfutott Makóról, honnan hosszabb ideig tartó bujdosás után Beregszászba értek, mivel azonban a város ekkor már túl volt tömve menekülőkkel, Szegedi Kalmár János és rokonai kénytelenek voltak a várba költözni, hol egy Bodó Pál nevű szegény ember lakásán vonták meg magukat.

Itt született András nap táján (nov. 30.) Szegedi Kalmár János legifjabb fia : András.

Az 1552–53. év telét a család Beregszászon töltötte, mire kitavaszodott, Szegedi Kalmár János ismét kezébe vette a vándorbotot és családjával együtt Kecskemétre költözött.²

Szegedi Kalmár Jánost erre az elhatározásra valószínűleg az a körülmény bírta, hogy Szeged lakosainak egy része, többi között az ötvös-czéh is, Kecskeméten telepedett le.³

Kecskeméten régi ismerősökkel találkozáskor, csakhamar otthon kezdte magát érezni. Idővel annyira megnyerte a kecskeméti bizalmát, hogy a város főbírájává választották. Sajnos, hivatali működéséről felette hiányos adatokkal rendelkezünk, mert Kecskemét város iratai és jegyzőkönyvei az 1591. év előtti időből megsemmisültek.⁴ Hivataloskodása azonban a legjobb emléket hagyta maga után, miként azt Kecskemét város főbírája és esküdtársai által a Kassán letelepedett unokája, Szegedy Mihály részére 1600. évi Szent Mihály napján kiállított bizonyáglevél is igazolja, a melyben a többek között a következők olvashatók :

¹ Czimer Károly: Budapesti Szemle. 1901. 212. l.

² Szegedy Márton végrendelete. Orsz. Levéltár. Táblai perek 4–1402. 57. sz. melléklet.

³ Hornyik János: Kecskemét város története. II. 28., 166., 271–279. l.

⁴ Eredetije Kassa város levéltárában. 4894. sz. a. Közzétette Kemény Lajos: Történelmi közlemények Abauj-Torna vm. és Kassa multjából. 1913. 161–164. l.

«Szülei ő kegyelmének édesatyja, Zegedi Márton, Márton urunknak édesatyja, Zegedi János, ki életében ez nyomorult városnak Isten után volt bírása és gondviselője, ecclesiáknak is igaz tagja.» Majd alább : «Az, mit fellebb is jelentjük, Márton uramnak édesatyja Zegedi János volt, az ecclesiának egy főoszlopa volt, az polgári társaságnak és városunknak főgondviselője, főbírája és főtanácsa volt, az jóságos cselekedetekben az keresztyén mértékletes és tiszta életben mindenekelőtt tündöklött, az jóknak szeretője, az gonoszoknak gyűlölője volt, az nyomorultaknak segítője, táplálója és mind haláláig keresztyén hivataljának serény követője volt.»

Szegedi Kalmár János 1581. év augusztus havában Kecskeméten hunyt el, s hült tetemei a kápolna melletti temetőkertben helyeztetek örök nyugalomra.¹ Sok hányatás és küzdelemteljes élet után azzal a jóleső tudattal hunyhatta le szemét, hogy bár a török szülőföldjéről világga üldözte, az évek hosszú során át folytatott kitartó munkával családjának fennmaradását és jövőjét biztosította.

Szegedi Kalmár Jánosnak öt gyermeke maradt : Márton, Ilona, Anna, János és András.

A leányok közül : Anna Gáspár Benedek házastársa lett, míg Ilonát Bodonyi Mihály vette nőül.²

Az utóbbiak a szülői örökség miatt sok bajt okoztak Szegedy Mártonnak és Andrásnak, a kik a testvéreket az apai és az anyai örökségből kiélégítették.

Bodonyiékkel Szegedy Márton és András még Kecskeméten laktukban akartak megegyezni, de az ő «fösvény és telhetetlen» természetüknél fogva nem tudtak velük zöld ágra vergődni.

Bodonyiék nem átalották ügyüket a török bíróság elé vinni és ettől csak akkor állottak el, mikor az «egri keresztyén urak» erélyesen figyelmeztették őket eljárásuk következményeire.

Mikor Szegedy Márton és András már Nagyszombatban laktak, Bodonyi Mihály és neje 1596-ban a helytartótól rendeletet eszközöltek ki, a melylyel Szegedy Márton és András a nagyszombati senatus elé idéztették.³

Szegedy Márton még végrendeletében is keserű

¹ Szegedy Márton végrendelete.

² Orsz. Levéltár. N. R. A. F. 310. N. 50. 3. okl.

³ Orsz. Levéltár. N. R. A. F. 310. N. 49. 13–18. l.

szavakkal emlékezik azokról a kellemetlenségekről, a melyeket neki telhetetlen sógora és nővére okoztak.

János, a ki Gyöngyösön telepedett le, Serkei Lórántffy Mihálynak, a sárospataki református főiskola egyik főpártfogójának volt bizalmasa.

Lórántffy Mihály 1608. évi aug. hó 4-én neki Kis-Réde, Nagy-Réde és Faiszt (Fajzat) nevű hevesvármegyei falukban levő részjóságait adta zálogba.

Lórántffy Mihály halála után (1614) pedig leányai, Zsuzsanna, később Rákóczi György erdélyi fejedelem neje és Mária, a későbbi Rákóczi Zsigmondné, ama szolgálatokért, a melyeket Ruszkai Dobó Ferencznek és atyjuknak tett, 1615. évi márcz. hó 28-án Sárospatakon kelt levelükben Csörgő nevű birtokukat Zemplénben 500 magyar forintért elzálogosítják.¹

Szegedy Jánosnak Kálnási Ilonától három leánya született: Anna, Erzsébet és Klára. Fiutódairól nincsenek adatok.

Márton és András, a kik 1579. évi december hó 15-én Prágában kelt nemességújító címerlevelet nyertek. Rudolf királytól, a dunáninnyi Szegedy-családot két főágban terjesztették tovább. András ága azonban unokáiban magvaszakadt.

I. Márton ága.

Márton, mint láttuk, 1543. év elején Makón született, mint 9 éves gyermek együtt menekült szüleivel Makóról, míg azok Kecskeméten telepedtek le.

Mint ifjú házasság Kecskeméten házat építtetett magának s itt élt 42 éves koráig. Első neje Palickó (Palicskó) Zsófia volt, a kivel még 1569-ben Kecskeméten kötött házasságot.

E házasság révén jutottak Szegedy Márton birtokába Szent-Király és Borbásszállása nevű puszták, melyek akkoriban Külső-Szolnok, később Pest vármegyéhez tartoztak. Hogy e jelentékeny birtokokat megtarthassa, földesúri jogaiban ne háborgassák, 1579. évben nemességújító címeres levelet eszközölt ki a maga és András nevű öccse számára.

A királyi oklevél Szegedy Márton érdemein kívül kiemeli azt is, hogy úgy ő, mint testvére,

¹ Orsz. Levéltár. N. R. A. F. 700. N. 11. f. 732. N. 78. és f. 1735. N. 53.

András, tudomás szerint nemes szülőktől származnak, s nemesi kiváltságok élvezetében voltak.

E nemességújító címereslevelet első ízben 1581. január hó 1-én Heves és Külső-Szolnok vármegyéknek Egerben tartott közgyűlésén hirdették ki, majd később Pozsony vármegyében 1589-ben Somorján és 1611. január hó 31-én Abauj vármegyének Gönczön tartott közgyűlésén is. Ez a nemességújító címereslevél nem ismeretlen a szakirodalomban.²

Eredetije Csoma József szerint Ujj György birtokában, másolata az Országos Levéltárban két példányban is megvan.²

Szegedy Márton a törököktől való örökös rettegés miatt 1585–1588 között egész házi népével és özvegy anyjával elhagyta Kecskemétet és Nagyszombatba költözött, hova később nejének Palicskó Zsófiának anyja is követte.

Hogy otthonosan érezze magát, Nagyszombatban is házat építtetett magának.

Alig néhány év múlva, hogy Nagyszombatban letelepedett, több kisebb birtokot vett zálogba. Így 1588-ban Ramocsaházai Ramocsay Györgytől Spáczá községben (Pozsony várm.) szántóföldeket, réteket és néhány jobbágytelket vett zálogba.³ 1593-ban András nevű testvérével együtt 60 forintért Nagyváthy Menyhértől Korompa és Bogdanócz helységekben (Pozsony várm.) egyes birtokrészeket szerzett.⁴ 1596-ban Alsó-Korompán ismét három jobbágytelket vett zálogba Kéméndy Lőrincztől 220 forintért.⁵ Ezeket azonban, midőn 1600-ban kénytelen volt Nagyszombatot odahagyni, Szatmáry Jánosnak engedte át.⁶

1597-ben febr. hó 20-án András öccsével megosztozik a közösen szerzett jóságokon.⁷ Még ebben az évben a két testvér Fodor Jánostól zálogba vette Bolyár és Mikla (ma mind a kettő Harta községhez tartozó puszták Pest megyében) nevű jó-

¹ Csoma József: Abauj-Torna vármegye nemes családai. 531. l.

² Orsz. Levéltár. N. R. A. F. 311. N. 48. 3. mell. — Táblai perek 4—1402. Az utóbbit Koller Antal, a dunántúli kerület táblajegyzője 1752. szept. hó 6-án Kőszegen kelt hitelesítési záradékkal látta el.

³ Esztergomi káptalan levéltára. Prot. L. 4. Folio 235.

⁴ U. o. Prot. L. 9. Folio 269.

⁵ U. o. Prot. L. 10. Folio 277.

⁶ U. o. Prot. L. 10. Folio 572.

⁷ Orsz. Levéltár. Táblai perek. 4—1402. 52. számú melléklet.

szágokat és a solti részbirtokokat, mely jószágokba az egri káptalan Kutassy János esztergomi érsek, királyi helytartónak 1597 május hó 23-án kelt parancsára ezen évi augusztus hó 11-én beiktatta őket.¹

A mikor Szegedy Márton Nagyszombatba költözött, Szentkirály és Borbásszállása pusztákat bérbe adta s attól kezdve a bérlők Nagyszombatba küldték az évi bért.² 1600-ban Szegedy Mártont súlyos csapás érte, neje, életének hű osztályosa, a kívül 31 évig élt együtt, elhalálozott. Ugyan ekkor egyik leánya is elköltözött az élők sorából.

Ekkor a még java erejében álló férfiú másodszor is megházasodott. E házasság azonban sok kellemetlenséget okozott neki. Második neje Thury Anna, Somogyi András özvegye, komaasszonya volt. Miután e házasság az egyház rendelkezéseivel ellenkezett, Kutassy János érsek arra kényszerítette Szegedy Mártont, hogy Nagyszombatot elhagyja s Galgócra költözzék.³ Mivel a nagyszombati háztartását fel kellett oszlatnia, 1601 február hó 20-án András öccsével megosztozott a közös tulajdont képező nagyszombati ingatlanokon.

Szegedy Márton azonban nem sokáig maradt Galgócra, mert 1601-ben a Bazin város tulajdonát képező Tyrling (Terling) falut szerezte meg.⁴

De a ki színmagyar vidékről származott s ifjúságát, valamint férfikora egy részét is a színmagyar Kecskeméten töltötte, a németek és tótok között nem tudott megszokni. 1608. évi május havában András öccsének meghívására Kassára költözött. Az utóbbi évek szenvedései ekkor már igen megviselték, úgy hogy 1609. évi február hó 1-én Kassán megírta végrendeletét. Közvetlen halála előtt egynéhány órával, 1612 február hó 21-én, Imre, kassai lelkész jelenlétében pótvégrendeletet készíttetett. Özvegye márczius hó 23-án Szegedy István, Bédy István zempléni királyi rendvizsgáló tiszt és Pap György előtt kijelentette, hogy néhai férjének végrendeleti intézkedéseivel hozzájárul.⁵

Özvegye Thury Anna, a ki szintén egy Szeged-

ről menekült kereskedőcsalád sarja volt, 1624. évi július hó 24-én Kassán keltezi végrendeletét.¹

Szegedy Mártonnak első házasságából öt gyermeke született: Mihály, egy leány, kinek neve nem ismeretes, a ki Nagyszombatban húnyt el, Gáspár, György és Anna.

Mihály, Gáspár és György együtt örökölték atyjuk nagyszombati jószágait, továbbá a pest- és a szolnokvármegyei birtokokat, nevezetesen a szentkirályi birtokrészt és Borbásszállás fele részét, melyet atyjuk végrendeletileg nekik hagyományozott.

1. Mihály, Kecskeméten született, ősei példáját követve, a kereskedői pályán működött és sűrű összeköttetésben állott a bécsi posztókereskedőkkel. 1602-ben már Kassán lakott, de ezenkívül még Nagyszombatban is volt háza, melyet atyjától öröklött.

1618-ban Kassa város tanácsa előtt pert indított Thuri Kalmár János ellen, mivel a bécsi kereskedők által szállított posztók árát nem fizette meg.²

Utóbb borkereskedéssel is foglalkozott, többnyire saját borait árulta, mert idővel Hegyalján több szőlőbirtokot szerzett, s miként Komjáthy Pál által ellene 1630-ban indított perből kivehető, borait a hidasnémetiek és a felsőnémetiek fuvarozták.³

Szegedy Mihálynak Járfás (Gyárfás) Zsuzsannától öt gyermeke született: Anna, Zsófia, Judit, Zsigmond és Márton.

Anna, a legidősebb leány elsőízben Várady Pálhoz ment nőül, a kitől két fia született: Várady Mihály és György, az utóbbi azonban 1679-ben 28 éves korában utódok hátrahagyása nélkül elhunyt.

Várady Pálnak 1659 október hó 5-ike előtt bekövetkezett halála után Szegedy Anna második ízben Hartyány András szepesi kamarai tanácsoshoz ment nőül.⁴ Második házasságából három gyermeke született, a kik azonban még ifjú korukban elhunytak.

Szegedy Anna atyjától örökölte a takarékoságot. Még első férje életében Györgyiben szerzett

¹ Vas vármegye levéltára. Szegedy-család iratai. 67. tartály, 10. szám. Beödi Balogh Gyula szíves közlése.

² Pozsony várm. levéltára. Acta Jud. Anno 1629. N. 148.

³ Kollányi Ferencz: Esztergomi kanonokok. 179. l.

⁴ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 326. N. 46.

⁵ Orsz. Levéltár. Táblai perek. 4—1402. 55. mell.

¹ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 310. N. 50. 11. okl. A család neve eredetileg szintén Kalmár volt, később Thúry aliter Kalmár alakban szerepel az oklevelekben.

² Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 310. N. 50. 5. okl.

³ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 310. N. 50. 14. okl.

⁴ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 310. N. 49.

zálogbirtokokat, melyeket Szegedy Ötvös Ferencz, a dunántúli Szegedy-család őse vett zálogba.

Második férje Hartyány András 1674-ben királyi adományt nyert a füzéri várhoz tartozó Radványra, mely Nádasdy Ferencz országbíró lefejeztetése után a fiscusra szállott. Hartyány András 1675-ben be is iktattatta magát az egri káptalan által, de a szepesi kamara tiltakozott ellene, mert Hartyány csak ravaszsággal eszközölte ki az adományt.¹

Radványt azonban Szegedy Anna férjének, Hartyány Andrásnak 1676. évi február hó 18-án Kassán bekövetkezett halála után is megtartotta s mikor Károlyi László 1687-ben Füzér várába és tartozékaiba beiktattatott Szegedy Anna a Radvány faluba történt beiktatás ellen óvást emelt.

Szegedy Anna tényleg még 1692-ben is birta Radványt, mert ebben az évben Károlyi Sándor az egri káptalan előtt tiltakozik az ellen, hogy Szegedy Anna és Várady Páltól született fia, illetőleg ennek utódai Radványt megtartsák.

Várady Mihály ekkor már nem élt. († 1691.) Második nejétől, Máriássy Zsuzsannától, egy fia is született, Mihály, a ki ekkor még anyja gyámsága alatt állott.²

Szegedy Anna 1680. évi decz. hó 30-án Kassán kelt végrendeletében fiát, Várady Mihályt, tette általános örökösévé.³

Szegedy Anna magas kort ért el, mert 1700 február hó 17-én még életben volt.⁴ Mire elköltözött az élők sorából, a még életében elhunyt fiának, Mihálynak, gyermekei, vagyis unokái: Várady Mária, férjezett Bonis Zsigmondné és Várady Anna, férjezett Soóvári Soós Istvánné, már megleltkorú emberek voltak.

Szegedy Mihály második leánya Zsófia, a ki Vass Mihályhoz ment nőül, szintén több zálogbirtokot szerzett. 1640. évi május hó 25-én Kassán 1000 aranyért és 1722 ezüst tallérért a zemplénvármegyei Buskócz, Alsó- és Felső-Ladiskócz, Szopkócz falukat, továbbá Abaujban a Szepsi városban levő részbirtokokat és Herlein (Herlány) falut vette zálogba Homonnai gróf Drugeth János

országbírótól,¹ majd 1652 augusztus hó 14-én az Eperjesen lakó Kellár Páltól a kassai határban két földet szerzett.²

1661-ben nővéreivel együtt megosztozik a nagyatyjuk, Szegedy Márton után maradt kassai örökségen.³

Szegedy Mihály harmadik leánya Judit, 1657-ben, mint Vass János neje, egyes Felső- és Közép-Baksán fekvő birtokrészeket adott zálogba Madarász Mártonnak és nejének, Várady Sárának.⁴

Szegedy Judit másodikban Záborszky István (1659—1661) házastársa volt.

E házasságból származott Záborszky Ferencz.⁵

Szegedy Mihály idősebb fia, Zsigmond, 1624—1651. években szerepel, özvegye, Kasser Zsuzsanna, 1659-ben Göncz-Ruszkán egyik birtokát visszakapja Segnyey Páltól.⁶

Szegedy Mihály ifjabb fia, Márton, 1641 június hó 26-án, házasságkötése alkalmával a kassai tancstól 384 császári tallért, arany- és ezüstműeket vett át atyja hagyatékából.⁷ Neje Bedi Zsuzsanna volt, a kivel alig néhány évig élt együtt, mert valószínűleg akkor, midőn Rákóczi György 1644-ben Kassát elfoglalta, megöletett.

Özvegye férjének meggyilkoltatása után elmenekült Kassáról és Nagyszombatban vonta meg magát. Néhány év múlva másodszor is férjhez menvén Váczy Miklóshoz, 1648-ban meghatalmazást állított ki az esztergomi káptalan előtt második férje részére, hogy első férjének Kassán maradt hagyatékát kiskorú leánya, Szegedy Zsuzsanna érdekében irassa össze és vegye át. Váczy Miklós 1648. évi április hó 29. május hó 6-ika között csakugyan összeíratta a hagyatékot.⁸

2. Szegedy Márton idősebb leánya, Anna, a ki 1579-ben, midőn atyja nemességújító címereslevelet nyert, már életben volt, háromízben kötött házasságot. Első férje Bakossy János volt, a ki Kassán lakott s a kivel 1609-ben kötött házasságot.⁹ Másodízben Kraus Jánoshoz ment nőül.

¹ Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 1259. N. 2.

² U. o. F. 310. N. 50., 30. okl.

³ U. o. F. 310. N. 50.

⁴ U. o. F. 1743. N. 13.

⁵ U. o. 310. N. 50.—35. okl. Pest várm. levélt. Polgári perek. F. 37. N. 23.

⁶ U. o. F. 310. N. 49., 18—19. l.

⁷ U. o. F. 310. N. 50., 19. okl.

⁸ U. o. F. 310. N. 50., 27. és 28. okl.

⁹ Szegedy Márton végrendelete.

¹ Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 412. N. 50. — A gróf Károlyi-család összes jószágainak birtokl. tört. I. 248. l.

² Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 412. N. 50. Pest vármegye levéltára. F. 37. N. 23.

³ Orsz. Levéltár. Táblai perek. 4—1402. 105. mell.

⁴ Pest vármegye levéltára. Polgári perek. F. 37. N. 23.

1614. évi június 23-án már, mint Kraus Jánosné Tarczalón két szőlőt szerez Thuri Kalmár Jánostól.¹ Szegedy Annának Kassa körül zálogos jószágai is voltak, de ezeket férje Kraus János tanácsára eladta s azoknak árából Nagyszombatban házat vásárolt. Kraus János azonban még 1622 augusztus 22-ike előtt elhúnyván, Szegedy Anna harmadízben Udvary Istvánhoz ment nőül. Ez a házasság azonban tömérdek bajt okozott családjának, mert Udvary István rendkívül könnyelmű, léha és lelekiismeretlen ember volt és mindenképpen arra törekedett, hogy nejének vagyonát megkaparíthassa.

Szegedy Annának szép vagyona volt Nagyszombatban és Szentgyörgyön, hol házai és kertjei, Bazin határában pedig szőlei voltak, sőt a hagyatéki leltár szerint arany- és ezüst neműje is volt.

Vagyonát egy korábbi végrendelete értelmében, gyermekei hiányában testvéröccse, György, fiának, Mártonnak hagyományozta. Mikor Udvary István erről értesült, rá akarta bírni nejét, hogy egy újabb végrendeletben őt tegye meg örökösének, sőt azzal is megfenyegette, hogy addig, míg végrendeletét meg nem másítja, nem engedi el Pöstyénfürdőre, hova a betegeskedő Szegedy Anna már régóta vágyódott.

1624. év tavaszán Szegedy Anna elhunyt. Halála után azt beszélték, hogy megmérgezték, melyet egy Liesl (Erzsi) nevű szolgálóleánya kevert ételébe, a kivel férjének viszonya volt.

Halála után testvérei, Szegedy Mihály és Gáspár, az utóbbi úgyis mint az elhunyt testvéröccsük Szegedy György fiának gyámja pert indítottak Udvary István ellen Szegedy Anna hagyatékának átadása iránt. Az esztergomi káptalan a nádor kiküldöttével együtt 1624 május hó 18-án Nagyszombatban tanukihallgatást tartott ebben az ügyben, mely alkalommal 20 tanut hallgattak ki. A megtartott tanukihallgatás csupán azt igazolta, hogy Szegedy Anna egész vagyonát szüleitől örökölte és hogy betegsége alatt a német szolgálóleányát gyanúsította azzal, hogy ételébe mérget kevert.²

3. Szegedy Márton második fia, Gáspár, a ki a családot továbbterjesztette, szintén még az

1579. évet megelőzőleg Kecskeméten született.¹ Ő volt a testvérek közül az első, a ki elhagyva őseinek foglalkozását, a kereskedést, kizárólag gazdálkodással foglalkozott.

Gáspár előkelő családból házasodott. Neje, Majthényi Échy Orsolya, Échy Gáspárnak Csébi Pogány Potentianával kötött első házasságából származott. Ezen házasság révén Szegedy Gáspár Majthény, Zavar (Pozsony vármegye) stb. más falu birtokába jutott. Ezenkívül Nagyszombatban és Bazinban is voltak házai és szőlői, melyeket újabb szerezményekkel gyarapított.

Échy Orsolyával kötött házasságából három gyermeke született: Gáspár, Anna és Márton. Ezek közül Gáspár terjesztette tovább a családot. Szegedy Gáspár 1635 táján hunyt el. Ebben az évben Échy Orsolya már, mint özvegye szerepel.²

4. Szegedy Márton legifjabb fia, György, a ki 1579 után született, Pathai Sántha Erzsébettel kötött házasságot, korán elhunyt. Ő is kereskedő volt.

Szegedy György halála után kiskorú fiának, Mártonnak, gyámja, Szegedy Gáspár, Kassa város tanácsa előtt elszámolásra kötelezte Szent-Királyi Sebestyént, az elszámolás 1624 április hó 11-én megtörtént, de az elszámolással a gyám nem volt megelégedve. Végre 1626 márczius hó 26-án a peres felek Kassa város bírása előtt akként egyeztek meg, hogy Szent-Királyi Sebestyén az elszámolásból folyólag néhai Szegedy György fia, Márton, részére ötezer tallért fizet le a gyám kezéhez.³

Szegedy György özvegye 1622 február hó 28-án Kassán végrendelezik; hamarosan azután el is hunyt, mert Kassa város ugyan ezen évi április hó 11-én összeíratta a hagyatékát.⁴

E házasságból két gyermek született: Zsuzsanna, a ki Harmat Andrásnak neje lett, a kinek Kápolnás-Baksán volt birtoka, melyet atyjától, Harmat Páltól örökölt és Márton.

Szegedy Zsuzsanna egy 1658 márczius hó 20-án Kassán kelt elismervény szerint, az atyja után maradt arany- és ezüstneműeket s ékszereket

¹ Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 285. N. 40.

² Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 310. N. 49.

¹ Pozsony várm. levéltára. Nagyszombatban megtartott nemesi vizsgálatról felvett jegyzőkönyv. Spalovszky Gyula várm. levélt. szíves közlése.

² Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 310. N. 49.

³ Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 310. N. 50., 15. okl.

⁴ U. o. F. 310. N. 37. okl.

hiány nélkül átvette a városi tanácstól.¹ 1661 május hó 6-án pedig Szegedy Mihály leányaival együtt megosztózik a nagyatyjuk: Szegedy Márton után maradt kassai örökségükön.

Szegedy Márton 1640-ben mint kassai lakos pert indít Komorniyk Pálné ellen azon kölcsön miatt, a melylyel még atyjának Szegedy Györgynek tartozott.²

1659-ben már néhainak írják. Neje Kun Mária volt; a ki 1661-ben mikor Szegedy Mihály leányai és Szegedy György gyermekei a nagyatyai örökségen megosztóztak, már mint Udvarhelyi György abaujvármegyei alispán neje szerepel.

5. Szegedy Mártonnak Thury Annával kötött második házasságából egy leánya született, Zsuzsa. Anyja, Thury Anna, a kinek Somogyi Andrással kötött első házasságából két leánya is volt, az 1624 július 20-án Kassán kelt végrendeletében róla nem nagy bőkezűséggel gondoskodott. Így Szegedy Zsuzsanna inkább az atyai örökségre volt utalva.³

Szegedy Zsuzsa Nagy, másként Böszörményi Pál neje lett. A fiatal asszony azonban sokat betegeskedett s ezért 1628 október 26-án elkészítette végrendeletét.⁴ Rövid idő múlva, hogy végrendeletét elkészítette Márton püspök ünnepe táján (nov. 11), alig 27 éves korában gyermekek hátrahagyása nélkül elhunyván, Szegedy Gáspár és Szegedy György fia, Márton, Nagy Páltól visszakövetelték azt a hétezer forintot, továbbá azokat az arany- és ezüstneműeket, melyeket atyja, Szegedy Márton, neki hagyományozott.⁵

Térjünk most vissza Szegedy I. Gáspárhoz, kinek gyermekei közül: Anna (1617—1639) Nagy-Bossányi Bossányi Józsefhez ment nőül,⁶ Márton pedig (1624—1635) utódok hátrahagyása nélkül hunyt el.

I. Gáspár elsőszülött fia, II. Gáspár, 1632-ben nádori adományt nyer Nagymegyer (Komárom vármegye) helységben levő részbirtokra és egy ottani udvarházra.

II. Gáspár ifjú korában a katonai pályára lépett, atyjának halála után azonban odahagyta a katonaságot s birtokainak rendezésével volt elfog-

lalva. Atyja után ugyanis nemcsak nagy kiterjedésű birtok, hanem sok adósság is maradt. Atyjának még Taberer Tamás, Bazin város polgármestere, adott kölcsönt, melynek fejében az ottani birtokait zálogul lekötötte.¹ Atyja halála után II. Gáspár újabb kölcsönöket vett fel Taberer Tamástól, 1636-ban pedig Illmér (Ürmény) város határában levő birtokait zálogosította el Révay Erzsébetnek, Géczy József özvegyének.²

Első neje Nachodt Polixena bárónő volt, a kiktől László, István, Miklós, András, Erzsébet és Zsigmond nevű gyermekei születtek.³ Másodízben Hathos Zsuzsannával, Hathos István és Vizkelety Eufrosina leányával kötött házasságot. E házasság révén Thorna (ma Apáczatorna), Nagy-Szóllós (Somlósóllós), Nagyvázsony, Vöröstó, Barnag (ma Magyarbarnag és Németbarnag), Kéttornyúlak (mind Veszprém vármegyében) szerzett birtokokat.

Ezenkívül még Pápán egy házat, Zala és Tolna vármegyékben kisebb részjóságokat kapott második feleségével.

E második házasságából Mihály, Bálint, Péter, Éva és Magdolna nevű gyermekei születtek, a kik közül azonban Mihály és Péter még kiskorukban elhunytak.

Egy 1661. évi február hó 6-án kelt nyilatkozatban Szegedy Gáspár idősebb fiai: László és András Spáczay Katát mostohaanyjuknak nevezik. Így tehát Szegedy Gáspárnak három neje lett volna. Ezt az adatot azonban óvatosan kell fogadni, mert a nyilatkozat csak másolatban van meg s csupán ez az egy adat ismeretes, a hol Spáczay Kata Szegedy Gáspár nejeként szerepel.⁴

Szegedy II. Gáspár gyermekei 1665 január 4-én Bazinban megosztóztak az atyjuk után maradt örökségen.⁵ Ez alkalommal a következő birtokok és birtokrészek szerepeltek az osztály tárgyául: Megyer és Tany helységekben (Komárom vármegye) udvarházak, Bazin városban ház és a város határában kert, a hozzátartozó épületekkel, to-

¹ U. o. F. 305. N. 19., 26. mell.

² U. o. F. 311. N. 48., 65. okl.

³ Egy kelet nélküli végrendeletében csak az első négy gyermekéről emlékezik meg. Zsigmond a végrendeletben nem említetik, így alkalmasint a végrendelet elkészítése után született.

⁴ Orsz. Levéltár. Ügyvédek után maradt iratok. 10—1.

⁵ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 306. N. 1.

¹ U. o. F. 310. N. 50., 35. okl.

² U. o. F. 310. N. 50., 18. okl.

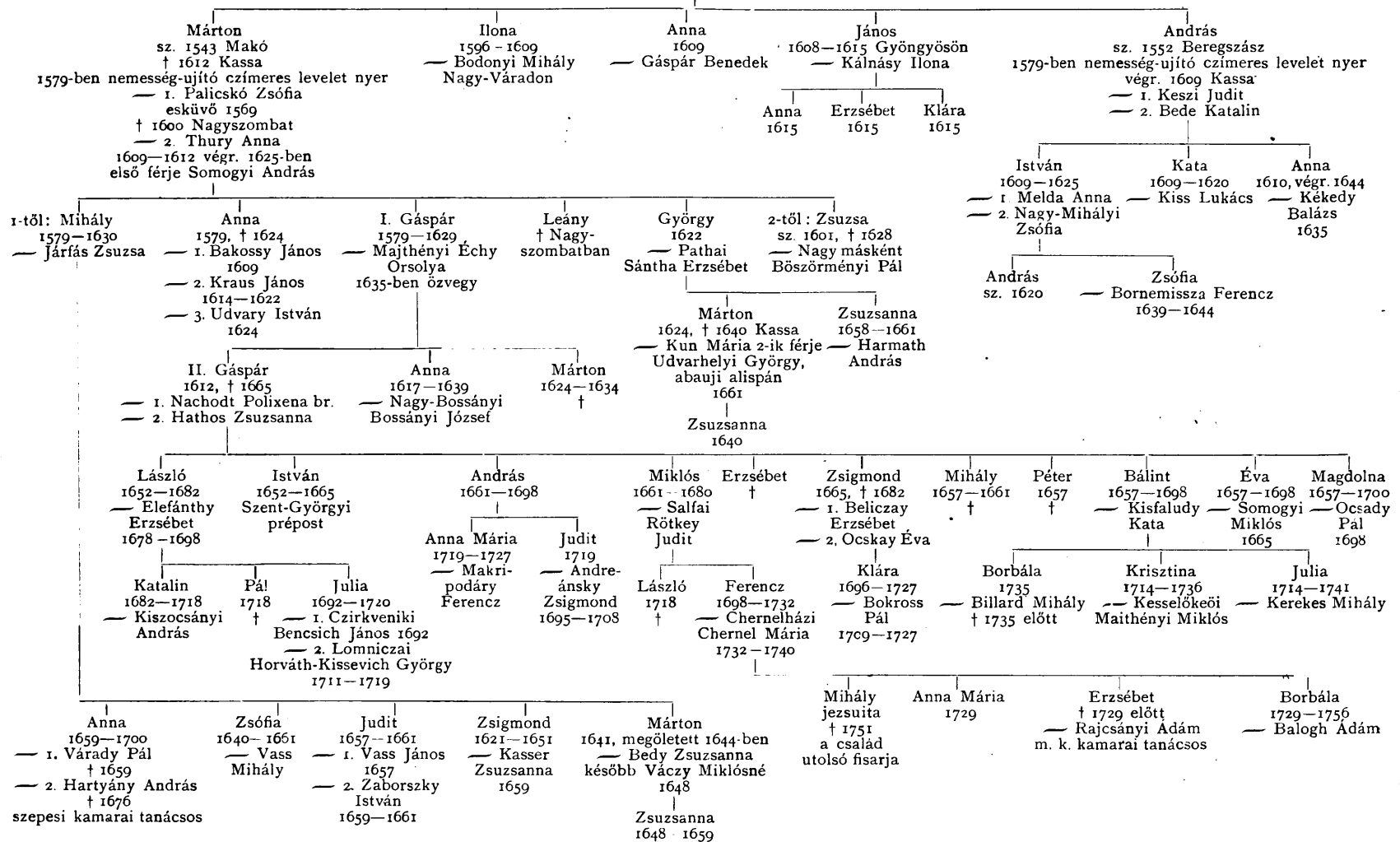
³ U. o. F. 310. N. 50., 11. okl.

⁴ U. o. F. 311. N. 48., 6. mell.

⁵ U. o. F. 310. N. 50.

⁶ U. o. F. 980. N. 39.

Szegedi Kalmár János
 1542-ig Szegeden, 1542–52 Makón, 1552–53 Beregszászon,
 1553-tól Kecskeméten. Kecskemét város bírása 1581
 — Ambrus kassai polgár leánya: Anna

vábbb Majthény, Zavar, Kis-Mácséd (Pozsony vármegye), Rakovicz, Szerusz, Kocsin, Petőfalva, Zuk és Ság (Nyitrában).

1665 június 27-én a testvérek Majthényben Vincze János pozsonyvármegyei szolgabíró és Mindszenti Zsigmond esküdt jelenlétében újból megosztottak, mely alkalommal a majthényi, zavari és rakoviczi nemesi udvarházak s a hozzájuk tartozó rétek, szántóföldek, kertek, erdők és malmok voltak az osztály tárgya.

II. Gáspárnak 11 gyermeke volt:

1. *László* (1652—1682), a ki Elefánthy Erzsébetet (1678—1698) vette nőül. E házasságból három gyermek származott: Katalin (1682—1718), a ki Viszocsányi András († 1718 előtt) ment nőül, Pál (1718), a ki magtalanul húnyt el és Julia (1692—1720), a kinek két férje volt: Czirkveniki Benchich János (1692—1700) és Lomniczai Horváth-Kissevits György (1711—1719).

2. *István* (1652—1665) Szent-Györgyi prépost és pozsonyi kanonok.

3. *András* (1661—1698), kinek két leánya volt: Anna-Mária, a ki Makripodáry Ferenczhez ment nőül (1719—1727) és Judit (1719-ben már néhai) Andreánszky Zsigmondné (1695—1708). Ennek fia volt Andreánszky Ferencz (1719—1752).

4. *Miklós* (1661—1680, † 1698 előtt), kinek Salfai Rötkey Judittól két fia született: László, a ki utódok hátrahagyása nélkül húnyt el és Ferencz (1698, † 1732 január 12-ike előtt). Nejétől, Chernelházi Chernel Máriától (1732—1740), négy gyermeke született: Mihály, a ki a Jézus-társaságba lépett, 1751-ben Nagyszombatban húnyt el, ő volt a dunáninnyi Szegedy-család utolsó físrja, Anna Mária,¹ a ki 1729-ben még hajadon volt, Borbála (1729—1756), a ki Balogh Ádámmal ment nőül, s a ki hozományul a salfai birtokokat kapta (Vas megyében) és Erzsébet (1729-ben már néhai), a ki Rajcsányi Ádám kamarai tanácsoshoz, a m. kir. udvari kamara levéltárnokához ment nőül,² kinek első neje volt. E házasságból származott Rajcsányi Mária 1756-ban, Palásthy Ignác szepesi kamarai tanácsos neje.³

5. *Erzsébet*, kiről csupán Szegedy Gáspárnak egy keletnélküli végrendeletében van említés.⁴

¹ U. o. F. 305. N. 19., 5. mell.

² Turul. 1887. 116. l.

³ *Palásthy Pál*: A Palásthyak. III. 270. l.

⁴ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 311. N. 48.

6. *Zsigmond* (1661—1668, † 1682 előtt), kinek két neje volt. Beliczay Erzsébet és Ocskay Éva.¹ Első nejétől csak egy leánya született: Klára, 1696-ban még hajadon, később Bokros Pálné (1709—1727).

7. *Mihály*, kinek életkorát 1657-ben állapítják meg,² s 1661-ben említik utóljára.

8. *Péter* (1657), a ki kiskorúan húnyt el.

9. *Bálint* (1657—1698), a ki 1698-ban palotai (ma Várpalota, Veszprém vármegye) kapitány. 1680-ban már nős volt. Neje: Kisfaludi Kisfaludy Kata (Kisfaludy János és Ákosházi Sárkány Judit leánya).³

E házasságból három leány származott: Borbála (1735-ben már özvegy) a cseh származású Billard Mihály császári hadi főbiztos neje volt.⁴

Krisztina (1714—1736, 1725-ben már özvegy) Kesselökei Majthényi Miklós neje lett, míg a harmadik leány: Julia (1714—1741) Kerekes Mihály hitvese volt.

10. *Éva*, kinek 1657-ben állapították meg életkorát (meghalt 1698 előtt), Somogyi (Somody) Miklós (1665, meghalt 1698 előtt) neje volt. E házasságból két gyermek származott: Ádám (1698—1718) és Borbála, 1698-ban Balogh Ferenczné. Egy 1718-ban kelt oklevél szerint azonban első férje Babocsay Ferencz, második férje Voinovich József volt.⁵

11. *Magdolna* (1657—1700), kinek férje Acsády Pál, 1698-ban Veszprém vármegye alispánja volt.

E házasságból származott Acsády Ádám, 1714-től győri kanonok,⁶ majd 1725 szeptember 7-étől 1744 október 10-én bekövetkezett haláláig veszprémi püspök.

II. András ága.

Szegedi Kalmár János legifjabb fia, András, 1552. év telén Beregszászon született. Még aránylag fiatalon, 1579-ben, bátyja Márton érdemeiért nemességújító címeres levelet nyert.

¹ U. o. F. 532. N. 44.

² Esztergomi káptalani levéltár. Prot. Liber 18. Folio 6., 76.

³ Orsz. Levéltár. Ügyvédek után maradt iratok. 49—9.

⁴ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 1710. N. 29. és F. 309. N. 29.

⁵ Orsz. Levéltár: N. R. A. F. 310. N. 49., 54., 61. és 71—77. l.

⁶ *Száday Gyula*: Győr. I. 197. l.

András Kassán telepedett le, hol kereskedéssel foglalkozott. 1601 február 22-én osztozott meg másodízben bátyjával Mártonnal a nagyszombati közös birtokaikon.

Benn a városban házuk volt, a város határában pedig csűrökből, kertekből és szőlőkből álltak a közös birtokok.¹

Ő vette át kezelésbe a Solt helységben levő birtokrészeket, továbbá Bolyár és Mikla birtokokat, e birtokok fele része azonban testvérét Mártont illette meg. Ezen kívül szőlőbirtokai voltak Szántón (Alföldön), továbbá Tállyán és Tarczalon. Miként végrendeletében kiemeli Belgiojozo, kassai főkapitánysága (1604 január 11—1606.), majd pedig a Bocskay-féle felkelés alatt sok kárt szenvedett. Mindamellett midőn 1609 október 18-án végrendelezett, 1000 körmöczi arany és 1100 száz tallér volt ládájában, ezenkívül még Henkel Lázárnál Bécsben 6144 forintja volt letétben.²

Ekkor már súlyos beteg volt s a javakorban levő férfiú csakhamar elhunyt.

Szegedy András kétszer nősült. Első neje Keszi Judit volt, a kitől István és Kata nevű gyermekei születtek, második nejétől, Bede Katalintól, egy leánya származott, Anna.

1. István Kassán lakott és 1625 december 3-án végrendelezett. Ő is, miként atyja, kétszer nősült. Első neje Melda Anna volt, a kitől több gyermeke született, de ezek közül a végrendelet keltekor csak András volt életben, a ki ekkor öt éves volt. Második nejétől, Nagy-Mihályi Annától, a ki még

életében elhunyt, egy Zsófia nevű leánya maradt, a kit anyósának, Nagy-Mihályi János özvegyének, Zsófia asszonynak gondjaira bízott.¹

Szegedy Zsófia felserdülven, Bornemisza Ferenczhez, Bornemisza János felsőmagyarországi főkapitány egyik közeli rokonához ment nőül.

Örökségét 1639 május hó 16-án Kassán vette át.²

2. Szegedy András idősebb leánya : Kata, Kiss Lukács szepesi kamarai tanácsoshoz ment nőül, 1620 április 4-én már mint ennek özvegye Kassán lakott.³ Ő kapta Liczért (ma Licsérd), Peklény és Abos birtokokat, melyeket atyja, Szegedy András, Lapispataki Segnyey Miklóstól vett zálogba. Szegedy Kata 1629-ben már néhai. Egy fia volt, a ki Kiss, másképp Szegedy Lukács néven szerepel.

3. Szegedy András másik leánya : Anna Kékedy Balázshoz ment nőül. Az ő kérésükre Nagyszombat városbírája és esküdttársai 1635 február 5-én hiteles másolatban kiadják a Szegedy Márton és András között 1601. évben létrejött osztályról szóló egyezséglevelet.⁴

Szegedy Anna 1644 december 24-én Kassán végrendelezett. Házasságából csupán egy leány származott : Kékedy Kata.

Szegedi Kalmár János leszármazóit a mellékelt leszármazási tábla tünteti fel.⁵

Dr. REISZIG EDE.

¹ U. o. F. 310. N. 50., 17. okl.

² U. o. F. 310. N. 50., 17. okl.

³ U. o. F. 1580. N. 13.

⁴ Orsz. Levéltár. Táblai perek. 4—1402., 77. mell.

⁵ A dunántúli Szegedy-család őseit is Szegeden kell keresnünk; erről a családról más alkalommal fogok megemlékezni.

¹ Orsz. Levéltár. Táblai perek. 4—1402.

² Orsz. Levéltár : N. R. A. F. 310. N. 50. és F. 937. N. 25.

VEGYES.

I. Ulászló magyar király pecsétjei.

A *Turul* 1917. évfolyamában *Magyarország czimereinek kialakulása* cz. cikkemben többek közt azt állítottam, hogy a mai magyar czímer, t. i. hasított pajzsban jobbról a nyolcz csik s balról a kettős kereszt először I. Ulászló király pénzein jelenik meg. E cikk megírása után néhány oklevél került kezembe, melyeknek pecsétjéből megállapítható, hogy ugyanez a czímer I. Ulászlónak nemcsak pénzein, hanem uralkodása vége felé pecsétjén is fellép.

E pecsét az irodalomban nem volt ugyan teljesen ismeretlen, a mennyiben Kammerer Ernő a *Zichy-család okmánytára* IX. kötetének 85. lapján jegyzetben röviden említést tesz róla, ez az egyetlen adat azonban eddigelé elkerülte a magyar királyok pecsétjeivel s a magyar czímer történetével foglalkozók figyelmét. Legalábbis a rajzban eddigelé, tudtommal, I. Ulászlónak mint magyar királynak csak egy pecsétje volt ismeretes, melyet koronázása (1440 jul. 17.) óta használt.¹ E pecsét ú. n. háromszögű, négyelt pajzsot tüntet fel: az 1. mezőben a nyolcz csik, a 2-ikban a lengyel sas, a 3-ikban a litván lovas s a 4-ikben a lebegő kettős kereszt látható (*Turul*, 1917. 24. l.).² Átmérője 50 mm., körirata fraktur minuscula betűkkel:

mladclaus · dei · gracia · hungarie · polonie · dalmacie ·
croacie · zc · rex ·

Uralkodása végén, 1444 nyarán I. Ulászló ezt a pecsétet félretette s helyette finoman vésett, új pecsétnyomót vett használatba, melyen apró rózsákkal damaszkolt körlapon háromszögű, hasított pajzs lát-

¹ Koronázása előtt kiadott oklevelein, melyekben magát *Dei gracia rex Polonie, electus regni Hungarie, Lytwanieque princeps supremus et heres Russie*-nek cizmezi, s melyek még lengyel királyi kancelláriáján keltek, lengyel királyi pecsétjét alkalmazta, melyen szintén négyelt pajzs van ábrázolva: az 1. és 4. mezőben a lengyel sassal s a 2. és 3.-ban a litván lovassal. (Orsz. Ltár. D. L. 13539. sz. oklevél 1440 ápr. 27-ről, melyen kisebb, 32 mm. átmérőjű és D. L. 13554, 1440 június 15-ről, melyen nagyobb, 48 mm. átmérőjű titkos pecsétje függ.)

² Ez az első királyi pecsétünk, melyen a csikok s a kettős kereszt már nem külön pajzsokban, mint pl. Nagy Lajos és Zsigmond pecsétjein, hanem az uralkodó egyéb országainak czimereivel egy pajzsba kombinálva jelennek meg. Az ilyen kombináció eszméje azonban sokkal régiebb. A Nagy Lajos korában élő Gelre herold *Wapenboeckjában* a magyar királyok (Die coninc von Ungerem) czimere gyanánt pl. négyelt pajzs van ábrázolva: az 1. mező hasított: jobbról a nyolcz — vörösezüst — csik, balról kéken az Anjouk aranyliliomai; a 2. mező: vörösben az ezüst lengyel sas; a 3. vörösben hármás zöld halmon az ezüst kettős kereszt s a 4. mező vörösben 3, felül 2, alul 1 — jobbra néző, aranykoronás, levágott, ezüst oroszlánfej, azaz Dalmácia czimere [Tome 3. planche XLIV., közölve *Turul* 1904. 7. l.]. Sufflay téved tehát, midőn azt írja (*Turul*, 1917.), hogy Dalmácia czimere először Zsigmond 1405. évi pecsétjén tűnik fel, s hogy azt Zsigmond adományozta 1405 előtt.

ható: jobbról a nyolcz csik, balról pedig hármás halom tetejébe szűrt, szépen stilizált, kettős kereszt.¹ A pecsét átmérője 57 mm., körirata majuscula betűkkel:

SIGILLVM · WLADISLAI · DEI ·
GRACIA · HVNGARIE · POLONIE ·
DALMACIE · CROAC · REX · ZC ·

A pecsétváltoztatás időpontja 1444 jul. 23. és szept. 19. közé esik. Az előbbi napon még a régi pecsét van használatban (Orsz. Ltár. DL. 13791), az utóbb említett napon pedig már az új pecsét jelenik meg. (Nemz. Múzeum, Törzssanyag.) Ez időtől kezdve a régi pecsét, adataim szerint, teljesen eltűnik. Meg kell azonban jegyezni, hogy I. Ulászló uralkodásának ebből az utolsó szakából oklevelet, melyen a pecsét megmaradt, csak olyant ismerek, melyet a kisebb kancellária állított ki; ebből tehát még nem lehet a nagyobb királyi kancellária pecsétjére biztos következtetést vonni.³ A kisebb kancellária azonban következetesen az új pecsétet használja, még Ulászlónak a várnai csatában, 1444 nov. 10-én történt eleste után is, a miről a Budán székelő kisebb kancellária hosszú ideig nem értesült. Pl. Zétényi Makó Jakabnak és társainak Kiseszenyi Pike Balázs ellen Szent, Véke és Kerekto birtokok iránt folyó perében a kisebb kir. kancellária Ulászló nevében Budán,

¹ Minthogy teljesen ép pecsét eddigelé nem került kezembe, a mellékelt ábra az Orsz. Levéltár DL. 13082 s a gr. Zichy-család zsélyi levéltárának 216 et G. 8. jelzetű oklevelein látható pecsétekből rekonstruáltott.

² Hibásan: REGIS helyett.

³ Az Orsz. Levéltár DL. 33791, 1444 szept. 29-én kelt privilegiális okleveléről, melyben Ulászló Thallóczy Mathkónak Supáncz birtokra vonatkozólag De Bernellis de Padwa Péter fia János részére tett örökvallásához megadja a kir. consensust, a függő pecsét letörött.

1445 febr. 14-én ugyanezen pecsét alatt állit ki oklevelet, melyben a per tárgyalását «propter absenciam plurium prelatorum et baronum nostrorum nobiscum adiudicare debencium» Szt-György-nap nyolczadára halasztja. (Zichy-cs. Okmt. IX. 85. l.)

E két pecséten kívül nyoma van még I. Ulászló egy kisebb pecsétjének. Egy 1441 nov. 14-én kelt perhalasztó oklevelén ugyanis (Orsz. ltár, DL. 13653) egy 32 mm. átmérőjű pecsét nyoma látszik, maga a pecsét azonban lehullott. Ilyen pecsét ép példányára eddig nem sikerült ráakadnom.

Dr. Döry Ferencz.

A hesseni címér történetéhez.

A heraldikai kutatásnak hálás és tanulságos feladata valamely címér fejlődését bölcsőjétől, vagyis a mai értelemben vett címér keletkezésének időpontjától kezdve, az évszázadok folyamán mutatkozó módosulásaiban követve, minden fázisában tanulmányozni. Minél bővebb anyag, minél több egykorú adat világít meg ezen evolúciót, annál értékesebb az eredmény.

Európa egyik legrégebbi és legfényesebb eredetű fejedelmi nemzetségének, a hesseninek címere ezen általános szempontokon kívül még más különleges okoknál fogva is felhívja figyelmünket. Történelmi fejlődését egy legújabbban megjelent, nem nagy terjedelmű, de alapos munka¹ tárgyalja, mely a tudományt és művészetet megértő nagylelkűséggel pártoló Ernst Ludwig nagyhercegnek ajánlva, uralkodásának negyedszázados jubileuma alkalmával jelent meg.

Hessen a praeheraldikus időkben több egymást követő család uralága alatt állott, míg azok örökösének, a thüringiai III. Lajosnak keze alá nem került (1122, illetőleg 1137.). Így Hessennek külön önálló címere nem volt; azt a thüringiai címér képviselte. E nemzetségnek 1247-ben történt kihaltával úgy osztottak az örökösök, hogy a meissení marchio, Henrik, Thüringiát tartotta meg, IV. Szent Lajos és neje, magyarországi Szent Erzsébet utódai pedig Hessent. A szent házaspár leánya, Zsófia, Henrik brabanti herceg neje lett; ezeknek fia, Henrik, atyai címere: *feketében veres nyelvű és karmú arany oroszlán* helyett az anyját: a thüringiai-hessenit vette fel. Ezen címércserét részben azon határtalan tisztelet is magyarázza, melylyel az Árpád-házi szent iránt utódai még hatodízben is viseltettek: oklevelekben, pecséteiknek köriratában etc. következetesen szerepel: «Filia, filius nate, nepos, pronepos, abnepos, proabnepos beate Elizabeth.»

Thüringia címere I. Hermann lovaspecsétjén 1197. évben tűnik fel: oroszlán, melyen a vágások nem észlelhetők. Dr. Würth ezen körülményt a pecsétvésés technikájának fejletlenségével igyekszik magyarázni és arra utal, hogy még a tizennegyedik század elején sincs sphragistikai ábrázolásnál különb-

ség a thüringiai és meissení -- *aranyban veres nyelvű és karmú fekete* -- oroszlán között.

Ismeretes némely címertani írónak azon véleménye, hogy igaz gyökeres nemes család címerében *kettőnél több* címermáz nem szerepel; hitványabb az a címér, melyben *három* máz fordul elő; minél többféle máz van a pajzsban, annál kevesebb annak a becsülete. Rothe János eisenachi kanonok († 1434) «Ritterspiegel»-jében így szól:

«Welchir aber hat der varwe dri
Adir ein ding genant unedelich
Des woppin muzin swechir si,
Sin adel gewest ist schedelich.
I mer ein schilt der warve had
I minner der woppin werdit geacht.»

Igaz, hogy a legrégebbi címereknél – eltekintve a mellékes járulékoktól, mint az állatok, madarak koronája, karma stb. – rendszerint két máz: egy fém és egy szín szerepel, mégis oly nagy számmal találunk ennél több mázú címert a fejedelmi, nagy dynasta családoknál és pedig a heraldika virágzásának idejében, hogy Rothe állítása a gyakorlati valószínűségnek megfelelőnek nem mondható; ellene mond Portugália, Dánia, Lotharingia, Champagne, Münsterberg, Lüneburg, Mark, Cleve, Châtillon, Luxemburg, Lusignan, a régi herefordi (Fitz-Walter) és pembroke-i (Marshall) grófok, Dreux-Richmond, Montmorency, La Trémonille, Fürstemberg, Oettingen és sok más híres főnemzetség címere.

Mindazonáltal nem meglepő, hogy a thüringiai címér: *kékben aranykoronás, nyelvű és karmú, veres-ézüsttel többször vágott oroszlán*, vélt «tarkaságának» magyarázatát keresve, felmerült azon feltevés, hogy talán Szent Erzsébet révén került az Árpád-ház címérképe a németországi fejedelmi pajzsba? Egy lépéssel továbbmenve, néhai jeles műtörténészünk, dr. Henszelmann Imre azon véleményt kockáztatja, hogy magát az oroszlánt is Szent Erzsébet vitte magával Thüringiába; és ez azonos volna a régi királyi címér osztatásain látható címérállatokkal¹.

A thüringiai címér színeire nézve egyik legrégebbi forrás a «Clipearium Theutonicorum», az 1210. évben született és 1261. évben elhalt zürichi kanonok, Konrad von Mure, hexameteres latin címér költeménye:

«Thuringen (blaveo ?) clipeo stat forma leonis
Cuius pellem variam rubeo niveoque reponis.»

Ennél még régebbi Herbort von Fritzlar hesseni költő műve «Liet von Troje», a trójai háborúnak francia eredetiből való átdolgozása, mely a XIII. század elején, legkésőbb 1210. évben keletkezett, thüringiai I. Hermann ösztönzésére, ki Herbortnak pártfogója volt és kinek udvarában élt és irt a szerző. A kor felfogásának megfelelően, az őskori hősök középkori, címeres lovagok gyanánt szerepelnek; Herkules címérét így írja le:

«Do sach er . . .
Einen schilt von lasure
Dar inne eine lewen glizen
Von roten und von wizen . . .»

¹ Das Grossherzoglich Hessische Wappen in seiner geschichtlichen Entwicklung. Von Victor Würth. Mit zwei Farbentafeln und Abbildungen nach Zeichnungen von A. Schädel. Darmstadt, 1917. Im Selbstverlag des Historischen Vereins für das Grossherzogtum Hessen.

¹ Mittheilungen der k. k. Centralcommission XIX. p. 237.; Seyler: Geschichte der Heraldik p. 179.

vagyis: a kék pajzsban veres és fehér oroszlán tündökölt. Dr. Würth véleménye szerint a Herkulesnek tulajdonított czímer nyilván a thüringiai; a költő hódolatát, Mæcenasával szemben, úgy fejezte ki, hogy czímerét a görög mondakör legnevezetesebb hősének adta. Mindezeket összegezve megállapítható, hogy a thüringiai oroszlán már 1197. évben szerepel; és hogy annak veres-fehér színezése a tizenharmadik század első éveiben ismeretes. Tekintetbe véve, hogy Szent Erzsébet 1207. évben született, 1212. évben történt eljegyzése és 1221. évben ment férjhez, nem tehető fel, hogy az ő czímere az 1217. évben elhalálozott I. Hermann czímerének alakulására befolyást gyakorolhatott volna.

Hogy mikor merült fel először ezen feltevés, hogy a thüringiai oroszlán a magyar czímerképet viselné, azt adatok hiányában nem tudjuk eldönteni. Dr. Würth szerint az irodalomban először dr. Estor János György, a giesseni egyetemen a heraldika tanára, említi 1728-ban megjelent művében.¹ Az újabb írók közül e kérdéssel Hohenlohe-Waldenburg,² Nyáry³ és Bárczay⁴ foglalkoztak.

A nélkül, hogy újabb adatokat hozhatnánk fel e kérdés megvilágításához, azon megjegyzésre szorítkozunk, hogy minden bizonynyal már Szent Erzsébet ideje előtt szerepelt a veres-ezüst thüringiai oroszlán, de sem Herbort von Fritzlar, sem pedig a Clieparium Theutonicorum szavaiból nem derül ki határozottan, milyen elosztásban és elhelyezésben fedik e mázak az oroszlán testét. Erre nézve már világosabban beszél Konrad von Würzburg († 1287.) Turneivon Nantheiz című költeménye, mely azon fikcióból indul ki, hogy a korabeli nevezetesebb fejedelmek lovagi tornajátékra gyűltek össze: (der lantgrav uz Düringen...)

«fuorte . . . einen schilt von lasur bla,
dar uz man verre glenzen da
sach einen löwen vientlich.
Der het dar in gestreckt sich
vil gar nach sime rehte;
rot unde wiz stückehte
was er von hermin und von keln».

vagyis az oroszlán veres és fehér darabokból, csikokból volt összeróva.

Dr. Würth egy külön táblázatban mutatja be, kronológikus sorrendben, hogy a különböző források mily változatokban ábrázolják az oroszlánt: a vágásvonalak számát, a színek sorrendjét, a koronát, a karmok stb. színezését. Itt megemlítjük, hogy a thüringiai és hesseni czímer sok német uralkodóház czímerében szerepel, mint igény- vagy kommemorativ czímer; a porosz királyi nagy czímerben, megkülömböztetésül, a thüringiai oroszlánnál *veres*, a hesseninél pedig *ezüst* kezdi az osztások sorrendjét!

A hesseni ház legbecsesebb heraldikai ereklyéi között említendő a marburgi Szent Erzsébet templomban őrzött eredeti plasztikus pajzsok, melyek közül az egyiket Szent Erzsébet sógorának, az 1240. évben elhalt Konrádnak, a német lovagrend nagy-

mesterének, a másikat pedig Szent Erzsébet unokájának: I. Henriknek († 1308.) tulajdonítják.¹

Dr. Würth munkája a hesseni czímer fokozatos bővüléseit is ismerteti; a területszorodásnak megfelelően már a tizenötödik században egyesül vele Ziegenhayn és Nidda grófságok czímere, utóbb Katzenelnbogen és Diez. Végre, a XIX. század elején, már *tizenegy* sisak fedi a szív-pajzsot és még *tizenhét* külön czímermezőt egyesítő pajzsot! Ezen túlterheltségnek gyökeresen végét szakította az új nagyhercegség 1808. évi czímertörvénye, mely visszatér a régi oroszlánra, s fejére zárt koronát, jobb lábába pedig egyenes kardot helyez.

Végre a jelenleg uralkodó nagyherceg 1902. december 9-én kelt rendeletével állapította meg a nagy és kis államczímer és az uralkodóház tagjainak czímerét. Előbbi annyiban tér el a konvencionális formáktól, hogy mellőzvé az újabkori külső járulékokat, csak pajzsból, (kétszer hasítva, ugyanannyiszor vágva, szív-pajzssal) öt sisakból és pajzstartókból áll. A kis czímer a kardos oroszlánt ábrázolja; a pajzs archaisztikus íves korona. Az uralkodóház tagjainak czímere négyelt: *Hessen-Brabant*; a koronás, veres-ezüst takarós arany sisakon a régi thüringiai-hesseni sisakdisz: leveles hársfaágcskákkal díszített szarvpár. Így elevenedik fel hosszú évszázadok leforgása után a brabanti hercegek oroszlána.

Ismeretes, hogy a northumberlandi Percy-család szintén a brabanti-háztól származtatta magát; Josceline de Lovaine, ki a régi Percy-család örökösnoáját vette el és annak nevét felvette, állítólag Godefridus Barbatus, Brabant és Löwen grófjának lett volna második házasságbeli ifjabb fia.² Ivadéka 1670-ben kifogyván, a Northumberland címet a Seymour, majd Smithson-család nyerte el. Midőn Sir Hugh Smithson (Earl of Northumberland) 1766-ban hercegi rangra emeltetett, mindenáron a «Duke of Brabant» címre aspirált,³ csak nehezen volt rábírható, hogy a Duke of Northumberland címmel beérje.

Majdnem félezedévvél az idegenbe szakadt magyar szent királyleány után, utolsó nemzeti fejedelmünk talált annak utódai közül mátkát és hitves-társat. A szép Charlotte-Amélie pecsétjét, a Rákóczy-Hessen-Rheinfels alliance-czímerrel, folyóiratunk közölte (1895. 54. l.). A rajz hasított, kétszer vágott pajzsot mutat, szív-pajzssal (Hessen).⁴ Az 1. mező: Hersfeld; 2. Ziegenhain; 3. Katzenelnbogen; 4. Diez; 5. Nidda; 6. Schaumburg.

A darmstadti ág ezen időben ugyane címeret azon változással használta, hogy az 5. mező vágott: fent Nidda, lent Ysenburg. Hogy a rheinfelsi ág szintén használta-e a Darmstadt által 1659. óta felvett Ysenburg-czímer s csak tévedésből hagyta-e ki Rákóczy né pecsétjén a véső vagy rajzoló, adatok hiányában nem tudjuk megállapítani.

Ghyczy Pál.

¹ Bárczay: i. m.

² A History of the House of Percy. By Gerald Brenan. London, 1902. T. I. p. 13.

³ U. o. T. II. p. 450.

⁴ Dr. Würth: i. m. 58. l. A pajzs öt sisak: középen Hessen; mellette Hersfeld és Ziegenhain; szélről Katzenelnbogen és Schaumburg.

¹ Probe einer verbesserten Heraldik. pp. 8. et sequ.

² Zur Geschichte des Fürstenbergischen Wappens. 1860. p. 3. Anmerk. 3.

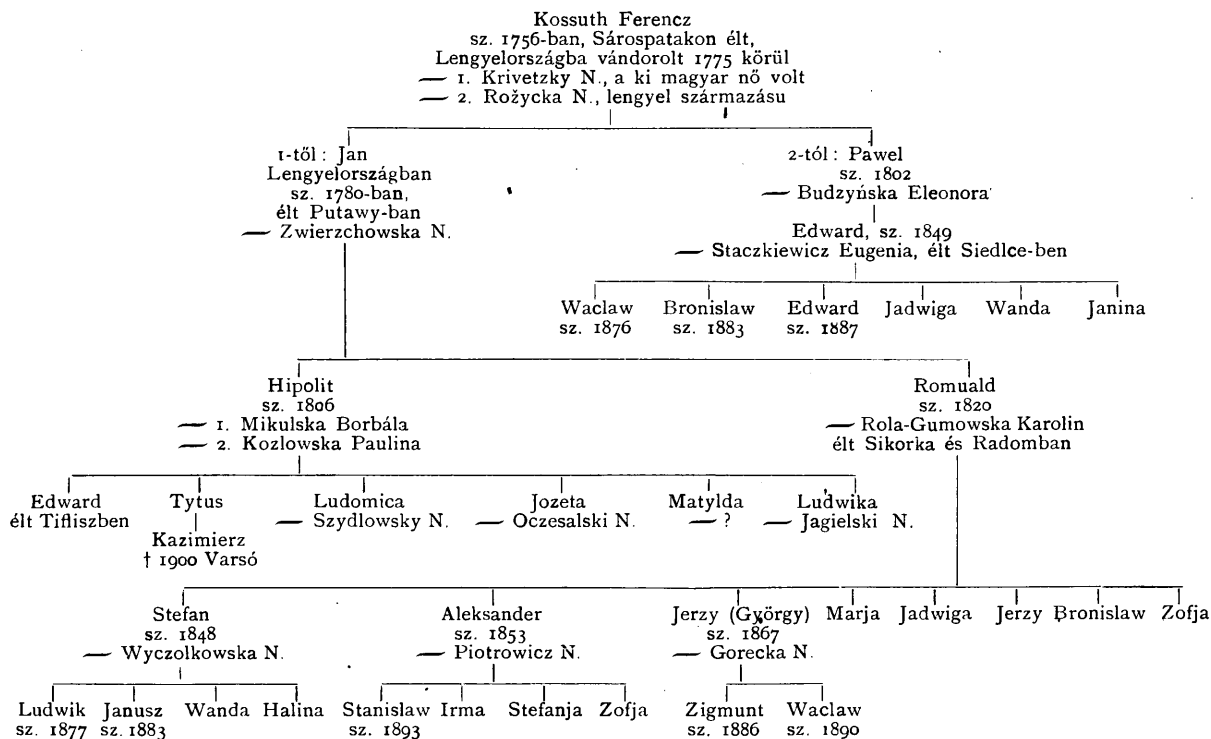
³ A Heraldika Vezérfonala 43. l. 2. jegyzet.

⁴ A Heraldika kézikönyve 379, 380, 381, 382. ll.

A Kossuth-család lengyelországi ága.

Mikor Nagy Géza Kossuth Lajos halála alkalmával összeállította az Udvardi és Kossuti Kossuth-család nemzedékrendjét (Kossuth Lajos eredete. Turul. 1894. 49-68. ll.), cikke végén megemlíti az idegenbe szakadt Kossuthokat is, a kiket azonban adatok híján nem tud beilleszteni a nemzedékrendbe, és további le származásukról is, úgy a cseh, mint a lengyelországi ágánál, alig közöl egy-két összefüggés nélküli adatot. A lengyelországi Kossuthokról csak Kossuth Lajos

kon élt és 1775 táján vándorolt ki Lengyelországba, a családfán e korban szereplő Ferenczek melyike volt. Társaságunk azonban készséggel küldötte meg Kossuth úrnak Nagy Géza cikkét és a Monumenta Hungariae Heraldica I. kötetét, melyben közölve van a Kossuth-család 1479-iki címerez levele. Viszon zásul csak azt kérte tőle, hogy közölje velünk a birtokában lévő adatokat. Kossuth úr készséggel tett eleget a Társaság óhajának és 1921. július 20-án kelt leveléhez csatolta a család lengyel ágának általa összeállított nemzedékrendjét is, a melyet itt közlünk:

egy 1844-iki feljegyzését említi,¹ a ki itt elmondja, hogy a Lengyelországba szakadt Kossuthok közül ketten is fordultak hozzá és kérték őt, hogy legyen segítségükre nemességük bebizonyításánál. Az egyik Romvald építészeti felügyelő volt az orosz belügyminisztériumban, a másik, Theophil, pedig a hadmérnöki törzsben szolgált. Mindössze ennyi az, amit Nagy Géza a Lengyelországba szakadt Kossuthokról elmond. Genealógiai irodalmunkban sem merült fel azóta ez a kérdés, úgy hogy ezt illető tudásunk azóta mit sem gyarapodott. Annál öröndetesebb gyarapodását jelentette tehát tudásunknak, a mikor W. R. Kossuth úr Londonból társaságunkhoz fordult és érdeklődött a Lengyelországba szakadt Kossuthoknak a Kossuth-családdal való kapcsolata iránt. Sajnos, adatok híján nem volt megállapítható, hogy a lengyel ág őseinek tekinthető Ferencz, aki 1756-ban született, Sárospata-

Kossuth úr közlése még kétségkívül hagy, genealógusainknak néhány megoldatlan kérdést. Így nevezetesen az ő adatai sem elégségesek ahhoz, hogy megállapíthassuk, a család melyik ágából származott a lengyelországi ág őse. Nem tudjuk továbbá beilleszteni a családfába Theophilt sem, a ki Kossuth Lajos szerint a mult század harminczas éveiben az orosz hadmérnöki karnál szolgált. Úgy látszik, a Kossuth-család külföldi ágainak története még nem zárult le W. R. Kossuth úr nagybecsű közléseivel, csak messze előrehaladt az eddigiekhez viszonyítva.

Dr. Tóth László.

Egy oklevél — két levéltárban.

IV. Béla király 1259-ben bizonyos Perynus kereskedő ellenében megerősítette a zágrábi Grech-hegyi polgárokat Ambrosinus földé birtokában s erről nekik oklevelet adott. Az oklevél eredetije megvan a délszláv akadémia zágrábi levéltárában. Onnan adta ki

¹ Némely adatok életem folyamából. Gracza György: Kossuth Lajos élete és működése. Budapest, 1893. 5-6. ll.

Tkalčić¹ és Smičiklas is.² Tkalčić azonban megjegyezte, hogy ennek az 1259-iki oklevélnek van egy V. Istvántól való, 1275 (!) körül kelt átirata is.³ Az átiró oklevél eddig kiadatlan volt, csupán kivonatát közölte Kukuljević regestái közt,⁴ IV. Lászlónak tulajdonítva azt.

Zágráb városnak jelenleg a zágrábi országos levéltárban van egy 1272-ben kelt csonka oklevél, mely, a mint ezt a rajta függő elég ép pecsét rögtön elárulja, V. István királytól való. Az oklevélnek egész baloldali 1/3 része, melyen a sorok kezdete volt, hiányzik ugyan, de áttekintéséből mégis világosan kitűnik, hogy ez nem más, mint V. István királynak az az oklevele, mely a IV. Béla 1259-iki oklevelének átirását tartalmazza. Az oklevél hiányzó részével együtt a király neve is hiányzik; ezért tulajdonította azt Kukuljević IV. Lászlónak.

Viszont a délszláv akadémia levéltárában egy másik oklevéltöredék van, V. István egyik, uralkodása harmadik évében kelt oklevelének darabja, mely szorgosabb átnézés után a IV. Béla 1259-iki oklevelét átiró oklevél részének, *vagyis a Zágráb városi levéltár 1272-iki csonka oklevele hiányzó részének bizonyul!* A kettészakadt oklevélnek egyik darabja tehát a délszláv akadémia levéltárába került, a másik a városi levéltárban maradt. Tkalčić nyilván az oklevélnek első, az akadémiaiba került darabját látta, melyen évszám nem lévén, a 3-ik uralkodási év alapján azt 1275 körül keltnek hitte, V. István uralkodását épületes módon 1272-től számítva.

A következőkben adjuk az átiró oklevélnek a két darabról rekonstruált szövegét.

Stephanus dei⁵ — — — — Gallicie,

Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex omnibus Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in omnium salvatore. Sub — — — — s omnium curam gerens circa illos solet benignitatis sue et uberioris gratie munificentiam aperire, qui in novam consurgentes structuram regni noscunt(ur) — — — — (Ad) universorum igitur notitiam harum serie volumus pervenire, quod fideles nostri cives de monte Grech in Zagravia litteras karissimi patris nostri domini Bele regis illustris clare . . . nostre petentes illos nostre celsitudinis privilegio cofirmari. Quorum quidem patentium litterarum tenor talis est: *(Következik IV. Béla 1259-iki oklevele a grechhegyi polgároknak Ambrosinus földé birtokában való megerősítéséről. L. ezt: Smičiklas, V. köt. 140. l.)*

— Vol — — — — petitionibus desideratum impertiri favorem et fine debito observare, quod semel fuerit iudiciorum indagine iustitia et ratione previa terminatum, dictas litteras patris nostri de verbo ad verbum insertas presentibus in nulla — — — —

¹ Monumenta hist. lib. r. civitatis Zagrabiæ, I. 30.

² Codex dipl. V. 140.

³ I. h. jegyzetben.

⁴ No. 1085.

⁵ A szakítás helyén a hártya egy része elpusztult s ezért a szöveg egyes szavai hiányzanak.

as vel abrasas auctoritate presentium confirmamus. In cuius rei memoriam et perpetuam firmitatem presentes concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri — — — — Orodienis, aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno domini M^oCC^o septuagesimo secundo, indictione quintadecima XVI. Kal. Julij, regni autem nostri anno tertio. Venerabilibus patribus Joh — — — — Stephano Colocensis aule nostre cancellario et Johanne Spalatensi archiepiscopis, Lamperto Agriensi, Job Quinqueecclesiensi, Briccio Chanadiensi, Philippo Waciensi aule domine regine cancellario, Paulo Wespr — — — — rabiensi, Lodomerio Waradiensi, Dyonisio Jauriensi et Petro Transilvano episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus, Moys palatino comite Supruniensi iudice Cumanorum, Nycolao iudice curie com — — (t)avarnicorum comite Poseniensi, Joachyno bano tocius Sclauonie, Matheo wayuoda Transilvano comite de Zonuk, Laurencio bano de Zeurino comite de Doboka, Petro ma — — — — magistro agasonum comite de Zybinio, Phylippo magistro pincernarum, (Jula) bano comite Baciensi, Gregorio magistro tavar — — — — Nitriensi et aliis quam pluribus comitatus nostri regni tenentibus et honores.

Szentpétery Imre.

Helyreigazítás.

A *Turul* 1917. évfolyamában Magyarország címeréről közölt cikkemben (30 l. 1. jegyzet) kétségbe vontam báró Nyáry Albert s az ő nyomán Bárczay Oszkár abbeli adatának helyességét, hogy V. István mint ifjabb király 1257. évi lovas pecsétjén a lovon ülő király pajzsán Magyarország *kettős keresztjét* viseli. A nevezett ifjabb király lovas pecsétjének általam ismert összes példányain ugyanis, még az 1257. évből valón is, kivétel nélkül *oroszlán* (vagy párducz) látható a pajzsán. Bártfai Szabó László szíves figyelemzetése alapján meggyőződtem azonban arról, hogy Nyáry adata mégis helyes, a mennyiben a gr. Forgách-családnak a Nemzeti Múzeumban letett levéltárában V. István ifjabb királynak egy 1258 február 24-én (in dominica Oculi) kelt oklevele őriztetik, melynek egyébként, sajnos, teljesen letűredezett kettős függő pecsétjéből a pecsétet tartó hártyaszalagon tisztán megmaradt a lovas király háromszögű kis pajzsa, s ez a pajzs kétségtelenül *kettős keresztet*, nem pedig oroszlánt tüntet fel. Minthogy ez időben a királyi címer a kettős kereszt, István kétségkívül ifjabb királyi méltóságát akarta ezzel a pecséttel jelezni. Feltűnő mindazonáltal, hogy nemcsak nem ragasztott következetesen ehhez a pecséthez, hanem — a ránk maradt adatokból ítélve — mint ifjabb király rendszerint az *oroszlános* pecséttel pecsételt.

A fenti helyreigazítás egyébiránt az idézett cikkemben megállapított végeredményeket nem érinti.

Dr. Döry Ferencz.

TÁRCZA.

Tagtársainkhoz!

Hosszú, több évi hallgatás után, bár igen szerény keretek között, de mégis közre bocsáthatjuk folyóiratunk egy újabb kötetét. Hogy ez a néhány ives kis füzet négy évfolyamot foglal magában, az szomorú bizonyossága Társaságunk súlyos anyagi helyzetének. Négy évi takarékoság és tekintélyes állami segítség tette csak lehetővé ennek kiadását is; tagdíjaink a legutóbbi időig oly minimálisak voltak, hogy a horribilis nyomdaköltségek mellett számba sem jöhetett az ezekből befolyt összeg, s ép azért a múlt év folyamán szükségesnek látta Társaságunk ezeknek mérsékelt fel-emelését. Hogy tehát mielőbb egy újabb füzettel léphessünk olvasó közönségünk elé, nagyon kérjük t. Tagtársainkat, hogy tagdíjaikat és esetleges hátralékaikat bénztári hivatalunknak mielőbb megküldeni szíveskedjenek. Minthogy pedig a tavaly megállapított új tagdíjak (rendes tag 40 K, pártoló tag 80 K) is igen csekélyek ma már az azóta bekövetkezett újabb nagyarányú áremelkedések következtében, kérjük t. Tagtársainkat, hogy tagdíjaikat adományaikkal megtoldani szíveskedjenek.

Társaságunk története 1917—1921.

Folyóiratunk legutolsó kötetét, az 1917-i, XXXV. évfolyamot, teljesen az új címereknek szenteltük s így a társaságunk működéséről beszámoló gyűlési jegyzőkönyvek is elmaradtak belőle; most tehát a következőkben az 1917. évvel kezdődőleg adjuk ugy az igazgató-választmányi mint a nagygyűlési jegyzőkönyveket, de az eddig követett szokástól eltérőleg nem teljes terjedelmükben, hanem helykimélés céljából csak rövidítve s a lényeges pontokra szorítkozva.

Az 1917. június 10-án tartott igazgató-választmányi ülésen Fejérpataky László, elnök, Csoma Józsefnek, társulatunk másodelnökének halálát jelentette be, kinek érdemeit az igazgató-választmány jegyzőkönyvileg megörökíttetni rendelte. — Új tagokul megválasztottak: Burchard Bélaváry Andor, Bpest (alapító), Bodnár István, Szekszárd, Sebestyén József, Bpest, Tatay István, Karánsebes. — A számvizsgálóbizottság beterveztette jelentését a márczius 3-án teljesített számvizsgálat eredményéről s az 1917. évi költségvetési előirányzatról, mely 9071 K 87 fill. bevétellel szemben 11757 K 62 fill. kiadást tüntetett fel.

Az 1917. november 8-án tartott igazgató-választmányi ülésen Gábor Gyula, Péterfalvi Nagy Albert ugocsaai alispán nemességéről szóló tanulmányát mutatta be. — Új tagokul megválasztottak: Fülep Imre, Nagybánya, Szirmay József, Bécs (pártoló).

Az 1918. április 23-án tartott igazgató-választmányi ülésen új tagokul megválasztottak: Platthy J. Pál, Mezőhegyes, dr. Palásti Ferencz, Bpest, dr. Vadász Pál, Turkeve, Bodnár Ödön, Nagyvárad, Sárközy Lajos, Korlát, Ujlaky Béla, Bpest, Mercz-falva nagyközség, dr. Juhász Kálmán, Nagyszentmiklós, Kisküküllő várm. levéltára, dr. Fellner Frigyes, Bpest, dr. Moritz Dénes, Czellődmőlk, Moritz Gyula, Baltavár, Balogh Béla, Székesfehérvár, gr. Kornis Károly, Bpest, Edvi Illés Aladár, Bpest, Brogyányi Gyula, Bastyánkapuszt, dr. Friedreich Endre, Bpest, dr. Tóth László, Bpest (alapító). — Fejérpataky László elnök beszámolt az igazgatóválasztmánynak annak az akciónak eredményéről, melyet anyagi helyzetének javítására indított társaságunk, s melynek eredményeképp a következő adományok folytak be a társulat pénztárába: a Magyar Bank és Kereskedelmi r.-t.-tól 5000 K., a Magyar Agrár- és Járadekbanktól és a Magyar Általános Hitelbanktól 500—500 K. és a Pesti Első Hazai Takarékpénztár Egyesülettől 300 K.; az igazgató-választmány ugy az ajándékozóknak, mit Horváth Sándor ig-vál. tagnak, a ki társaságunk érdekében buzgólkodott, köszönetét nyilvánította. — A társulatközi mozgalom eredményeit ismertetve, az elnök bejelentette, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium által a társaságok segélyezésére engedélyezett összegből társulatunk 4000 koronát kapott. — A számvizsgáló-bizottság beterveztette jelentését az április 17-én tartott számvizsgálat eredményéről s az 1918. évi költségvetési előirányzatról, mely 11,959 K bevétellel szemben 15,799 K 74 fill. kiadást tüntetett fel.

Az 1918. évi június hó 27-én tartott igazgató-választmányi ülésen Áldásy Antal bejelentette, hogy a Fejérpataky László 60. születésnapja alkalmából kiadott Emlékkönyv tiszta jövedelmét, 1200 koronát, a kiadók társaságunknak ajánlották fel elnökünk írárt érzett hálás tiszteletük jeléül, hogy ez összegnek, mint Fejérpataky László nevét viselő alapítványnak kamataiból öt évenként a Turulban megjelent legjobb, tudományos becsű dolgozat megjutalmaztassék. — Új tagokul megválasztottak: Mihálovich Irén, Bpest és Miskolczy László, Bpest. — Az igazgató-választmány tagjaiul megválasztottak: Illés József, Lukcsics József, Lukinich Imre és G. Vargha Zoltán. —

Az 1918. évi június hó 27-én tartott nagygyűlést Fejérpataky László elnök Csoma Józsefről tartott emlékbeszédével nyitotta meg, azután Áldásy Antal tartotta meg előadását a M. N. Múzeum Könyvtárának czimeres leveleiről. A Csoma József halálával megürült egyik másodelnöki székbe a nagygyűlés egyhangulag Karácsonyi Fánost választotta meg. A katonai szolgálatot teljesítő titkár helyett Holub József a következő titkári jelentést terjesztette elő:

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1917. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés!

Társaságunk fennállásának és működésének 35. esztendejéről akarunk beszámolni. Nem jubileumi évforduló ez ugyan, de mégis egy pillanatnyi megállásra s visszatekintésre késztetne, ha a mai életbevágóan fontos pillanatokban nem a jelen s a jövő nagy kérdése foglalná el minden gondolatunkat. A múltból elég legyen tehát most csak annyi, hogy lelkes és buzgó vezetőinknek három és fél évtizedre terjedő munkássága oly erős alapokat teremtett Társaságunknak, hogy mindaddig sikerült még minden nagyobb megrázkódtatás nélkül elviselni a háboru okozta nehéz viszonyok terhét.

Más oldalról azonban súlyos veszteséget hozott ránk ez elmúlt esztendő: elvesztettük a magyar heraldikai tudomány nagymesterét, társulatunk egyik másodelnökét, *Csoma Főzsefet*. Az elnöki megnyitó beszéd mélyen átértett, meleg, kegyeletteljes szavakban adott kifejezést e veszteség fölött érzett nagy fájdalomunknak, s a mikor ennek most újból hangot adunk, benső hittel ígérhetjük, hogy az elhunyt emlékét mindenkor kegyelettel fogjuk megőrizni.

Annál a meleg és szoros viszonyból fogva mely Társaságunkat szeretett és tisztelt elnökünkhöz fűzi, meg kell emlékeznem itt azon kedves ünnepekről, a melyeket hálás volt tanítványai rendeztek az elmúlt évben születésének 60. és történetírói működésének 40. évfordulója alkalmából. Társaságunk is kivette ezekből a maga részét s júniusban tartott igazgatóválasztmányi ülésünkön *Aldásy Antal* másodelnök üdvözölte őt, kifejezést adva Társaságunknak iránta táplált őszinte érzelmeinek. S bár elébe vágok a jövő évi beszámolóban mégis úgy érzem kötelességem sietve beszámolnom evvel kapcsolatban arról az öröndetes eseményről, melyről legutóbbi igazgatóválasztmányi ülésünkön értesültünk, hogy t. i. a volt tanítványok az általuk kiadott Emlékkönyv jóvedelmét, 1200 koronát, mint *Fejérpataky László* nevét viselő alapítványt ajánlják fel Társaságunknak, hogy ebből meghatározandó ciklusokban a Turulban megjelent legkiválóbb dolgozat jutalmaztassék meg. Hálás köszönetünket küldjük a mester nemes szellemében érző és dolgozó lelkes ifju gárdának! Hálás köszönetünket e finom gondolatért, melyhez szeretetük utmutatása vezetett, hogy mivel szerezhetnek igaz maradó örömet volt tanárunknak, s hálás köszönetünket azért, hogy még szorosabban kapcsolják össze így *Fejérpataky László* nevét Társaságunkkal.

Társaságunk tudományos munkássága nem mutathatta fel természetesen azt az eredményt, a melylyel normális viszonyok között számolható volt. A Turul ugyan megjelent, de erősen redukált terjedelemben. Ez a kötet — az egész 1917-i évfolyam — a czímerrendezés korszakos eseményével foglalkozott kizárólag, s a szerkesztőség felhasználta ezt az alkalmat, hogy gazdagon illusztrált összefoglaló cikkekben ismertesse meg közönségünkkel a magyar czímer egyes részeinek történetét.

Utolsó nagygyűlésünket 1916. december 16-ikán tartottuk meg, ezen *Fejérpataky László* elnöknek hosszabb, a czímerrendezéssel foglalkozó tartalmas elnöki megnyitója után *Jakubovich Emil* ig-vál. tag-

társunknak A nápolyi Anjouk magyar igénycímere című nagy tetszéssel fogadott értékes tanulmánya került bemutatásra. Majd elnök és két másodelnök választása következett, s a nagygyűlés elnökké *Fejérpataky László*t, másodelnökké pedig *Csoma Főzsefet* választotta meg újból, *Ortvy Tivadar* helyére pedig Társaságunk volt fáradhatatlan titkárát s a Turul szerkesztőjét, *Aldásy Antalt*.

Az igazgatóválasztmány az 1917. évben két ülést tartott, az egyik csak a folyóügyekkel foglalkozott, a másikon pedig *Gábor Gyula* tagtársunk olvasta fel Péterfalvi Nagy Albert ugocsi alispán nemességéről szóló igen érdekes tanulmányát.

Társaságunk vagyoni helyzetéről a pénztári jelentés fog a mélyen tisztelt Nagygyűlésnek beszámolni; azonban már itt meg kell emlékeznem — ismét elébe vágva a majd ez évről szóló jelentésnek — azon támogatásokról, a melyekben társaságunk különféle helyekről részesült. Először is teljes sikerrel járt azon mozgalom, a melyet a Nyelvtudományi Társaság érdekes elnökének, Szily Kálmánnak, kezdeményezésére több tudományos társulat — köztük a miénk is — a célból indított meg, hogy a háboru okozta súlyos helyzetben az állam támogatását kieszközöljék, és a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter ur 4000 koronát engedélyezett társaságunknak, hogy a Turul legalább régi terjedelmének $\frac{2}{3}$ -ában megjelenhessék. Örömmel s nagy köszönetünkkel emeljük ki a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. nagylelkű adományát, mely 5000 koronával gazdagította Társaságunkat, s a melyhez Horváth Sándor ig-vál. tagtársunk buzgólkodása segített, valamint a Magyar Agrár és Járadékbank és a Magyar Általános Hitelbank 500 és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 300 koronás adományát. Ezek a támogatások lehetővé teszik, hogy a mai óriási nyomdai árak mellett is kiadhassunk a Turult, ha kisebb terjedelemben is.

Társaságunk létszáma 3 200 koronás alapító, 4 pártoló és 19 évdíjas rendes taggal gyarapodott, és összes jelenlegi tagjaink száma, — az elhunyt alapítókat nem számítva — 467.

Kérem a mélyen tisztelt Nagygyűlést, hogy titkári jelentésemet, melyet az immár negyedik éve katonai szolgálatot teljesítő titkárságunk helyettesítve voltam bátor bemutatni, tudomásul venni méltóztassék.

Budapest, 1918. június hó 27-én

Holub Főzsef,
jegyző.

Az 1920. évi május hó 26-án tartott igazgatóválasztmányi ülésen *Varju Elemér* bemutatta a Kecs-kés-családnak Sopronban őrzött középkori sisakdíszét és czímerét és az Ipolyi-gyűjtemény néhány érdekes czímereslevelét, *Aldásy Antal* pedig néhány újabb külföldi genealogiai munkára hívta fel a figyelmet. Végül *B. Szabó László* a szerkesztésében megjelent gróf Csáky-oklevéltárát ismertetette. — Az igazgatóválasztmány tagjává *Falsoviczky Sándor*, újabb öt évre pedig titkárrá *B. Szabó László*, jegyzővé *Holub Főzsef*, a Turul szerkesztőivé *Aldásy Antal* és *Holub Főzsef* választottak meg. — A számvizsgáló-bizottság betérjesztette jelentését a május 12-én tartott számvizsgálat eredményéről. — Elnök indítványára az igazgatóválasztmány kimondotta, hogy a társaság nehéz pénzügyi helyzetére való tekintettel a tagdíjon felül

10 korona pótdíjat kér a tagoktól s a kiadványok árát is felemeli. — Elnök indítványára az igazgató választmány a társaság tagjainak a tanácsköztársaság ideje alatt tanúsított viselkedését megvizsgáló bizottság tagjaiul *Aldásy Antal, Döry Ferencz, Gárdonyi Albert, Hóman Bálint* és *B. Szabó László* tagokat küldte ki.

Az 1920. évi június hó 21-én tartott nagygyűlésen *Holub József* az *Ernst-Muzeum* című leveleit mutatta be és ismertette, *B. Szabó László* pedig a következő titkári jelentést olvasta fel:

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság működéséről az 1918—19. években.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés!

1918—1919-ben fennállása óta kétségtelenül a leg súlyosabb időt élte át Társaságunk. Működése 1919 tavaszától kezdve megszüntetett. A történettudomány kutatóira ez a helyzet a legnehezebb megpróbáltatást jelentette; az ország válságos helyzetében, a napi izgalmak által lekötve nem merülhettek bele a mult vizsgálatába, hogy feledjék a jelent, meg tanuljanak bizni, s másokban is reményt ébreszteni jövőnk iránt.

A boldogabb jövőnkbe vetett horgonyt pedig a jelen viszonyok között két kézzel kell megragadnunk. Ha valamikor kellett, ugy most tanácsos Széchenyi elvét magunkévá tennünk; «Nem nézek én, megvalom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni «valaha mik voltunk», de inkább átnézni «idővel mik lehetünk s mik leendünk». A mult elesett hatalmunkból, a jövődönnek urai vagyunk». A történetíró azon eszközök után kutat, a melyek által jövőnket valóban magunk alapozhatjuk meg.

Az absolut nyugalom csak külső képe volt e két év alatt Társaságunknak, az elnökség s a választmány került a nyílt összeütközést a hatalmon levőkkel.

A tanácskormány szerveivel Társaságunk egyébként csak egyszer érintkezett. 1919 május 6-iki keltezéssel az akkoriban szervezett Proletár Muzeum vezetősége felhívást küldött hozzánk, — a melyet június 10-én vettünk kézhez, — hogy kiadványunkból 3 teljes példányt bocsássunk azonnal rendelkezésére. Négy nappal később azt választottuk a felhívásra, hogy teljes sorozat nincs már folyóiratunkból, s ezzel aztán be is érték.

Súlyosabb természetű bajt jelent reánk nézve az, hogy tagjainknak mintegy negyedrésze esik azon vidékekre, a melyekről a békekötés értelmében egyelőre le kell mondanunk. Fáj a szívünk annak érzésénél, hogy Eperjes város közönsége, a Gömörvármegyei Muzeumegylet, a Turóczzsentsmártoni muzeumi tót társaság, a Társasági Muzeum, a Székely Nemzeti Muzeum, az Örmény-Muzeum, a Dévai áll. főreáliskola, Szatmár vármegye. Temesvár város közönsége, Komárom vármegye közönsége stb. stb. nem lehetnek tovább a Társaságunk tagjai. Nem, nem, soha nem tagadhatja le senki, hogy ez intézmények s hatóságok a magyar történettudomány kultiválásában azonosították magukat a magyar faj törekvéseivel. A

magyar Genius bizonyára segíteni fog bennünket, hogy legalább a lelki kapcsolatot tovább is fenn tudjuk velük tartani.

Tagjaink statisztikája ez: van 1000 koronás alapítónk 8, 500 koronás alapítónk 1, 400 koronás alapítónk 42, 200 koronás alapítónk 53, pártoló és évdíjas tagunk 383, összesen 487 tag, gyarapodás a megelőző nagygyűlés óta 20 tag.

Évdíjas tagjaink közül *Köszeghy Sándor* Pest vármegye főlevéltárnoka, *dr. Förster Jenő*, Szepesvármegye levéltárnoka, a Közlemények Szepes Vármegye Multjából című folyóirat nemeslelkű és minden jóért lelkesedni tudó szerkesztője, nemrég pedig *Posta Béla*, kolozsvári tudós egyetemi tanár hunytak el. Az igazgató-választmányból ketten dőltek ki: *Óváry Lípót*, a kinek buzgólkodása az Országos Levéltár diplomatikai osztályának felállítása körül s külföldi magyar vonatkozású kutatásai, főleg az Anjouk-korára, mindenkor előkelő helyet biztosítanak számára a magyar történetkutatás munkásainak sorában. A másik *Sörös Pongrácz* a pannonhalmiak nagy rendtörténetének tudós szerkesztője. Alig mult el tizenkilencz esztendő, a mikor első dolgozata a Vasmegeyi Lapokban 1892-ben megjelent; a Turulban szintén korán, 1899-ben jelent meg első dolgozata s alig van évfolyam ezután, a melyben nevével ne találkozni. Még sokat vártunk tőle, férfikora, tettereje delelőjén ragadta el őt a halál. Legyen áldott emlékezetök.

Egyetlen választmányi ülésünket f. évi máj. 26-án tartottuk meg, a melyen az elnökünknek bevezető üdvözlő szavai után *Varjú Elemér* a heraldikai irodalomban már ismert soproni középkori sisakdiszt mutatta be, *Aldásy Antal* másodelnök a genealogiai irodalomnak a legújabb időben külföldön megjelent néhány termékére hívta fel Társaságunk tagjainak figyelmét, *Szabó László* pedig a szerkesztésében megjelent Csáky-oklevéltárt mutatta be. A választmányban megüresedett két hely egyikére *Jálosviczky Sándor* nyug. miniszeri tanácsos választott meg.

Mint hogy a Társaság tisztségviselőinek megválasztási ideje időközben lejárt, titkos szavazással további öt évre megválasztották a jelentésvető titkárnak, *Holub Józsefet* jegyzőnek, ugyan őt és *Aldásy Antalt* a Turul szerkesztőinek, *Sohár László* pénztárnok helyére pedig, kinek több évén át szép sikerrel és dicséretes buzgósággal kifejtett működéséért a választmány köszönetet mondott, *Schiller Rezső* muzeumi másodtitkár. Kiküldött végül a választmány más társaságokhoz hasonlóan egy bizottságot, a melynek feladatává tette, hogy tagjainak a tanácsköztársaság idején tanúsított viselkedését tegye vizsgálat tárgyává.

Folyóiratunkból az elmúlt két év alatt csak az elmaradt 1915-ik évi 3—4-ik kettős füzet jelent meg. Nem mulaszthatom el, hogy rá ne mutassak arra, hogy a Turul füzeteinek további kiadása a legnagyobb akadályokba ütközik. Ha bármilyen nagy ráfizetéssel is, mégis nyújthatunk talán összevont évfolyamokat, leszállított ívszámokkal; Társaságunk választmánya nem mond le a reményről, hogy valamikor meg lesz a lehetőség arra, hogy a tudományos kutatásokat nyomtatásban is közzétehesse. Addig gyűlések tartása, előkerülő heraldikai emlékek bemutatása, törekvéseinknek előszóval való terjesztése lesz az egyetlen mód arra, hogy életjelt adjunk magunkról.

Annak a szomorú ténynek következtében, hogy a

¹ Hitel [akadémiai kiadás] 243. l.

Turul 1918- és 1919-ik évi kötetei a nyomdai árak lavinaszerű emelkedése miatt nem jelenhettek meg, Társaságunk abba a rendes viszonyok közt óhajtván várta helyzetbe jutott, hogy összes nyomdai tartozását ki tudta fizetni, s a számvizsgáló-bizottság azt a javaslatot tette a választmánynak, hogy a meglevő pénzből fizessük ki a nagy kamattal és jelentős kezelési költséggel járó 3080 koronát kitevő lombard kölcsönt is, továbbá hogy a tagsági díjakat s kiadványaink árát a Turul előre látható tulkiadásainak fedezésére emeljük fel. A választmány úgy döntött, hogy egyelőre 10 korona pótdíj megfizetésére kéri tagjait erre az esztendőre.

Hálásan kell megemlékeznünk a nm. vallás- és közoktatásügyi minisztériumról, a mely 4000 korona államsegély mellett még külön 4000 koronát utalt ki a deválvációs veszteségek fedezésére.

A belügyminisztérium az 1917-ik évi folyamból, a mely a magyar czimer történetének van szentelve, 90 példányt vett át 900 koronáért; a Thallóczy-hagyatékából 400 koronát kaptunk. Kiadványainkat szintén sűrűn vásárolták. Társaságunk tiszta vagyona most 47,225 kor. 29 fillért tesz ki.

Tekintettel arra, hogy a nyomtatás költségei a közeli jövőben lényegesen aligha fognak csökkenni, nem zárkoztunk el az elől, hogy tagdíjainkat s az alapítványokat a közel jövőben revízió alá vegyük, s a tényleges helyzetnek megfelelően felemeljük.

Tisztelettel kérem a Nagygyűlést, hogy jelentésemet elfogadni méltóztassék.

Budapest, 1920. június. 26-án.

Bárfai Szabó László,
titkár.

Az 1920. évi június hó 26-án tartott rendkívüli igazgató-választmányi ülésen B. Szabó László felolvasta az igazolóbizottságnak június 26-án kelt jegyzőkönyvét, melynek alapján titkos szavazás után egy tagunk a tagok sorából egyhangulag töröltetett.

Az 1921. márczius 10-én tartott igazgató-választmányi ülésen Fejérpataky László elnök kegyeletes szavakkal emlékezett meg Géresi Kálmán elhunytáról. Új tagokul megválasztottak: Szluha Dénes, Bpest (alapító) és dr. Bitskey Géza Tápiószéle (pártoló). — B. Szabó László bemutatta és ismertette a gróf Haller-családnak nemzetségekönyvét, mely ideiglenes letétkép az Orsz. Széchényi-Könyvtárban őrzetik, Tóth László felolvasta a távollévő Áldásy Antal ismertetését a Lorberer-család négy czimeresleveléről, majd Vargha Zoltán a Francics-család czimereslevelét, Tóth László pedig a N. Múzeum levéltárának legújabb czimeresleveleit mutatta be.

Az 1921. évi május 31-én tartott igazgató-választmányi ülésen Fejérpataky László elnök kegyeletes szavakkal emlékezett meg Magyary-Kossa Sámuel levelezőtag elhunytáról. — Hóman Bálint A magyar czimer történetéhez címmel tartott előadást, Szüdeczky-Kardoss Lajos pedig a családja részére 1914-ben kiállított nemességújító czimereslevelet mutatta be. — Új tagokul megválasztottak: Zombori Rónai Gyula, Bpest (pártoló), Halm Sándor, Balatonfőkajár (pártoló), Br. Born Frigyes, Bpest (ör. alapító), dr. Tóth Lászlóné Bpest (alapító), Barta Zsigmond, Bpest (alapító), Erdélyi Aladár, Bpest

(pártoló), May Lajos, Bpest (pártoló) és Lorberer Jenő, Bpest. — Az igazgató-választmány tagjaiul megválasztottak: Babics József, Hajnal István, Madzsar Imre és Tóth Zoltán. — A számvizsgáló-bizottság beterjesztette jelentését az április 29-én tartott számvizsgálat eredményéről s megjegyzi, hogy mivel a társaság elnöksége a rendkívüli viszonyokra való tekintettel ez évben sem volt abban a helyzetben, hogy költségvetési előirányzatot terjesztszen elő, e részben ő se tehet részletes javaslatot. — Holub József jegyző előterjesztést tett az alapszabály revíziójára és átdolgozására. Az ig.-vál. elhatározta, hogy jegyző javaslatai alapján külön rendkívüli ig.-vál. ülést fog ezzel foglalkozni. — Jegyző jelentette, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi minisztérium nagyobb mennyiségű olcsó áru papírt bocsátott a tudományos társaságok rendelkezésére, s örömmel jelentette, hogy Csákok Elemér min. tanácsosnak lelkes buzgólkodása nemcsak ezzel az örvendetes eredménnyel járt, hanem alkalmuk nyílik most a társaságoknak minden nagyobb áldozat nélkül régi tervüket: társulati altruista nyomdának felállítását is megvalósítani.

Az 1921. évi június 28-án tartott rendkívüli igazgató-választmányi ülés tárgya az alapszabályok módosítása volt. A tagdíjak és alapítványok összegének felemelése elkerülhetetlen lévén, a választmány felhasználta ez alkalmat, hogy az alapszabályok egyéb pontjaiban szükségesnek látszott változtatásokat, helyesbítéseket is megtegye. Az erre vonatkozó javaslatokat Holub József jegyző terjesztette elő, a melyeket alapos megvitatás után az ig.-választmány elfogadott s az elnökséget megbízta, hogy a módosított alapszabályok jóváhagyására szükséges lépéseket a m. kir. belügyminisztériumnál megtegye. Ezután az elnök kegyeletes szavakkal emlékezett meg a magyar genealógia fáradhatatlan, nagyérdemű művelőjének, Wertner Mór ig.-vál. tagnak haláláról, kinek emlékét a választmány jegyzőkönyvileg megörökíteni határozta.

E rendkívüli ig. vál. ülést az évi nagygyűlés követte, melyen B. Szabó László «Gondolatok a Rákóczy-Aspremont levéltár rendezésekor» cz. tanulmányát olvasta fel s utána bemutatta ez értékes levéltárnak család- és köztörténet szempontjából legbecsesebb darabjait. — Ezután B. Szabó László titkár a következő jelentését mutatta be:

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság működéséről az 1920. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés!

Legutolsó közgyűlésünk 1920. június 26-án folyt le. Azóta választmányunkból két érdemes munkása dőlt ki a szakirodalomnak: Géresi Kálmán debreczeni tankezületi főigazgató, a 80-as évek óta a társaságnak tagja, a ki a Károlyi oklevéltár szerkesztésével, a Turulban, Századokban megjelent közleményeivel kortársai őszinte megbecsülését szerezte meg. A legutóbbi napokban jutott tudomásunkra a Párkányban élő dr. Wertner Mór tagtársunk elhalálása, a ki még mint fiatal pozsonyi orvos kezdett foglalkozni a genealógiával, s annak élete végéig fáradhatatlan munkása maradt. A magyar nemzetségekről írt két kötetes, ma is sokat használt munkája, a hazai és külföldi szaklapokban közzétett, s nagyszámu kiadatlan munkái, érteke-

SÖRÖS PONGRÁCZ

1873 — 1919.

zései előkelő helyet biztosítottak számára a szakirodalomban.

Kevesebbet közölt, de szintén egész életén át szeretettel foglalkozott a mi társaságunk ügykörébe tartozó tudományos kérdésekkel *Magyari-Kossa Sámuel* levelező tag is, a kinek tápiószentmártoni kastélya értékes könyvtárt és ritka gazdaságu genealogiai gyűjteményt foglalt magában.

Tagjaink száma egy 1000 koronás, egy 500 koronás, két 400, négy 200 koronás alapító, 13 pártoló és 11 évdíjas, összesen 32 taggal gyarapodott.

Az év folyamán két rendes és két rendkívüli választmányi ülést tartattunk. A márczius 19-iki választmányi ülés foglalkozott a négy igazg.-választmányi hely betöltésével s a mai közgyűlés tárgysorozatával. *Bárfai Szabó László* bemutatta ugyanakkor a Haller-család nemzetségekönyvét, *Aldásy Antal* a Lorberer család címereslevelét, *Vargha Zoltán* a Francsics család 1631-ik évi címeradományozását, *Tóth László* pedig a Nemzeti Múzeum újabban szerzett címeres emlékeit, köztük a Deák-családot mutatták be.

A május 31-iki választmányi ülésen a számvizsgálóbizottság bemutatta jelentését a pénztár és az 1920-ik évi számadások megvizsgálásáról, a melynek alapján a választmány a pénztár állapotát rendben levőnek találta, megállapítván egyúttal azt is, hogy a mult évi jelentésben foglalt javaslatokat az elnökség végrehajtotta. Az ülésen *Hóman Balint* «A magyar címer történetéhez» című dolgozatát olvasta fel, *Szádeczky-Kardos Lajos* a saját családja részére 1914-ben nyert nemesség megújító és címeres levelet mutatta be. A választmányban megürrült négy helyre titkos szavazással *Madzsar Imre*, *Hajnal István*, *Babits József* és *Tóth Zoltán* választottak meg.

A két rendkívüli választmányi ülés közül az elsőn, 1920 június 26-án a tagoknak a kommunizmus alatti viselkedését megvizsgáló bizottság tett jelentést és javaslatot egy tag törlésére, a második közvetlenül a jelen közgyűlés előtt ült össze az alapszabályokban idő folyamán szükségessé vált módosítások elintézésére.

Társaságunk pénzügyi helyzete, az állandó állami támogatás elnyerése következtében a javulás felé halad, ha sikerül létrehozni az ugynevezett altruista nyomdát, s folyóiratunkat újra megjelentethetjük, mi sem áll útjában az újabb fellendülésnek.

Tisztelettel kérem a Nagygyűlést, hogy jelentésemet jóváhagyólag tudomásul venni szíveskedjék.

Budapest, 1921. június 28-án.

Bárfai Szabó László,
titkár.

A pénztárnoki jelentés után az elnöki és egy másod-elnöki tisztség betöltése következett, melyek az öt éves mandátumnak lejáráásával üresedtek meg. A nagygyűlés egyhangulag elnökké újból *Fejérfataky Lászlót*, másodelnökké pedig *Aldásy Antalt* választotta meg.

Az 1921. november hó 12-én tartott igazgatóválasztmányi ülésen *Vargha Zoltán* «Gróf Tisza István ősfája» cz. dolgozatát mutatta be. Új tagokul megválasztottak: *Terray Gyula* Miskolcz, *Körmendy Miklós*, *Loránth Dénes*, *Várady Miklós*, *Boér Géza*, Budapest, *Pataky Károly* és *Gobóczy Zoltán*, Szeged, és *Paul Steinert* Pshaw (Oberschlesien).

A kérelhetlen halál értékes ágat tört le korán és kegyetlenül a magyar tudományosság fájáról. Sörös Pongrácz eltávozása a földi életből súlyos veszteséget jelent egész magyar történettudományi irodalmunkra. Pályája külsőleg a szerzetesi élet szerény kereteiben folyt le, mely munkájának elismerését a tiszta lélek igaz megnyugvásában lelte.

Született 1873 augusztus 24-én Komáromban. A benczések gimnáziumában Komáromban és Győrött végezte középiskolai tanulmányait és az itt szerzett benyomások kedveltették meg vele azt az igazi tudományos elmélyedéssel párosult szerzetesi életet, amelyet itt tanítóiban látott. Ennek hatása alatt lépett 1890 augusztus elsején, mint újoncz, a benczések közé. A theologiai és bölcsészeti tanulmányoknak az ősi monostorban Szent Benedek szellemében való elvégzése után 1896 június 28-án pappá szentelték és rövid ideig tartó középiskolai tanárkodás után a főmonostorba rendelték előjárói, a hol nemcsak a rendi levéltár őrzését bízták rá, de a Fehér Ipoly főapátsága idején nagy tudományi lendületet vett főiskola egyik történeti tanszékét is ő látta el.

Sörös Pongrácz ekkor már jó hírnévre tett szert a magyar történeti irodalomban. A két Forgách Ferenczről, valamint a XVI. századi magyar daliákról, a Századokban és egyebütt közzétett értekezései méltán keltették fel a figyelmet írójuk iránt. Ezért volt tehát kitűnő választás a rendi kormány részéről, a midőn a kereszténység kilenczszázados jubileumára megindított rendtörténet főmunkatársává Sörös Pongráczot tették. Ez a munka, mely szinte betöltötte élete hátra lévő részét, eltávolította őt kedvencz korszakának, a XVI. század történetének további művelésétől. Hosszas levéltári kutatások után megírja a főmonostor közép- és hitújításkori történetét, a fiók- apátságok közül a tihanyi újabbkori történetét és reahárult a leghálátlanabb és legnehezebb, tökéletesen soha meg nem oldható feladat, az ezredév alatt elenyészett benczés apátságok nyomainak felkutatása. A nagy mű befejezése után szándéka volt visszatérni régi kedvencz témájához, a XVI. század történetéhez; nagy kedvvel készíti a Történelmi Társulat megbízásából a XVI. század történetírásának történetét, a midőn a halál kegyetlen kézzel pontot tett az épen befejezett munka végére, rövid betegség után elszólítva őt 1919 jan. 5-én, azon napokban mikor a betörő cseh hadak ellenállás nélkül szakították le Szent István koronájának testéből szülővárosát, Komáromot.

Sörös Pongrácz csendes visszavonultságban végzett írói működésével hamarosan kiérdemelte a magyar tudományos körök elismerését. Az Akadémia 1909-ben választotta levelező taggá, társulatunk pedig 1916-ban választotta igazgató választmányi tagjává az elismerés szerény koszorúját akarván ezzel neki nyújtani nemcsak azért a számtalan becses genealogiai, heraldikai és diplomatikai adalékért, a melyekkel folyóiratunkat gazdagította, de megemlékezett azokról az eredményes genealogiai és diplomatikai kutatásokról, a melyekkel a Rendtörténet általa írt köteteket gazdagította. Aldás emlékére.

T. L.

ÓVÁRI LIPÓT

1833—1919.

A történeti hagyományokat lábbal tipró proletáru-
ralom alatt, 1919. ápr. 3-án elfeledve, szinte észre-
vétlenül költözött el az élők sorából a magyar történet-
írók ez idő szerinti Nestora, Óvári Lipót. Eredetileg
nem készült historicusnak; viszontagságos életkörülményei vezették a levéltárakba és avatták a magyar történetírás munkásává. Mint gyermekifjú, 1849. nyarán az iskola-padból állt be honvédek (ekkor változtatta *Allstädter* családi nevét is *Óvári*-ra); a debreczeni csata után rövid időre fogságba került; azután öt évet Bécsben töltött; 1856-ban Pestre költözvén, Friebeisz *Délibáb*-jának lett belmunkatársa, majd Aradon hirlapszerkesztő. Az egyetemi ifjúság 1860. márcz. 15-iki emlékezetes tüntetése után Olaszországba emigrált, részt vett Garibaldi expedíciójában, azután Nápolyban telepedett le s többek között hirlapírással foglalkozott. Később bűvárkodni kezdett az ottani levéltárakban, s 1875-ben a magyar kormánytól megbízást is kapott az olasz levéltárak tanulmányozására, 1876-ban pedig mint allelvéltárnokot kinevezték az újonnan felállított magyar kir. Országos Levéltárhoz. Érdeklődése főleg a középkorra irányult, s az ő kezdeményezésére és vezetésével állítottatott fel az Orsz. Levéltárnak a mohácsi csata előtti időből származó okleveleket magában foglaló osztálya, — mint ő elnevezte: *a magyar országos diplomatikai levéltár*. Ezen oklevelek rendezésével és regesztázásával foglalkozott Óvári mind az ideig, midőn dr. Pauler Gyula váratlan elhunytá következtében az Országos Levéltár élére került s 1904-ben országos főlevéltárnokká neveztetett ki. 1908-ban miniszteri tanácsosi címmel ment nyugdíjba. Érdeklődése főleg a magyar történet olasz vonatkozásainak megvilágítására irányult. Ő készítette el három kötetben a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága több ezerre rugó oklevélmásolatainak kivonatait is. Állandó összeköttetésben volt az olasz történetírói körökkel s több kongresszuson is képviselte a magyar történet-tudományt. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak egyik megalapítója s kezdettől fogva ig. választmányi tagja volt. Ugyancsak választmányi tagja volt 1878 óta a Magyar Történelmi Társulatnak s 1892 óta levelezőtagja a Magyar Tudományos Akadémiának.

Igazi eleme azonban a publicistika volt, melyhez, míg csak ereje megengedte, hű maradt. Magyar és olasz nyelven egyforma könnyedséggel forgatta a hirlapírói tollat; mint a miniszterelnökség sajtóreferense állandóan figyelemmel kísérte és informálta az olasz, sőt ha szükséges volt, a francia sajtót is, főleg azonban a magyar-olasz barátság ápolására irányozta működését. Sajnos, neki is meg kellett érnie az olasz szövetséges árulását. Az olasz támadás idején különben már szél-ütött, tehetetlen, beteg ember volt, s mire elérkezett az idő, hogy Magyarország érdekében a külföldi sajtóban propagandát lehetett volna kezdeni, Óvári Lipót nem volt többé. Történetírói és publicistikai érdemeit egyaránt méltányolnia kell az irodalomnak. D. F.

GÉRESI KÁLMÁN

1841—1921.

1921. január 23-án hosszas szenvedés után Debreczenben elhunyt Géresi Kálmán, ny. tanker. főigazgató, a Csokonai-kör elnöke, társaságunk egyik legrégibb igazgató választmányi tagja.

Mint pesti theologus ismerkedett meg az ott jogászok Vég hely Dezsővel, a kihez azután holtig tartó meleg barátság fűzte; ő és Rómer Flóris kedveltették meg vele az okleveleket s vezették be a diplomatika és paleografia elemeibe. Elvégezvén a teológiát, Pesten tanárkodott, majd az ügyvédi pályára készülvén, jogi tanulmányokhoz kezdett. Ezeket 1868-ban abba hagyta s a Tisza-családnál, Tisza István mellett, nevelői állást vállalt. 1873-ban vált meg innen és történeti kutatások céljából Oroszországba ment tanulmányútra. 1874-ben hazaérve a debreczeni főiskolán a magyar irodalomtörténeti katedrát s az ezzel egybekötött könyvtárnoki állást foglalta el.

Első történeti tárggyú cikke 1863-ban jelent meg a Győri tört. és rég. füzetekben, s a 70-es évektől kezdve számos értékes tanulmánya látott napvilágot a történeti s egyéb folyóiratokban. 1881-ben a Károlyi-család oklevéltára szerkesztésével bízta meg, s 1882. végén már el is készült az első kötet, melyet folyóiratunk legelső száma terjedelmes ismertetés keretében mutatott be, nagy elismeréssel adózva a mintaszerű kiadvány szerkesztőjének. Ez volt a legelső magyar oklevél-kiadás. — írja róla Nagy Gyula (Tört. Szemle, 1921. 183. l.), — melynek szerkesztője az elméletileg régen követelt helyesebb irányt és módszert gyakorlatilag is alkalmazza. Hasonló gondosság jellemzi a többi kötetet s egyéb, a Hazai Okmánytárban, Történeti Tárbán s egyébütt megjelent oklevél-publikációit is.

Emlékét Társaságunk kegyelettel fogja őrizni!

H. J.

WERTNER MÓR

1849—1921.

1921 június 28-án tartott igazgató-választmányi ülésünket elnökünk szomorú hírral nyitotta meg: Wertner Mórnak, a magyar genealogiai irodalom legkiválóbb és legszorgalmasabb művelőjének rövid idővel azelőtt bekövetkezett halálát jelentette be, mindnyájunk őszinte fájdalomnak adva kegyeletos szavakkal kifejezést.

Wertner Mór 1849 július 26-án született Spácán, Pozsonymegyében. Bécsben megszerezvén az orvosi oklevelet, Csicsón, majd Szenczen folytatott orvosi gyakorlatot. Nagy érdeklődése és vonzalma a történet-tudományok iránt már korán megnyilvánult s orvos-történeti kérdésekkel kezdett foglalkozni. 1874 és 1884 között több ily tárggyú dolgozata látott napvilágot. Nem tudni, mi fordította figyelmét és érdeklődését a genealogia felé, de nagyon valószínű, hogy kutató természete, melyet megfejtésre váró problémák

izgattak s hibák javítása, hiányok kitöltése kétszeres erőfeszítésre sarkalt, e disciplina akkori állapotában bőséges munkateret sejtett és talált is itt. A genealogia történetében a mult század hetvenes éveivel indul meg nagy nekilendülés, a jeles kutatók egész sora kezd behatóan foglalkozni a genealogia történeti oldalával, genealogiai társaságok alakulnak — mint a berlini Herold s a bécsi Adler — s a heraldikusok nagy csoportja mellett lassanként számottevő szerephez jutnak a genealogusok is. Ebben a korszakban fordul a genealogia felé Wertner figyelme, a melynek csakhamar még erősebb lökést adott társaságunk megalkulása és a Turul megindulása. 1884-ben, a Turul második évfolyamában, már egy terjedelmesebb elméleti irányú tanulmánya jelent meg (Genealogia és történelem), s több kisebb cikket közölt az ugyanez évi Adler is. Ettől kezdve folyóiratunk legszorgalmasabb munkása lett, alig volt évfolyam, melyben 3—4 kisebb-nagyobb dolgozatával nem találkozánk s e mellett egymásután jelennek meg értékes dolgozatai egyéb magyar, valamint külföldi folyóiratokban is. E tanulmányainak nagy része az Árpád-ház genealogiájával foglalkozik, s ily előkészületek után 1892-ben az Árpádok családi történetét külön hatalmas műben feldolgozva adta közkézre. Ezzel egyidejűleg végezte nemzetség-történeti kutatásait is, a mivel a M. T. Akadémia 1890-ben kitűzött pályatételének megoldására készült; a díjat nem nyerte ugyan el, de csodálatos szorgalommal rövid idő alatt teljesen elkészült a hatalmas munkával és 1891-ben megjelenhetett a magyar nemzetségek történetének első kötete, a melyet a következő évben a második követett. Fáradhatatlan buzgalommal tud dolgozni; annyi nagy munkája mellett IV. Béla történetével is foglalkozik és 1893-ban közrebocsátja azt is. 1894-ben Muzslára került járásorvosnak, majd onnan Párkányra s érthető, hogy szoros barátságba került itt Pór Antallal, a ki hasonló érdeklődéssel foglalkozott kedvencz korszaka genealogiai kérdéseinek tisztázásával. Archontologiai kutatásokkal is még a 90-es évek elején kezdett foglalkozni és számos idevágó tanulmányban tiszt-

tázta az Árpádkori nádorok, udvari és megyei tisztviselők, vajdák és bánok sorozatát és genealogiáját.

A Turulban utolsó nagyobb tanulmánya 1914-ben jelent meg Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben? címmel. Kisebb cikkekkel gyakran felkereste még a háború alatt is szerkesztőségünket; utóljára 1918 június 30-án küldött két kis cikket rövidke levél kíséretében, a melyből már szomorú sejtelen csendült ki: «Minthogy életerőm — írja — napról-napra aggasztóbb mérvben gyengül, szeretném, hogy egyik-másik kézirati dolgozatomban biztos kézben legyen. A mellékelt két apróságot tehát azzal melléklek, hogy azokat — ha lehet — annak idején a Turulban közzétenni szíveskedjék.» 1916-ban, a mikor utóljára járt szerkesztőségünkben, még csodálatos frissességgel és a nála megszokott lelkesedéssel vetette fel s tárgyalta egyik témát a másik után; ezidőtájt azonban családi bajok nehezettek lelkére s ezek a nehéz háborús évek izgalmaival együtt erősen megviselték. Ez utolsó levele óta nem hallottunk róla semmit; az azóta bekövetkezett szomorú események következtében «idegenbe» került tőlünk, s bizonyára nagy szívfájdalommal nézte az esztergomi dóm hatalmas kupoláját, a hová már csak lelkével szállhatott.

Wertner Mór neve elválaszthatatlanul van összeforrv a magyar genealogia történetével. Nem az adatok száraz, élettelen összeállításában látta feladatát, magasabb célokat tűzött ki s nagy része volt e disciplina tudományos alapvetésének megteremtésében. Ezt elismeréssel méltányolja a külföldi irodalom is; Forst-Battaglia a Meister-féle Grundriss-ban megjelent Genealogiájában, a mikor Lorenz könyvének korszakalkotó jelentőségéről ír, tisztelettel hajtja meg elismerése zászlaját előtte: «Unrecht wäre es — írja — wollten wir nicht des Johannes gedenken, der den Lorenzschen Ideen den Weg breitete und selbst ein Bahnbrecher auf der Genealogie war. Es ist Moritz Wertner, der grösste ungarische Genealoge.»

Társaságunk is hasonló tisztelettel és hálával fogja őrizni s gondozni e hervadhatatlan érdemeket szerzett szerény tudós emlékét!

H. J.

SZAKIRODALOM.

Fejérpataky-Emlékkönyv. Írták tanítványai. Budapest, 1917. 8-r. 372 l.

Szép és dicséretes szokás, mely nálunk német mintára csak nem rég honosodott meg, tudományos és tanári jubileumokat emlékkönyvvel is maradandóvá tenni az irodalomban, a hol is a tanítványok tudásuk javával hódolnak Mesterük szellemének. A háború annyi sok dicséretes szokást tépett szét kegyetlenül, epochalis ünnepek és évfordulók mentek feledésbe a nemzet szörnyű megpróbáltatásai alatt. Ezért is különös figyelmet érdemel az az Emlékkönyv, a melylyel

Fejérpataky Lászlót életének hatvanadik, történetírói működésének negyvenedik, szemináriumi vezetőtanárságának harminczadik évfordulója ünnepére tanítványai meglepték.

A Turul olvasói előtt, azt hisszük, felesleges egy szót is ejteni arról, hogy mit köszönhet a magyar történeti segédtudományok köre Fejérpataky Lászlónak, s mit köszönhet neki Társaságunk, a melyet szerető gondnal kísért végig bölcsőjétől fennállásának négy évtizedén. Bizonyos, hogy a magyar tudománytörténet jövőjéért írója egész lapot kell, hogy szentel-

jen Fejérpataky László azon munkássága méltatásának, a melylyel ő a magyar történeti segédtudományokat, elsősorban a diplomatikát és a heraldikát, nemcsak kiemelte, arról az ingoványos talajról, a melyen az még Horvát Árpád tanársága idején is tespedt, hanem szigorúan módszeres alapra fektetve művelésüket, az általános magyar történetírásnak is új és hatalmas lendületet adott azzal, hogy fiatal tanítványait reávezette a közvetlen forrásokból való anyag használatára. Benne nemcsak a tudós diplomatikus és heraldikus az, a ki minden elismerésre méltó, mert benne csodálatos készséggel egyesült a nagy tudós a kiváló pedagógussal. Előadásának közvetlenségével, szigorúan tudományos módszerének a gyakorlatba való szerencsés átültetésével tanári működésének három és fél évtizede alatt oly kiváló diplomatikai iskolát sikerült neki teremtenie, hogy úgy a magyar diplomatikusok, mint az általuk készített publicatiók, méltó diszt és elismerést váltottak ki messze a haza határain túl az európai szakirodalomban is. Ez a tanítványi gárda érezve azt, hogy mit köszönhet tudásából mesterének, benne látja, tudja a magyar történettudomány egyik leghatalmasabb oszlopát.

Ez a soha meg nem szűnő hála hozta létre ezt az Emlékkönyvet is, mely azóta már rég olvasóink kezén forog. Tartalmáról és íróiról épen ezért aligha kell bővebben szólnunk. A tizenhat cikk illusztris írói tulajdonképpen képviselői a tanítványok összeségének, kik mindannyian egyforma szeretettel és hálával tekintenek a bölcs tanító felé. Csak természetes, hogy az Emlékkönyv épen a folyóiratunk által művelt tudományok köréből tartalmazza a legtöbb értekezést. Eckhart Ferencz a Vay-család berkeszi levéltárából közöl érdekes kiadatlan Árpád-kori okleveleket; Ernyey József Oroszlánkövéről és annak urairól egész kis monografiát nyújt; Gárdonyi Albert a középkori latin írás rövidítéseit foglalja rendszerbe. Holub Józsefnek a főispán és alispán viszonyának jogi természetéről írott dolgozata új mesgyét vágott vármegyei közigazgatásunk középkori történetébe. Becses kis adalék Madzsar Imre dolgozata a Kaplony-nemzetség és a Vetési-család kapcsolatairól. Mélyenjárók és egészen a mester szellemében írottak Szentpétery Imre fejtegetései II. Endre királynak a topuszkói apátság részére adott, összesen tizenkét darab oklevéléről. Ezen elsősorban diplomatikai és genealogiai természetű dolgozatokon kívül a többiek is mind méltán számíthatnak olvasóink érdeklődésére.

Immár öt esztendeje mult az Emlékkönyv megjelenésének, a melyről áldatlan viszonyaink miatt csak most emlékezhetünk meg e néhány sorban. Az öt hosszú és vészterhes év alatt Fejérpataky László foly-

tatta tovább ifjúi frissességgel írói és tanári működését. Isten adja, hogy ez a működés még hosszantartó legyen a szegény haza és mindnyájunk, kik őt mint igaz tanítványai tiszteljük és szeretjük, javára és örömére. Ad multos annos!

—th.

Szentpétery Imre. A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei. 1916. A Tud. Akad. kiadása. 1—134. l. és négy táblán 22 oklevélről írásmutatványok.

Ezzel az oklevélcsoporttal a szerző a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készülő Árpád-kori királyi oklevelek kritikai kiadásának és diplomatikájának munkálatai kapcsán foglalkozott. Műve példája azoknak a részletmunkáknak, a melyek kisebb kérdéseket minden vonatkozásukban éles világítás alá helyezvén, fogalmat adnak a kor általános gyakorlatáról. Biztos ítéllettel és gyakorlott kézzel alkalmazza az oklevélkritika összes eszközeit s a hazai diplomatikában először aknázza ki az írásösszehasonlítás módszerének minden előnyét. E módszerrel hol az oklevelek hitelességére szerez döntő bizonyítékokat, a mennyiben más, kétségtelen hitelű oklevelekkel egy kézírást fedez fel, hol a hamisításra s a hamisítóra sikerül ráakadnia, megtalálván a hamis levél írójának kezevonását az érdekelt fél későbbi korból eredő oklevelei között; máskor pedig fontos megállapításokat von le a királyi kancelláriai gyakorlatot illetőleg, a midőn kimutatja, hogy az Árpádok alatt nem volt még külön fogalmazói és külön másoló testület a kancelláriában, s hogy az oklevelek jórésze még mindig a fogadó fél írását mutatja, tehát nem a kancelláriában készült. A tárgyalt oklevélcsoport 83 darabja közül 16 hamisnak bizonyult. Aránylag nagy ez a szám, de a szerző megjegyzése szerint e csoport különösen megbízhatatlan, s a többi Árpád-kori oklevélnél sokkal kisebb a hamisítványok aránya. E 16 hamisítvány túlnyomó nagy része a XIII. század második negyedében készült, valamint négy más heiligenkreutzi hamis magyar királyi oklevél is; a rend kebelében tehát ebben az időben sokat hamisítottak. Nem egyedülálló ez a jelenség az akkori európai gyakorlatban. Ezek az évtizedek az oklevelezés hirtelen fellendülését mutatják, s számos jel szerint az egyetemi tanultságnak hirtelen elterjedését is. A szellem, a mely az egyetemi vitatkozásokban uralkodott, s a mely arra szoktatta a klerikusokat, hogy vélt igazukat bármely eszközzel diadalra segítsék, áthatotta az oklevélkészítés studiumát is. Pompás készségű oklevélírók bukkannak fel, — Mitis az osztrák Szt. Flórián papjai között mutatott ki ilyeneket, — a kik képzettségüket testületük rendelkezésére bocsájtották és nem okoztak maguknak lelki-

ismeretfurdalást azért, ha rendjük igaznak vélt jogait költött oklevélbe foglalták. Az oklevél még újdonság volt e korban, feladata, rendeltetése nem állott még a maga realitásában a papság előtt, mely azt tartotta, hogy készítésének hosszú tanulással elsajátított tudományát jogosan felhasználhatja céljaira. Ennek az általános jelenségnek egyik példája lehet a Szentpéterytól megvilágított borsmonostori és heiligenkreutzi hamisítványcsoport. A mű függelékében a tárgyalt 83 oklevélnek pontos regesztáját és a kiadások hibajavítását adja a szerző. *Hajnal István.*

Szentpétery Imre. Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Ért. a Tört. Tud. köréből XXIV. 10. 1918. 1—64. l.

Bresslaunak ama megállapításához, hogy Szent István hiteles oklevelein a német uralkodói kancellária Heribert C.-vel jelzett írójának fogalmazása mutatható ki, fűzi fejtegetéseit a szerző. A pannonthalmi oklevél dátumának 1002-re való javításával igyekszik kiküszöbölni a nehézséget, a melyet az okozott, hogy az említett író még 1002-ben is a német kancelláriában dolgozott. Az ő fogalmazása mutatható ki Szent István veszprémi alapítólevelén is, mint Bresslau azt megállapította; a német tudós nem foglalkozott azonban közelebbről a pécsváradi alapítólevéllel, mely, bár Heribert C. kezemunkájára vall, oly tárgyi és nyelvészeti kifogásokra ad okot s apróbb elszólásaival annyira elárulja a célokat, a melyekkel készítették, hogy nem tarthatjuk hiteles oklevélnek. Rövidebb formája, mely egy 1329-iki átiratban maradt fenn s a mely első tekintetre, kihagyván a hosszabb példányok leggyanúsabb részeit, megbízhatóbbnak látszik, egyes áruoló jelek tanúsága szerint nem más, mint a hosszabbnak kivonata. A pécsváradi oklevélnek formulái s fogalmazása hű utánzata a pannonthalmi és pécsi alapítólevelekének, holott Heribert C.-nek épen az a legjellemzőbb sajátsága, hogy nem szokta saját magát pontosan ismételgetni. Hamisítvány tehát a pécsváradi alapítólevél; a pannonthalmi és pécsi levelek mintájára készült a XIII. század első évtizedeiben, a mikor az oklevelek hamisítása Európa-szerte nagyobb arányokat öltött. A pécsi alapítólevél, mely többszörös átirás után maradt fenn, átalakított formájú, de hiteles oklevél és szintén Heribert C. kezéből való. Ily módon a szent király reánk maradt összes hiteles levelei — a déli hatást mutató veszprémi oklevelet leszámítva — azt bizonyítják, hogy az egész okleveles gyakorlat egy idegen férfi működésének eredménye volt. Valamikor tapogatódzva, az első magyar király okleveles gyakorlatának mérvait illetőleg teljes bizonytalanságban indult meg a

kritika a fennmaradt oklevelek fölött; Szentpétery munkája mutatja a szédítő haladást, a melyet a diplomatika modern eszközei a középkori oklevélkészítő munka beható ismeretével és a nemzetközi hatások megfigyelésével elérhetnek. *Hajnal István*

Czebe Gyula. A veszprémi oklevél görög szövege. (Ért. a tört. tud. köréből, 1916. XXIV. 1—114. l.) *Hóman Bálint. Szent István görög oklevele.* (Különnyomat a Századok 1917. évf.-ből 1—57. l.) *Darkó Jenő. A veszprémi apácza-monostor alapító levelének 1109-i másolatáról.* (Philologiai Közlöny. 1917. 257—272 és 336—351. ll.)

Politikai és művelődéstörténeti szempontból alig van oklevelünk, a melynek keletkezésére oly érdeklődéssel tekinthetnénk, mint Szent István veszprémi görög oklevele, illetve Kálmán-korabeli másolata szerkesztésének, kiállításának körülményeire.

Czebe Gyula akadémiai értekezésében egy gondosan kidolgozott theóriával igyekszik feleletet adni minden lényeges kérdésre, mely a görög oklevél keletkezéséhez fűződik. Valóban magasabb történeti szempontok szolgálatába akar állani megoldásával. Az eddig kifogástalannak tartott, a Nemzeti Múzeumban őrzött görög oklevél megbízhatóságát megtámadja. Szerinte paleografiai sajátságok arra mutatnak, hogy nem keleti görög, hanem délitáliai írta a görög szöveget, vulgáris, élő közép görög nyelven, hiányos oklevél-szerkezettel, a latin szöveget tartva lényegesnek, s ezért a görögöt elhanyagolva, több helyén szándékosan megváltoztatva az eredeti Szt. István-féle oklevelet, hogy az a latin szöveggel összhangzásba jusson. Született délitáliai meglehetősen önálló, célzatos fogalmazása tehát a Kálmán-korabeli átirás, sőt délitáliai görögöt sejt Czebe az eredeti Szt. István-féle oklevél írójában is.

Hóman Bálint a «Századok» 1917. évfolyamában kimerítő bírálat alá vette Czebe érvelését. Elismeri Czebe érdemeit a szöveg helyesebb olvasása és magyarrá fordítása körül; elismeri azon, paleografiai vizsgálat alapján nyert eredményét is, hogy az 1109-i görög szöveg írója Délitáliából való. Szembe száll azonban minden érvel, a mely azt bizonyítaná, hogy e görög szöveg nem lenne Szt. István oklevelének hű másolata. Hibáztatja, hogy Czebe nem foglalkozott eléggé a egykoru keleti görög és a hazai okleveles gyakorlattal, mert különben el kellett volna ismernie, hogy a mi kérdéses oklevelünk nyelve, fogalmazása, szerkesztése inkább megfelel e vidékek gyakorlatának, mint a délitáliainak. Azután magyarázza azokat a részeket, a melyeket Czebe zavarosnak, elrontottnak tart a görög szövegben, végül pedig

kifejti, hogy az 1109-i görög szöveg nemcsak hogy nincs erőszakosan összhangba hozva a latin oklevéllel, de a két oklevél birtokjogi felfogásában, a helynevek írásában két egészen különböző korszak tükröződik vissza. Szt. István híven másolt oklevelének tartja tehát a görög oklevelet, mely keleti görög hatás alatt készült. Oklevelek hamisítása, célzatos megváltoztatása különben sem fordul elő nálunk a XII. században, hiszen az írásos bizonyíték ekkor még nagyon kevés szerepet játszott.

Hóman értekezésétől függetlenül vette Czebe munkáját vizsgálat alá *Darkó Jenő a Philologiai Közöny 1917-i évfolyamában*. Ő Czebének paleografiai érveit sem fogadja el. Legalább is oly joggal tartja a Kálmán korabeli másolót keleti görögnek, mint délitáliának. Helyesli különben Czebe megállapítását, hogy az oklevél nyelve élő, vulgáris középgörög s írója született görög, a ki az előkelő kancelláriai gyakorlatban nem jártas. Darkó is hangoztatja, hogy Czebe theóriája érdekében nem fordított elég figyelmet a keleti összehasonlító anyagra; úgy nyelvészeti, mint tárgyi bizonyítékai ez anyag bevonásával sorban megdőlnék.

Czebe szépen s következetesen felépített elméletét minden részében lerombolja tehát e két kritika. Nyílt kérdés marad, honnan jött a görög oklevél másolója. A vitának mégis több, igen fontos eredménye van, eltekintve attól is, hogy Szt. István görög oklevelének hitelessége ellen intézett támadás sikertelen maradt. Czebe érdeme, — mit bírálói is elismernek — hogy nagy felkészültséggel ő kísérlete meg először az oklevélnek oklevéltörténeti környezetbe való helyezését. Jellemzését adta a görög szöveg fogalmazásának s fogalmazójának. Másrészt Hóman tárgyi magyarázatai általános becsüek; oklevéltani fejtegetései felhívják figyelmünket a balkáni gyakorlattal való összefüggésekre. Darkó philologiai fejtegetései Czebe munkájával együtt a keleti és délitáliai görög oklevéltan mai ismerete mellett kimerítő jellemzését adják a görög szöveg sajátosságainak.

Meg kell jegyeznünk végül, hogy a latin szöveg írása nem a délitáliai latin okleveleket, hanem a tipikus nyugateurópai írásokat követi. Ha a görög szöveget született görög másolta, valószínű, hogy a latin oklevél egy másik kéznek a munkája. Ezért talán szükségtelen, hogy egy személyben keressük az oklevelek kiállítóját; lehet, hogy a görög írónak a szöveg magyarázatán és másolásán kívül más szerepe nem volt.

Hajnal István.

király okleveleit a kiadások és a reájuk vonatkozó irodalom felsorolásával. A doktori disszertációk átlagán felülemelkedő készséggel irt dolgozatnak célkitűzése azonban még nem határozott s feladatainak megoldása felé még nem tud a kellő rendszerességgel haladni. A pécsi egyházmegye határait megállapító oklevéllel foglalkozik legbővebben és hitelességét vitatja. Érdekesek megfigyelései, a melyek alapján egyes oklevelek írásán és kifejezésein közvetlen francia hatást állapít meg, de előadásában, mint gyakran más helyeken is, szüksézáú és sokszor homályos. Általánosságban is azt vallja, hogy a királyi okleveles gyakorlat sokkal inkább állott francia, mint német hatás alatt; nézetét azonban nem fejti ki bővebben. A szerző tág látóköre és ismeretei rendszeres munka és fegyelmezett módszer mellett jobban érvényesülnének.

Hajnal István.

Magyarország czimere. Uj czimertani elmélete alapján írta Horváth Sándor, magyar kir. országos levéltárnok. Budapest, 1921. Magyar lap és könyvkiadó r-t. kiadása. 4-r. 39 l.

Nagyhangu reklám előzte meg e munka megjelenését, hirdetve az előfizetési felhívásban, hogy Horváth Sándor könyve «abszolút tudományos értékű» mű, «feltétlenül nyeresége a magyar tudományos irodalomnak» s benne a szerző «a czimertan eddigi merev és téves elméletei ellen tudományos meggyőződésének egész erejével» felvéve a küzdelmet, «a középkori czimertan teljes és helyes megértéséhez nyújt biztos alapot». Minthogy a kiadó gondoskodott róla, hogy az előfizetési felhívás s a könyv széles körökben elterjedjen, indokoltnak látszik, hogy a *Turul* hasábjain is foglalkozzunk vele s tájékoztassuk felőle azokat az érdeklődőket, kiknek a munkát megszerezni nem áll módjukban.

Horváth Sándor munkája voltaképpen kis, 39 lapos füzet, mely, hogy többet mutasson, a papírnak csak egyik oldalára, ciceróval nyomtatott. Leszámítva az illusztrációkat, az üresen maradt tértelket s az egészen felesleges név- és tárgymutatót, a szöveg körülbelöl 20 lapra zsugorodik össze. A mi tartalmát illeti, a szerző azt képzei és azt állítja magáról, hogy felfedezte a heraldika ősforrásait, s ezzel olyan kulcsot nyert, melylyel a középkori czimerek jelentéseit megfejtetheti. Felfedezése fontosságának érzetétől eltelve fölnyes kijelentésekkel tér napirendre a hazai és külföldi heraldikusok tudatlansága és tévedései fölött, kimondva többek között, hogy «Magyarország czimeréről eddigelé sokan és sokféleképpen irtak, csak helyesen és jól nem.» Itéletének megokolásába azonban nem bocsátkozik, csak alulírottra mér egy oldalvágást s felesle-

Janzsó Tihamér. *Szent László király oklevelei.* Szombathely, 1917. 1-49. l. — Ismerteti Szt. László

ges módon, két lapon keresztül támadja Bal Jeromosnak komolyan nem is vehető kis munkáját («Magyarország czimerének eredetét és jelentését megfejtí Bal Jeromos.» Lócse, 1907.), melyben a magyar czimer képleges értelmét német szövegből akarta megfejtetni.

Az az titkos kulcs, a melyet a heraldikusok eddig nem ismertek, nem egyéb, mint a *Physiologus* néven ismert, a kereszténység első századaiból származó s a középkoron át különféle szerkezetekben és különböző nyelveken elterjedt irat, mely az akkori naiv természetrajzi ismeretekhez képest, valóságos vagy képzelt állatok, növények és ásványok meseszerű babonás tulajdonságait leírva, azoknak vallás-erkölcsi allegorikus jelentését a Szentírásból vett szövegek segítségével magyarázza és belőlük erkölcsi tanulságokat von le. Hogy a középkori művészetben és heraldikában megnyilvánuló jelképes ábrázolásnak egyik főforrása csakugyan a *Physiologus* volt, nem vonhatjuk kétségbe. A *Physiologus*on nem volt felfedezni való, minthogy ezelőtt is ismerték. Külföldön egész irodalma van, s mint másutt maga Horváth Sándor is beismeri, («A *Physiologus*, külön lenyomat az *Ethnographia* 1921. évfolyamából.» 1. l.) a hazai irodalom is tudott róla.

Az sem áll, hogy a heraldikusok egyáltalán nem használtak volna. Példa rá éppen Anthony v. Siegenfeldnek Horváth Sándor által is idézett s alapvetőnek mondott munkája: «*Das Landeswappen der Steiermark*»,¹ melyben részletesen foglalkozik a *Physiologus*sal s a görög, kétféle latin, angolszás s kétféle ó-német *Physiologus*nak a párduczra vonatkozó részét a függelékben eredetiben közli is. Ugyanő felsorol még egyéb középkori természetrajzi munkákat is, melyek szintén forrásai voltak az állatsymbolikának. Horváth Sándornak tehát csak abban van igaza, hogy nálunk még nem használták a *Physiologus* czimerek jelképes értelmének megfejtésére s az ő érdeme, hogy a hazai heraldikusok figyelmét rá felhívta.

Abból azonban, hogy a *Physiologus* vagy egyéb középkori munkák segítségével esetleg sikerül egyes czimereink symbolikus jelentését bizonyos valószínűséggel magyarázni, még korántsem következik, hogy minden czimernek van képleges jelentése, s hogy éppen azt jelképezi, a mit a *Physiologus* tanít. A szerző e részben messze túllő a czélon s olyan utakra téved, a melyek a tudomány mesgyéjén már kívül esnek. Nevezetesen így ír fentebb említett cikkében: (A *Physiologus*. 4 l.) «Már az eddig rendelkezésemre álló források alapján állithatom, hogy *ugy a külföldi, mint a hazai czimertan nem egyéb, mint keresztény*

vallás-erkölcsi jelképezés azon czélból, hogy részint követendő, részint pedig kerülendő, elrettentő példákat, typusokat, mintaképeket állítson a kitüntettek és a szemlélők elé. Vagy pedig, hogy a Szentírásból vett örökérvényű mondásokat, példabeszédeket juttasson az illetők eszébe, hogy ezzel állandóan a jó erkölcs követésére serkentsen». Ez a felfogás nála mintegy rögeszmévé válik, mely arra ösztönzi, hogy vallás-erkölcsi értelmet keressen olyan czimerekben is, ahol annak nyilvánvalóan semmi alapja sincs. Főforrása a *Physiologus*, de a hol ez felmondja a szolgálatot, ott egyéb állítólagos czimertani forrásokba is bele kapaszkodik, s nem riad vissza olyan gondolatfűzéstől sem mely egyenesen megdöbbeníti az olvasót. Hogy ez hová vezet, arra szomorú példát nyújt Magyarország és társországai czimereinek előttünk fekvő magyarázata. Lássuk tehát ezt röviden összefoglalva.

A magyar czimer jobboldali, vörös-ezüst csikos mezeje s Horvátország vörös-ezüst koczkás cimere a szerző szerint, mint minden mesteralak, Krisztus urunkat jelképezi. Kiindulva ugyanis abból, hogy az ó-szövetségi Szentírásban az Énekek Éneke (5. rész 10. vers.) allegorikus értelemben Krisztusra alkalmazza e szavakat: «Az én szerelmesem fehér és piros, választott ezrek közül,» ezzel már eldöntöttnek jelenti ki, hogy ez a vers a mesteralakok ősforrása, s hogy mindenféle mesteralak s bármelyik heraldikai szín egyaránt Krisztus urunkat jelképezik, a mit az is bizonyít, hogy Őt tanítványai «mester»-nek hívták, s hogy a mesteralakok a külföldi heraldikában *Ehrenstücke, pièces honorables, honoraria scuti symbola* vagy *hieroglyphia, icones fetiales* s más hasonló elnevezésekkel is jelöltetnek. Bizonyítékul felsorakoztatja még a *Physiologus* is, mely szerint a párducz szintén Krisztus urunk jelképe, s előle a sárkány (= az ördög) barlangjába buvik és ott mint élettelen tömeg hever. Ezt a leírást a szerző betűszerinti értelemben ábrázolva látja a spanyol hg. Albuquerque család czimerében, melynek egyik változata aranynyal függőnyözött zöld mezőben egy sárkányt s az arany függőnyben mindkét oldalt egy-egy vörös czölöpöt tüntet fel. Párducz nem látható a czimerben; ebből tehát a szerző szerint az következik, hogy jelképileg van jelen; jelképe pedig nem lehet más, mint a vörös czölöp, s ezzel készen van az egyenlet: minthogy Krisztus urunk jelképe a párducz, a párduczot pedig helyettesíti a czölöp, tehát a czölöp, vagyis a mesteralak szintén őt symbolizálja.

Ezek után már nem lephetnek meg a magyar czimer többi részéről adott magyarázatok sem; velük tehát röviden végezhetünk. Minthogy a *Physiologus* egy helyen a hegyre legelni menő szarvast a Krisztushoz menő lélekhez hasonlítja, Horváth Sándor

¹ Forschungen zur Verfassungs und Verwaltungsgeschichte d. Steiermark. III. Bd. 1900.

minden további bizonyítás nélkül levonja a következtetést, hogy a hegy Jézus Krisztus, a hármasság pedig a Szentháromság jelképe; az arany korona az örök dicsőség jutalma, a kettős kereszt pedig az Ő és Ujszövetség, Krisztus urunk tanítása, s ennél fogva a magyar czimerpajzs bal mezejét így olvassa: «A Szentháromság és Krisztus tanításában való hit jutalma az örök igazság, dicsőség, üdvösség.» A Dalmácia czimerében látható három leopárdfele természetesen nem jelenthet mást Horváth Sándor szerint, mint a Szentháromságot. Erdély czimerében a hét bástya szintén nem beszélő czimer (Sieben Burgen), hanem az Egyház s egyúttal a hét szentség jelképe; a vörös pólya pedig a Szentírás, az aranycsőrű sas ismét Krisztus urunkat, a nap és félhold pedig a világ jó és balszerencsáját jelenti; tehát Erdély czimere azt példázza, hogy Krisztus, a Szentírás és az Egyház a világ jó és balsorsának erősségei. Szlavonia czimerében a két folyó — noha II. Ulászló maga megmondja a czimeres levélben — nem a Száva és Dráva, hanem az Ő- és Ujszövetségi Szentírás jelképe; s a nyestet sem mint Szlavonia régi jelvényét (antiquum eorum insigne), a hajdani nyestadó emléket, hanem azért vette be II. Ulászló a czimerbe, hogy ezzel a szlavenoknak erkölcsi tanítást adjon. (A Physiologus ugyan nem nyestről, hanem menyétről szól; ez a kis különbség azonban a szerző előtt, úgy látszik, nem számít.) Sőt Fiume (Flumen) 1659. évi beszélő czimere a kétfejű császári sas (aquila imperialis biceps) lábai alól sziklán fekvő korszóból kiáradó folyóval szintén erkölcsi tanítást tartalmaz, t. i. hogy az élet tengerében Krisztus (a szikla s a kétfejű sas) és az ő tanítása (a korszó) képezi a hit erősségét és alapját (szintén a szikla.)

Mindez azonban nem komoly magyarázat többé, hanem pusztá játék, és pedig Istennel s a legszentebb dolgokkal üzőtt méltatlan játék. Nem akarjuk kétségbe vonni a szerző jóhiszeműségét, ez ellen a fel fogás és módszer ellen azonban tiltakoznunk kell. De legyen elég ennyi; csapjuk be a könyvet s tegyük el könyvtárunk zugába Bal Jeromos mellé.

Dr. Döry Ferencz.

Áldásy Antal. Csoma József levelező tag emlékezete. A M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XVII. k. 17. sz. Budapest, 1918. Arczképpel, 27 l.

A M. T. Akadémia 1917 június 18-án tartott ülésén áldozott az év márczius 1-én elhunyt nagynevű másodelnökünk Csoma József emlékének. Az emlékbeszédet Áldásy Antal tartotta, a kit, mind bevezető szavaiban említette, régebben elfoglalt hivatalos állásával járó elfoglaltsága mellett ép megboldogult másodelnökünkkel

való gyakoribb érintkezése vitt arra, hogy tulajdonképeni szaktárgya mellett a heraldikával és különösen a középkori magyar czimeres levelekkel foglalkozzék. Ennek a benső vonzalomnak nyomát meglátjuk a tartalmas emlékbeszéd minden során, mely szeretetteljes vonásokkal rajzolja meg Csoma József tudományos egyéniségének képét munkássága értékes eredményeinek szakszerű ismertetése alapján. X.

A Göncz-ruszkai gróf Kornis-család anyakönyve. (1446—1917) Összeállította dr. Veress Endre. Kiadta kegyeletes emlékül gróf Kornis Károly. Budapest, 1917. 138 l.

Mint a könyv címe mutatja, nem egy, a szokásos formában készült családtörténeti munka áll előttünk. «Ebben a könyvben megtaláljátok valamennyi Kornis-ivadék hiteles családtörténeti adatait és használata azt a kedves illúziót kelti, mintha az anyakönyvet valamelyik ősrünk kezdte volna írni ezelőtt négy századdal s mai napig folytatták volna családjukban», írja gróf Kornis Károly gyermekeihez intézett sorai-ban a könyv előszavában, melylyel ezüstlakodalma alkalmával családjá multjának kívánt adózni. A családnak van egy ezüst-veretű bibliája, amelyet Kornis Zsigmond 1695-ben szerzett s a melybe feljegyezte gyermekei születését s a korán elhunytak halálát s e dicséretreméltó szokását utódai is jó darabon követték. Veress Endre dr., a mű összeállítója, a ki már évtizedek óta foglalkozik a család történetével (Fontes-ei programjában szerepel is a K.-család oklevéltára), egy ideális *Kornis-anyakönyvet* állított össze e biblia és az összes felkutatható emlékek — anyakönyvi bejegyzések szomorú jelentések, bucsuztatók, oklevelek, krónikák stb. — alapján, mintha azt állandóan folytatták volna a családban, közölve, a hol ezt az emlékek fentartották, a keresztszülők, a kereszttelő előkelőbb papok, esküvőknél a tanúk, násznagyok, elhaltaknál a gyászolók nevét is.

A család legrégibb történetét illetőleg is sikerrel jártak Veress Endre kutatásai; míg eddig 1405-ből ismertük csak a család legrégibb okleveles nyomát, addig most a XIII. század elejéig vihetjük vissza, a nógrádmegyei *Kalandai Péterig*, kinek fia Benedek comes 1243-ban már a szomszédos abaujmegyei Ruszkán szerepel. A Kalanda névvel majdnem egyidejűleg tűnik fel a *Thabajdi*, mikor a család egyik tagja a fehérmegyei Thabajdot megszerezte; de ez a jelző az 1431-ig nyomozható Thabajdi Kornison túl eltűnik. A kötethez csatolt hatalmas családfa pontos felvilágosítást s áttekintést nyújt a család leszármazásáról.

Az anyakönyvi részhez csatolt Okleveles részben a szomorú jelentések fejlődési menetét mutatja be a

családra vonatkozó, 1637-től 1836-ig terjedő példányokban. Ezt követi a család temetkező helyeinek felsorolása s egy kimutatás, mely azt tünteti fel, hogy a gróf K.-család egyes tagjai az 1860 táján elintéztett urbéri kárpótlás alkalmával hazánk mely vármegyéiben és hol mennyit birtokoltak. A kötetet alapos névmutató zárja be.

A nemes gróf, a munka kiadója, azóta megtért őseihez, a kiknek megbecsülésére oly lelkesen biztatta gyermekeit, s a kiknek oly szép emléket állított ez értékes művel. Kis parainesisének utolsó sorai méltók arra, hogy minél szélesebb körben megismerjék s megszívleljék: «Becsüljétek meg őseiteket s ne feledjétek, mivel tartozunk nekik!... Ragaszkodjatok hát ti is szívesen megpróbáltatott nemzetségeitekhez... előkhöz és emlékekhez egyaránt. Ne hagyjátok kialudni a családi összetartozandóság nemes tűzét, és mentsetek meg kegyelettel minden Kornis-emléket, a mi megmenhető s minek megmentése és fentartása — hivatásunk el — hazafias kötelesség!» — b.

Dr. Fögel József. II. Ulászló udvartartása. Budapest, 1913. 166 l. — U. a.: II. Lajos udvartartása. Budapest, 1917. 161 l.

E két kötet — mindkettő a M. T. Akadémia által a Gorove-jutalommal kitüntetett pályamű — közelről érdekelheti genealogusainkat is. Szerzőjük igen nagy szeretettel mélyedt el a szomorú korszak tanulmányozásába, hogy a Csánki Dezső által tört uton haladva minél alaposabban megrajzolhassa Ulászló és Lajos udvarának képét, s fáradságot nem ismerő buzgalommal gyűjtött össze minden hozzáférhető levéltári és kiadott adatot, a mi e hanyatló korszak királyi udvaraira vonatkozott. Az udvar összes tisztviselői, a király tanácsosai, államférfiak, diplomataik mind helyet találnak Fögelnek igen élénk tollal megírt tanulmányai-ban; s a mi ránk nézve még különösen becsessé teszi könyveit, az a módszere, hogy bár a megrajzott egy-séges képet nem akarja aprólékos adatokkal szétesővé tenni, nem mellőzi ezeket sem, hanem a jegyzetben felsorakoztatja az illetőre vonatkozó összes levéltári és kiadott forrásokat. Akit tehát e négy évtized szereplői közül valaki érdekel, Fögel értékes könyveiben minden rá vonatkozó adatot meg fog találni. H.

Fontes Rerum Hungaricarum I. A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. (1264–1864.) Gyűjtötte és közrebocsátja: dr. Veress Endre. Budapest. 1915. XVIII+344. l.

Ezzel a kötettel Veress báró Hornig Károly nagy-lelkű támogatásával új vállalatba fogott, a mely azon-

ban csak kiegészítője eddigi vállalatának, a Fontes Rerum Transilvanicarumnak. Ugyanis Veress forrásgyűjteményéből azt az anyagot, a mely nemcsak a szorosan vett Erdélyre, hanem Magyarországra is vonatkozik, a fenti új generális és helyesebb cím alatt teszi közzé.

E mű bevezetésében szerző a páduai egyetemről és tanulóiról tájékoztat nagy általánosságban, továbbá e kötet létrejöttének mikéntjéről.

Azután 1264-től a páduai egyetem anyakönyvi adatai és a szerző által hangyaszorgalommal minde-nünnen összehordott jegyzetek következnek chronologiai sorrendben egész 1864-ig. E gyűjteménnyel szerző megbecsülhetetlen szolgálatot tett a hazai tantörténet ügyének, s családtörténeti szempontból is igen értékes anyagot nyújt.

A mű második része a páduai egyetemre vonatkozó magyar érdekű leveleket és okleveleket tartalmazza 1508-tól 1747-ig, 100 darabban, a melyek közt rendkívül becses kulturtörténeti tartalmuak vannak, s végül függetlenül kapjuk katalógusát azon magyaroknak, a kik a páduai egyetem könyvtárát könyvadományaikkal gyarapították.

A felhasznált művek és a közölt 24 kép jegyzéke után hely- és névmutató következik.

Forrásművének eddigi kötetei csak dicséretet és őszinte elismerést érdemelnek, valamint hálával és meleg elismeréssel tartozunk azoknak is, a kik Veress programja keresztülvitelében nagylelkűen és bőkezűen támogatták. Dr. Hirschler József, Csernoch János és néhai báró Hornig Károly mæcenások neveit csak őszinte hálával emlegethetjük, hiszen tete-mes anyagi áldozatuknak nagy része van abban, hogy e köteteket gyönyörködve forgathatjuk.

Az eddigiek után mi közlönk a további munkához törhetlen munkakedvet, kitartást kívánunk, a magyar történettudománynak pedig a közlő programja mielőbbi megvalósulását kívánjuk.

Dr. Iványi Béla.

Egon Frh. v. Berchem. Siegel. Mit 152 Abbildungen. Berlin, 1918. Richard Carl Schmidt & Co. (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätensammler. Band 11.)

Annak az élénk és a történettudomány minden munkása előtt rendkívül öröndetes érdeklődésnek, a mely a német tudományos életben az utóbbi esztendőkből a történelem segédtudományai és közöttük nem utolsónak a sphragistica iránt megnyilvánult, nem vetett véget a világháború sem. A béke utolsó éveiben jelentek meg Ilgen és Ewald klasszikus munkái (ismertetésüket lásd: Turul. 1910. 95–96. l.

és Turul, 1915. 52–53. l.), most pedig a világháború ötödik évében ismét egy új német pecsétani munka jelent meg a könyvpiaczon. Igaz, hogy ennek célja elődeiétől különböző. Míg Ilgen és Ewald munkái a sphragistica hivatott művelőinek kívántak rövid összefoglalásul illetve kézikönyvvül szolgálni, addig Berchem könyve a pecsétan gyakorlati szempontjait, különösen a pecsétgyűjtők igényeit tartja szem előtt. Művének ez a gyakorlati célzata természetszerűvé teszi, hogy nem állítanak fel vele szemben tudományos igényeket, nem kívánnak tőle új eredményeket, de viszont joggal elvárhatják tőle, hogy helyes és megbízható vademecum gyanánt szolgáljon a sphragistica minden fontosabb kérdésében. Ennek az inkább praktikus szükségletnek azonban Berchem műve egyáltalán nem felel meg és így sem a tudományos, sem a gyakorlati követelményeknek meg nem felelvén, művét értéktelennek kell minősítenünk.

Első és főhibája, hogy az egész könyv módszeres tudományos felkészültség nélkül íródott. Meghatározásai nem elég szabatosak, ezért félreértésre alkalmasak. Kerülni akarván a szaktudományos színezetet, sok olyan dolog magyarázatát mellőzi, a melyeket még kezdő gyűjtőnek vagy sphragisticusnak is ismernie kell. Művének már külső beosztása is elárulja a módszeresség hiányát, tizenhárom, a terjedelem szempontjából is nagyon különböző fejezetre oszlik, a melyekben az anyag csoportosítása meglehetősen szerencsétlennek és sokszor logikailag teljesen indokolatlannak mondható. Aránytalan az is, hogy a míg a pecsét külsőségeinek, művészettörténeti vonatkozásainak szenteli munkája legnagyobb részét, addig a pecsét jogi erejéről és az ezzel összefüggő kérdésekről mindössze három oldalon (v. ö. 15–18. l.) ejt néhány szót. Itt is, mint más helyütt is, azt a különben igen kényelmes, de tudománytalan eljárást választja, hogy az érdeklődőket Ilgen, Ewald, Bresslau, Erben és mások sphragistikai és diplomatikai munkáinak megfelelő helyeire utalja.

Egészen elhibázott eljárás az is, hogy a szerző hosszadalmasan, majdnem száz oldalon át közöl különböző pecsétfeliratokat, de minden jelentősebb ok, cél és rendszer nélkül. Ezzel tulajdonképpen pedagógiai célt kívánt szolgálni, gyakorlati úton bevezetni a kezdőt a különböző korok pecsétköriratainak olvasásába. A cél igen helyes, de a kivitel már kevésbé elismerésre méltó. Nagy hiba már az is, hogy a szerző a pecsétképek közlésénél, a melyek néhol annyira el-

mosódottak, hogy a legenda alig vagy egyáltalán nem olvasható, nem követte Ewald példáját, a ki az elméleti részeket illusztráló ábrákat külön ábrakon bocsájtotta közre. Így alkalmat adott az olvasónak a pecsétek fejlődését az idők folyamán világosan szemmel kísérhetni. Berchem ezzel szemben szanaszét dobálja művében az ábrákat és folytonos ide-oda lapozásra kényszeríti olvasóit. Elegendő lett volna a pecséteket kisebbített, de éles képen külön táblákon adni, a legendák megfejtését pedig egy külön fejezetben a szöveg között közzétenni. E helyett majdnem száz oldalon át olvasunk különböző pecsétleírásokat és legendákat, a melyek így, jórészt hiányozván az illusztráció, semmit sem mondanak.

Berchem művének megírásánál csak a német pecséteket vette tekintetbe és ez magyarázza meg némileg, hogy a munkájához csatolt bibliographiában is mellőz olyan munkákat, a melyeknek pedig a speciális német sphragistica szempontjából is megvan a jelentőségük. Eltekintve attól, hogy magyar vagy magyar vonatkozású munkát egyáltalán nem említ, kihagyja a külföldi irodalomból F. Kugler művét *Handbuch der Kunstgeschichte*, pedig éppen ez hangoztatja először a pecsétek művészettörténeti jelentőségét vagy figyelmen kívül hagyja Demay munkáját *Inventaire des sceaux de l'Artois et de la Picardie*, a mely számos császári pecsétet is közöl. Műve legvégén Berchem a legfontosabb pecsétani gyűjtemények jegyzékét adja, itt Budapest címző alatt megemlíti az Országos Levéltárt és az udvari kancellária levéltárát olyan formában, mintha ez két önálló intézmény volna. A Nemzeti Múzeum vagy más testület, vagy magánosok gyűjteményei nincsenek megemlítve. A külföldi gyűjtemények sorából is hiányzik a valkenburgi (Hollandia) jezsuita kollégiumé, a melyet S. Stefan Béissel S. J. rendezett be és különösen művészettörténeti szempontból bír nagy értékkel.

Összegezvén a mondottakat, azt hisszük, hogy nem túlozunk, a mikor megállapítjuk, hogy Berchem műve elődeihez képest haladást egyáltalán nem jelent, sem Ilgen, sem Ewald munkáját nem teszi feleslegessé; azok nemcsak a szakemberek igényeit, de a gyűjtők gyakorlati követelményeit is sokkal jobban kielégítik, mint Berchem munkája, a melynek alaphibája a módszer hiánya. Ez a munka nem válik dicséretére az alaposágáról méltán híres német tudományosságának.

Dr. Tóth László.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

ÁLDÁSY ANTAL

MÁSODELNÖK

ÉS

HOLUB JÓZSEF

JEGYZŐ.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXII.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó évtizedekben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (címerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság**.

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva*. A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító kétféle lehet: 1. ki egyszersmindenkorra 1000 koronát fizet a társaság pénztárába; 2. örökös alapító, ki 5000 koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesz.

b) Pártoló lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 80 koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 40 koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, tetszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez, Holub József társ. jegyzőhöz címezve (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 100 koronaért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen**, egyszerű megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.